

3 1761 04243 1528

PG

3948

0334V3

\$2.25.

I

Федір Одрач:
В ДОРОЗІ

Пейові Маррину
на мем'єрку
сміливої праці
400. Взаємність.
24.11.55г. Автор

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО КНИЖКОЛЮБІВ
вул. М. Коцюбинського, 10/12, Київ, Україна

FEDIR ODRACHI

En el camino

EDITORIAL «PEREMOHA»

Buenos Aires, 25 de Mayo 479 Argentina

Odradi, Fedin

ФЕДІР ОДРАЧ

V dorozki

В дорозі

«ПЕРЕМОГА»

Р6

3948

0334 V3

Обладателска работи В. Каллуна

Тираж — 1.000 примерника.

СЛОВО БЕЗІМЕННОГО

І ось, ще одна зупинка. Може на цій зупинці, чи радше за цією зупинкою, закреслиться для мене надійніший шлях; шлях без прикрих несподіванок та невдач? І врешті, чи цю зупинку можна назвати звичайним пристановищем для втомленого мандрівника? Ні, ні, це якась особлива зупинка, тут заблуканого гостя зустрічають цівкою автомата, тут, на цій зупинці, люди недовірливі, навіть підозрілі. Бо, прошу вас, хто ж тепер у нашу "розквітну" добу не є підозрілим? І врешті, хто ж тепер з нормальних людей наважиться довіряти випадковому мандрівникові? А я саме, в цю хвилину, на цій зупинці, був тим випадковим мандрівником з брезентовою торбою через плече.

— Стій, стій! Руки вгору! Сказано вам — руки вгору!..

Я підняв руки вгору, і: — О, друзі, не знаючи мене, ви думаете, що я і "загадка", і "непевність"; думаете, може, що я німецький шпигун, чи навіть більшовицький агент. О, ви навіть незичливо дивитися на мене, навіть супите брови, але, але... знаєте, у ваших очах бачу я теплі вогники. Це, так би сказати, невидимі проблиски, яких не можна звичайним оком побачити, але які бачить моя душа і серце. О, хвала Тобі, Боже, що я потрапив до своїх!

— Ще питання, чи до своїх.

— Ану, покажіть-но свої кишени.

— У моїх кишнях нічого особливого не знайдете, друзі. Ось, у лівій, бачите, "дев'ятка", ось під полою

три "репанки", ось вам і торбинка з набоями. Це й усе, друзі.

— Які ми вам друзі? — раптом визвірився юнак із чубом над лівим вухом. — Кожного зайду та ще й узброєного, не думаємо вважати за друга.

— Давайте торбу й грипси! — це інший юнак, з автоматом у поготівлі.

— Крім зброї, більше нічого не дістанете, друзі. Замість нишпорити по моїх кишнях, раджу вам прикликати друга Віру.

— Ви знаєте друга Віру? — це той, із чубом над лівим вухом.

— Це вже моя справа, дуже.

— Чому ж ви отак, без кур'єра, без зв'язку, без клички? Знаєте ж самі, що скрізь повно советських парашутистів. І пробачте, але ви якось занадто підозрілі. Бо, прошу вас, зв'язкового чи кур'єра можна в дорозі втратити, але кличку... Розумієте — кличка?

— Про кличку не турбуйтеся, друже. Маю це — виключно для друга Віри.

— Та-ак? Це дуже добре! Це, до речі, швидко вияснить справу, — подумав хвилинку і докінчив, приязно посміхаючись. — Ви не гнівайтесь, що ми вас розбрóили. Інакше не можна. Ви, мабуть, на нашому місці те саме зробили б.

— Ви безспірно прамі, друзі. Не знаючи людини, не можна їй довіряти. І те ж за вами правда, коли ви мені закидаєте, що я прибув сюди без зв'язку. Але, в цьому не добавуйте моєї вини. Вина якраз по боці тих, які вбили по дорозі мого проводиря і які хотіли те ж саме зробити і зі мною. О, але я вже битий на всі канти, пресований і гембльований. І стріляти теж умію, друзі.

— Ви непотрібно нам це говорите, ми не слідчі, — до мене знов той, з чубом над лівим вухом. — Те

пер справа нищення ворога не є чимсь особливим. Просто вибирається догідний момент, чатується на цього ворога і стріляється в найпевніші місця ворожої фігури. Я, наприклад, завжди прицілююся в голову, мої друзі натомість воліють брати на стрільку груди або живіт.

Аж раптом під вікном затупотіли чісь кроки. В хату увійшов десь сорокалітній мужчина в цивільному одязі, і з "фінкою" на лівому плечі.

— Це ви? — до мене друг з "фінкою".

— Чи, може, пробачте... друг Віра?

Друг з "фінкою" притишено: Кличка.

— "Струна". Відповідь: — "Струмок".

— О, друже Віра, безмежно я тішуся з нашої зустрічі. Прошу, ось грипс до вас.

Віра відриває ляк від згортка паперу і потім з увагою читає зашифровані рядки. Прочитавши, він дружньо тисне мені руку.

— Ми вас чекали ще в ранішніх годинах — це Віра до мене. — Але наша розвідка донесла про засідку червоних над Бугом. Добре сталося, що вийшли ви з неї щасливо.

— Гналися за мною, але я, підстрілюючись, утік.

— Перед тижнем мене друг Крилач повідомив про вашу подорож. Знаєте, куди? Зі свого боку я полагаю, див ряд справ, що торкаються вашого виїзду за кордон. Тим часом ви мусите трохи відпочити. Завтра рано ми вирушимо в напрямі Белзця. — І потім до того, що з чубом над лівим вухом: — Займіться другом Безменним. Заведіть його кудись на нічліг. — Ну, мені пора посліпитись. Бажаю вам доброї ночі!

Віра швидко відійшов.

— От і бачите, я ж казав, що все вясниться — це той, з чубом над лівим вухом. Він з захопленням утупився зором у мою "дев'ятку" і:

— Ех, але ж машинка! Ця, мабуть, ніколи не затнеться...

— Ви б вернули вже мені цю "машинку" — по-зіхаючи нагадую я.

Друг із чубом хотів повернути мені і гранати, але я йому подарував їх.

— Ось це кільце, знаєте, треба потягнути і не гаючись, кинути гранату.

— Знаю, знаю, друже. Пояснення новичкам, не мені, — це той, з чубом.

— Так ведіть мене на нічліг, друже. Бачите, уже зовсім стемніло за вікнами.

Пішли ми до законспірованої хати, де я мав залишитися на нічліг. А завтра, о, знову мчатиме переді мною дорога. І знову буду озброєним мандрівником; буду таким, як учора, як позавчора.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Був переднедільний вечір. В хаті порпалася молода господиня. Робила скрізь порядки: з-під ліжка витягла сміття, потім порувала всю підлогу. Від напруги її лице було червоне; лице молодої жінки, крізь яке пробивалося здоров'я і енергія. Ех, мандрівниче Безіменний, вона тобі ввидилася красунею, хоч і була пересічної вроди. Але чи ж може бути будьяка молода жінка не красунею для самотнього мандрівника, перед яким простягається дорога в невідоме: дорога з закрутами, дорога між згарищами, між руїнами, між лісами і болотами?

— Ви, либонь, голодні, друже? — поспитала господинька, яку той, із чубом назвав Тетянюкою. — О, я знаю, що ви голодні. Я вам підсмажу телятини, добре? Є в мене і яйця; любите варені чи яєшню?

— Я невибагливий, молода господинько. Мій шлунок сиріймає всі Їстинні дари Божі.

— Ох, усі ви якісь делікатні, скромні. Але я зараз, друже, тільки хвилинку.

Десь у кухні зашипіло, зашкварчало. Розплився по хаті приємний запах. А він, Безіменний, втягував у себе ті пахощі і чекав хвилини, коли вони задимляться на столі, перед його носом.

— Я зараз буду готова, друже. Я знаю, що ви дуже голодні. Боже милий, скільки ж наші хлопці зазнають горя!

... О, ті галичанки! — думав-гадав Безіменний. — Щебетухи, солодухи, ластівоньки сизокрилі...

— Ось я вже й тут, — задзвеніла милим голосом

ком Тетянка, ставляючи на стіл дві тарелі: одну з телятиною, другу з яєшнею. Вона ласкаво поглянула на гостя і метнулася ще кудись. За хвилину вернулася з пляшкою спирту і одною чаркою.

— Учора в сусідньому селі люди розбили гуральню. Як бачите, децо й мені принесли. — Помовчала трохи, і: — Якщо не любите міцного, можна це розпустити подою.

— Як видно, тутешні люди люблять, щоб їм горілчані вогники припікали в горлі, — сказав Безіменний, поїдаючи великими куснями смачну телятину.

— Та воно й справді так, друже. Таке неспокійне життя може до всього довести людину. Той чи той так вам і скаже: хоч нап'юся — і тоді дійся воля Божа. Мовляв, — п'яному і вмирати легше...

— О-о-о... — зітхнув Безіменний, доїдаючи останній кусель телятини та поглядаючи на тарелю з яєшнею.

— Чого ж ви зітхнули, друже? Ах, Боже мій, а я все говорю та перешкоджаю вам їсти.

— Ви мені не перешкоджаєте, молода господинько. Я з приємністю буду слухати вас. Ви цікаво вмєте розповідати.

— Ах, не сміялися б, друже, — вона децо потушила зір, немов би соромилась.

— Ну, і що ж там з цією гуральнею, молода господинько?

— Трапилося нещастя, друже. Як тільки наші хлопці вигнали з села Терлиць німців, люди відразу ж кинулися на гуральню. Отак, натиснули, раменами натиснули і швалили двері. Ох, Боже милий, скільки ж було там руху! З вереском, з криком все тиснулося до середини. Той з глеком, той з пляшками, інші з банями, а Василь Хрущ, отой, що за пляшку горілки ладен би промінати свою жінку (Тетянка зареготалась

дзвіким милим голоском), отой, кажу, Хрущ, подумайте тільки, мав при собі аж дві путні. "Гей, братіє, будемо пити!" — кричав він від порога. А люди сараною накинулися на запльомбовані бочки. Бо бачите, німці мали увесь спирт вивезти до Львова.

— Тут справді було гамірно, — докинув Безіменний, кладучи вилку побіч тарелі, де була целоїджена яєшня.

— Не "тут", а в Терлицях, друже — поправила Тетянка. — Це недалеко від нашого села. Це, оїє там, за пагорбком, побіч кушів. Ах і що ж там случилось, Господи! Лихому, бачите, настав лихий кінець. Комусь там захотілося закурити. Закурив той хтось, та й кинув на долівку сірника. А від сірника спалахнув спирт. Подум'ям спалахнув, друже, димом занесло гуральню, а люди та й збараніли. Ні туди, ні сюди. Одні спохватилися і у двері, других лихо потягло до бочок, куди вже добирався вогонь. Уфф! Страшно стає, друже... Бочки потім вибухли, розірвалися, а з людей счинили м'ясо та ще й попечене м'ясо...

— Прикра історія — божкнув Безіменний.

— Аж надто прикра, друже. Десятеро згоріло на попіл, тридцять трое попарилися. Якщо завтра зустрінете когось з червоним, попареним лицем, то це й буде громадянин з села Терлиць.

— А що ж сталося з Хрущем?

— Того лихого не ймлося, друже. Вікно вивалив та й урятувався, та ще й путні зі спиртом захопив зі собою — підсміхнулася до Безіменного Тетянка і песелю докинула: — Дісталось і йому, ей-ей, та ще й як дісталось! — Стиснула голос до шепоту: — Від наших хлопців дісталось. Це в науку, щоб людей до лихого не приучував. О, але ж я розбалакалася, — раптом спохватилася вона, — то ж пора вже виїти на добре здоров'я.

— Залишіть це, молода господинько.

Тетянка здивувалася.

— Нема чого дивуватися, молода господинько.

Прийміть зі стола цю пляшку з чаркою, прошу вас.

— Всі, всі ви однакові — шепнула вона рожевіючи на обличчі. — Колись і мій Олько любив потягнути, але, як тільки пішов у ліс, на горілку не хоче навіть і подивитись. Каже, що упістам та підпільникам не вільно і негодиться пити.

— Ось воно як! Ви вже й свого чоловіка розконспіруєте!

— Ох, друже дорогенький, не гнівайтеся, я й сама нарікаю на свій язик. До того ж — прижмурила хитро очі — до того ж я знаю, що ви наш. Інакше й бути не може, що — наш. До мени ніколи не приводять на нічліг чужих людей.

Безіменний утомлено позіхнув. — Де ж я маю спати, молода господинько?

— Ось тут, друже — показала дерев'яне ліжко, прикрите саморобною вовняною ковдрою.

Безіменний ще раз позіхнув. — Даруйте, це від втоми. Крім того, завтра вранці мушу вчасно вставати.

— Завтра вже хочете під'їхати, друже?

— Так, у дальшу дорогу, тобто — в дуже далеку дорогу.

— Боже милий, ці дороги, ці дороги... Хто молодий, то все рветься в дорогу. Той у ліс, той у підпілля, той куди інде. Коли вже скінчаться ці дороги!

— Скінчаться? О, молода господинько, дороги наші дуже довгі, дуже тернисті. А на тих дорогах вибоїни, а в тих вибоїнах — гадюки! Гадюки з ядом, із трійливим ядом! О, але гадюк тих ми таки колись побиваємо, дороги прочистимо, вирівняємо, обсадимо то-

полями та вербами. Так, так, — вирівняємо і обсади-мо, молода господинько.

— Усі ви, всі з одного каменя тесані. Уперті та відважні. Ох, Боже милий, які ви всі підлажні! І мій Олько, ледве загляне в хату, то й каже, таким, знаєте, рішучим і впертим голосом, що УПА виборє і то, без сумніву, виборє волю тій нашій Україні. Я тільки руки схрещу та й дивлюся на нього, а потім, ах потім...

— Що "потім", скажіть, що потім, молода господинько?

— Потім... та навіщо ж це... самі знаєте... Потім пристрасно цілую його в самі уста. Цеж мій чоловік, чи ж не так, друже?

Безіменний похилив голову, задумався. Так, так, цілує та ще й у самі уста. А він, Безіменний? Мандрівник, вічний мандрівник! Чорна рухома цятинка на дорозі, якій немає кінця...

Дещо ніяковіючи, Тетянка тихцем піднеслася під стола і почала приготувляти до снання ліжко. Потім, прибравши стіл, подалася в кухню. Нагла задуманість гостя, видимо, збентежила її.

Безіменний тимчасом скинув з ніг свої чоботи, роздягнувся і не без задоволення простягнувся в ліжку. Постіль була свіжа, чиста. О, це не барліг із соломоми в якійсь клуні, це не галузки під якимсь придорожнім кущем, це було дубове ліжко з пахучим простиралом, з пухкою подушкою, з теплою волохатою ковдрою.

— Ви вже спите, друже? — гукнула з кухні Тетянка. — Не гасіть тільки лампи, я буду ще потребувати світла.

Вона відхилила двері і нечутно підійшла до стола.

— Тетяно! — знечев'я озвався Безіменний.

— Можете собі спокійно спати, друже. Завтра жай так рано встану. Не заспите, впевняю вас.

— Ходіть сюди, Тетяно. Сідайте ось тут, на ліжку.

Тетянка завагалася. Так нагло, неочікувано іти до нього та ще й сідати на ліжку? А вона ж сама самісінька в хаті. "О, Боже, Боже..." — колотилося щось у її серці. Хоч це і свій, такий як і інші друзі, але чи ж варто довіряти мужчинам? Чи варто довіряти та ще й у такі часи? "Очі має лагідні, то правда, на обличчі спокій, це теж правда" — хвилювалася Тетянка. — "Але, чи ж не може настати якась раптова зміна? Відомо ж, — мужчина!.. Очі — заіскрились, ніздрі — роздуваються, почервоніє від гарячки і тоді потону в його обіймах... Тоді він і я — жінка, втратимо тяжку, і... Ах, Боже, Боже..."

— Тетяно, ходіть, не бійтеся. — Голос у Безіменного був спокійний, лагідний. Це врешті осмілило її і вона обережно сіла на самому краєчку ліжка, готуючись до рішучого стрибка в кухонні двері, коли б виникла якась небажана конечність.

— Ви, мабуть, хочете мені щось цікаве розповісти, друже? — почала вона тремтячим голосом. — Мені здається, що ви багато-багато пережили, що ви багато знаєте, що ви дуже вчений. Ви такий, Боже мий, ви такий зрівноважений, спокійний і... це мені подобається. Бо бачите, теперішні мужчины, розбещені війною, іноді бувають нездержливі, такі, такі... — вона плуталася і усвідомляла собі, що говорить дурниці.

— Що ж це за "такі, такі", Тетяно? — Цього разу голос Безіменного був ще спокійніший, ще більш лагідний.

— Ах, залишім це. Я дурепа, Бог зна що верзу. — Вона була вже зовсім спокійною і самовпевненою. — От, розказали б мені, що там діється у вас, на Волині. Кажу на "Волині", бо думаю, що ви таки звідти.

— Так, так, Тетяно, ви справді вгадали, я дійсно уродженець нашої пізночі. А діються там несамопиті речі. Пожежам немає краю, Тетяно. Отак, вийдеш увечорі на двір, станеш на якомусь пригірку і поглянеш у темряву. А ця темрява поколота, пощерблена, порана загравами: он там, побіч діброви, полум'я бухкає до самого неба; вогнисто-бурий дим з іскрами калічить темряву; он там — тріскотня кулеметів, потім якісь вибухи, якісь глухі зриви, а деколи із сіл та хуторів зринає жалібно виття псів. І ось, Тетяно, перед вами палаюча в полум'ї земля; ворог бо жорстоко розправляється з неслухняними нашими людьми. А ці люди не бояться ні вогню, ні кулеметів, ні глухих вибухів. Такими, мабуть, вони вже й родилися, чи, як ви сказали, "з одного каменя витесані".

— Говоріть говоріть, друже.

— Чи давно ви вже заміжня, Тетяно?

— Заміжня? — легко здригнулася Тетянка. — Ви про моє весілля, друже? Ах, це була найкраща мить у моєму житті. Це було — просто чарівно, це було, бачите, здійснення моїх прагнень. Ви мусите знати, що майже кожне дівчатко, вже від дитячих років, мріє вийти колись заміж. Це, мабуть, і увесь сенс для жіночого роду. Виплекати себе, вихухати, розвинутися, записніти, розцвісти і потім віддати себе як подарунок для чоловіка. А тим часом життя, — це не пишнота, це не квітка. Ох, Господи, життя, життя. Он, бачите, щойно перед трьома місяцями побралися. Ще й не нажилися, а вже розійшлися. Хіба ж це життя, друже? І варто ж було себе плекати, розквітати, щоб дійти до такого кінця?

Безіменний навіть не ворухнувся в ліжку. Він лежав горілиць і чомусь вступив свій зір в один пункт, у стелю.

— Тетяно, чи ви знаєте, що ви ще зовсім молода?

О, так, ви ще дуже молода і до того ж, сказав би, через міру жіноча. Так, так, не заперечуйте, ми, чоловіки, це найкраще знаємо. Ваші очі, — здається, карі, правда, Тетяно? — ваше обличчя, ваші уста, чуєте — ваші уста, Тетяно, — це скарб для чоловіка. — Він глибоко зідхнув. — І хай вас Бог хоронить від фронтівих акул.

— Що з вами, друже? — шепнула Тетяно.

— Чи ви можете собі уявити, Тетяно, людську потвору з вилупленими сліпаками, з попеченими від пристрасті вустами?

— О, друже, навіть ви це говорите! — йойкнула Тетяно.

— Чи може встояти молода, гарна жінка перед такою потворою, Тетяно?

Тетяно затремтіла всім своїм тілом. Вона відчула, що хтось немов би чатує на неї, що той "хтось", це потвора з вилупленими очима, що шукає тільки нагоди, щоб накинутися на неї.

— Ах, друже, друже, — схлипувала Тетяно, витираючи очі хустинкою. — Ах, друже, як гірко, як боляче бути самотньою, безборонною жінкою. Фронт, кажуть, уже під Бродами. І різні чутки кружляють по околиці. А мій Олько, либонь, відійшов уже в Карпати. Чи побачуся я колись ще з ним, Боже милий...

— Розпучливий плач молодої жінки, немичне благання, ніколи не зможуть оборонити її від пристрасті людської потвори, — немов грізна пересторога, звучав голос Безіменного. — Пальці з гострими нігтями цієї потвори будуть сидкуватись пошматовати вашу сукню, щоб потім гострими зубами вгризатися у ваше лоно.

— Я цієї потвори не допущу до себе! — раптом скрикнула Тетяно, підриваючись на ноги і косячись на діжку, немов би то сам Безіменний мав бути цією

потворою. Очі її метали іскри, вуста тремтіли від якоїсь нестримної злости і Безіменний раптом побачив зовсім іншу Тетянку, не такою, якою вона була перед хвилиною. О, це вже не була навіть взагалі Тетянка, це була тигриця, що готова роздерти кожного мисливця, який стане їй уперек дороги.

За столом, у моїй торбі, є пляшечка з рідиною, — спокійним, тихим голосом сказав Безіменний. — Візьміть її собі, Тетяно. Цю рідину чомусь названо "соляною кислотою", хоч вона, тобто, ця рідина, нічого спільного не має з цим благородним продуктом. В цій рідині міститься нечувана сила, Тетяно. Це навіть не рідина, це — кодловисько бісів. І ось, принусімо, що з вами може статися...

— Що "статися"? — перебила запитом Тетянка.

— Може статися таке, що ось тут, на порозі, — Безіменний показав рукою на поріг. — Ось тут, на порозі, може з'явитися людська потвора, знаєте, зі сліпаками, з гострими та ще й брудними нігтями, з вовчо-гострими зубами, з п'ятнами гарячки на поганому обличчі. Потвору цю можна назвати по-різному: може це бути Петька Собакін, Стенька Долгоухов, чи просто Стюпка Пріклученіяїскавшій. Так ось, коли одна з цих потвор потвориться на вашому порозі, вона неодмінно втупить своїми сліпаками у вас, Тетяно, дотого ж, напевне, ще й руки розчепирить і буде верещати п'яним голосом: "Ах, что за прелесть. Дайош ейо, дайош маладую хахлушку!" І ви тоді, знаєте, ви тоді без промаху — шусть! — і то простісінько в самі сліпаки... цю, так би сказати, незаступиму рідину. А що ви шустьнете влучно, у цьому я не сумніваюся, Тетяно. І тоді, на вашу радість, ця потвора загарчить, немов злий пес, що проковтнув голку.

Це Тетянку підбадьорило. Вона старанно захова-

ла пляшечку до кишені своєї запаски і навіть весело засміялася.

— Сусідкам можете порадити, — далі пів Безіменний, — що непоганим засобом на сліпаки потвор є звичайний попід, чи навіть сухий пісок з домішкою потовченого на дрібно скла. Найкраще носити це в кишені, тут же, під правою рукою. Вистачить одної тільки жменьки в нахабні очі, щоб потім скористати з обуха сокири, чи, навіть, макогона.

Тут уже Тетянка не витримала, задерла голову і дзвінко зареготалася.

— Боже, Боже, який ви, який ви... — щebetала вона, догляючи своїми очима зір Безіменного.

— Це не сміх, Тетяно, це ваша впевненість. Дуже мені приємно вас бачити такою. Так, тепер пора вже й спати, Тетяно.

Тетянка відразу ж ступила крок до дверей кухні, але чомусь зупинилася. Вона потім, немов би не володіючи собою, повернулася до ліжка, нахилилася і міцно поцілувала Безіменного в уста. Врешті вона старанно підгорнула Безіменному ковдру і навшипиньки, не озираючись, подалася в кухню. Коли вона була вже за кухонними дверима, Безіменний зідхнув на всі свої широкі груди. Потім повернувся на правий бік і заснув сном утомленого мандрівника.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Перед фірою дорога: звичайна польова дорога з обабічними колонами перб. Позаду залишилося село, зникла з очей Безіменного біла хатина під двома черешнями. Там, у тій білій хатині, залишилася Тетянка з плящиною, виповненою погубною рідиною. А в Карпатах, — якщо ще живе, — тужить за нею постанець Олько. Чи ж можна не тужити за Тетянкою?.. “Ще й не нажилися, а вже розстались” Так, так, люба Тетянко. Нажитися, це значить — пройти спільно життєвий шлях, це значить, коли ще молодість у жилах, намілуватися, злитись в одне, поринати в усе те, що люди звикли називати “щастям”. І, зрозуміло, вичарувати пляни на майбутнє, жити надіями в майбутнє, бачити в цьому майбутньому сонце, зелень і безтурботну радість. Так, так, це великі пляни, хоч їм і на ім'я: (“фікція”, нездійсненна омана. Бо хто ж з молодих захоче уявляти своє майбутнє з сивиною на скронях, з вибляклим від старості лицем, із слізливими очима і без вогнищів життя? “Ще й не нажилися, а вже розстались” — думав Безіменний. — А ось мені найкраще підходять строфи: “Ще й розкоші не зазнав я, як літа минули”. Може ще й не цілком минули, може, тільки минають; минають у вогні повстань, у гіркоті, в очайдушності. — І, невідомо чому, Безіменний з глибини душі загужив за Тетянкою. Чи надибле він десь свою Тетянку в майбутньому? Надибле... Де, на чужині?

А дорога все мчить, усе втікає, а під обрієм синіє

ліс. Фіра швидко котиться між вербами; фіра крок за кроком наближається до лісу. Ліс цей не мав нашіть рідкого узлісся. Фіра відразу ж поринула в зелену гущавину. Ось, діворуч і праворуч, слічками пнуться вгору ялиці і смереки. Десь у хащах, на галузках, цвірінькають птахи, десь вище, над чубками дерев плівають хмаринки, десь у тремтінні молодої листи чути немов би голос самого Бога.

"Тайною незглибимою еси ти для мене, красо природи, божественним запереченням еси ти цієї війни проклятої, яку очолюють bestії іклаті". Безіменний глибоко втягнув у легені чисте лісове повітря. А біла хатина під черешнями вже далеко позаду. У ній Тетянка з плящиною... і, звичайно, тужить за своїм Ольком, що десь у Карпатах. А в нього, у Безіменного, в серці — ще мерехтить мила згадка про останній поцілунок. "О! Тетяно, Тетяно, коли б ти знала, як я бажаю тобі уникнути зустрічі з людиною-потворою!"

— Ви маєте терпеливість мовчати й думати, друже, — раптом заговорив Віра.

— Ви вгадали, я справді люблю мовчати і думати, друже.

— Хай будуть благословенні думки, що випереджують події і відгадують щасливу розв'язку.

— На таке не заноситься, друже.

— І я теж цієї думки. Вороги наші занадто сильні, занадто озброєні, до того ж, вороги наші мають могутніх союзників, що проголошують гасла свободи і одночасно своїми вчинками топчуть і нівечать цю свободу.

— Це так, це так, друже провідник. На Волині, над Скудинським лісом, советські літуни обстрілювали наших повстанців американськими скорострільними з американських літаків типу Мустанг.

— Минулого тижня, уже на схід від фронту, від-

діл Чайки захопив три санітарні більшовицькі авта. Авта були навантажені американськими ліками. Питаюся і від себе: що ви на це, друже Безіменний?

— Доба, доба, "розкішна" наша доба, — почав Безіменний. — Усі досвіди історичних шахрайств, усі сучасні, відомі й невідомі шахрайства знайшли, мабуть, свій шпав у нашій добі. "Розкішна" доба, що й казати. Вдячне поле для попису різним оптимістам, що з дисокансів хотіли б створити гармонію. Доба, доба, з незаступимими свіжими джерелами фактів для майбутніх істориків та різних лостраторів, — творців дивовижних калейдоскопів. Коли б котромусь із цих останніх удалося сконструювати якийсь несамопитий калейдоскоп і скупити в ньому всі барви нашої доби, то найгидкіших, мабуть, темних кольорів припало б тим, хто найбільше верещали про свободу та про майбутній рай на землі. Ех, друже провідник, ви можете назвати це "філософством", чи навіть "філософським маячінням", але уявіть собі, коли б відразу ж по цій лінії появилася якась книга з колоною ось таких афоризмів, що ви на це сказали б? Припустімо, що ця колона афоризмів мала б ось такий зміст:

1. Демократичний співець (щось на подоби "модерного" Тирцея) заохочує своїм співом до перемоги непримиримого ворога демократії.
2. Речник свободи і правопорядку дає тихцем до рук катові пістоля і заохочує його націлитися в потилицю мученикові за полю.
3. Християнський захід — підтримує морально і матеріяльно безбожників, найзанекліших мучителів розп'ятого Христа.

Що ви на це, друже? А коли б до того додати ще й таке, знаєте, такі "рубані" тези і анти тези, слухайте тільки:

Добро — підтримувало зло; розум — одобрю.

лав божевілья; любов — поєдналася з ненавистю.

— Ось вам і ланцюг парадоксів. Доба, наша "розкішна" доба, — сухо засміявся Безіменний.

— Так, так... — кивав головою провідник.

— А ми серед тих баламутств цілком, цілком самотні. Не маємо ми приятелів, зате ворогів немов піску в морі.

— Маємо віру в перемогу і бажання битися, — твердо сказав провідник.

— Віру, — переповів немов би сам до себе Безіменний. — Так, це правда, віра, до того ж ще й окрилена мета, знаєте, мета — як кінцевий етап перемоги правди; але, але... самою вірою і шляхетними намірами ще ніхто ніколи не переміг. Навіть, щоб досягнути перемогу в ім'я правди, в ім'я свободи і справедливості, немислимо в наші часи обійтися без підступу, без хитрощів, без брехні, взагалі — без шахрайства. Якщо ви будете прямолінійним та чесним у бою — ви неодмінно перший згинете.

Віра поринув у якусь важку задуму. Він тільки час до часу підганяв коняку, коли та, спускаючи луха, намагалася скубнути побіч дороги траву. Фіра дедалі заглиблювалася в діс.

— Чому ж то на узліссі не було повстанчої стежі, друже? — озвався врешті Безіменний.

— Не турбуйтеся, друже, нас безупинно обсервують повстанчі очі.

Ледве це прорік Віра, як раптом із-за куща:

— Стій!

Фіра зупинилася.

— Кличка? — "Пір'я гусине!" Відповідь: — "Пря-диво льяне!"

— Гарзд, можете їхати. — Це голос із-за куща.

Фіра рушила, фіра пластиво наближалася до протилежного узлісся.

— Скрізь, здається, однакова тактика УПА, — заговорив Безіменний. — Йі, тобто, УПА, ніде не видно, вона немов би не існує, одначе вона скрізь діє, скрізь стріляє і нищить ворога.

— Виводить його на манівці і б'є по задній частині черепа. Ось вам і реальний вияв наших філософічних міркувань. Одначе, назвати це, як то ви сказали, "шахрайством", було б, на мою думку, несправедливо.

— О, так, так, було б це несправедливо, друже, — оживився Безіменний. — Нищення зла шахрайськими методами, це в жодному випадку не шахрайство. Так, зрештою, з нашими "однокровними" інакше ж не можна битися, як тільки їхніми ж методами. Тож мабуть, знаєте, що ще за Петра лютого модне було гасло: "Бей єво, Ванька, но только із-за угла!" Чому ж бй й нам не обійти будівлю і нечутно заскочити ззаду цього Ваньку і не гепнути довбнею по задній частині його черепа?

Віра весело засміявся. До цього сміху підразу ж приєднався і Безіменний. Вони вже цілком виїхали з лісу. А тут — знов дорога. З поля повіяло зеленою пашнею. Провідник сікнув батоком коня. Фіра швидко помчала між лавами пшениці, що широко зеленіла обабіч дороги. Щоб не полиннути думками знов до "цієї" білої хатини, що залишилася вже далеко-далеко, бо аж за лісом, Безіменний блукав зором по широких ланах, зупинився на придорожніх кущах, посміхався до синіх цятинок-волошок, що пишніли в пшениці і потім помчав зором уздовж дороги. А дорога, ген-ген, за закрутом лану, гинула, але це не був її кінець, о, це ще не був її кінець! І раптом, зір Безіменного втупився у віддалене узгір'я.

— Чи бачите, друже, рухомий пунктик? Ген, там, під узгір'ям. Дивіться за моєю рукою.

Віра приклав до очей далековид. Чим довше він вдивлявся в цей рухомий пуністик, тим виразніше пис-тупала на його вустах якась мила усмішка.

— От, уже йдуть нам на зустріч. Здається, це Веселка...

— Веселка? — підсміхнувся Безіменний. — Занадто претенсійне псевдо.

— Не шкодить, ця дівчина варта такого імені. — Потім, поглянувши на Безіменного, провідник сказав: В Белзці вже чекають на нас, друже. Але, я туди з вами не поїду. Знаєте, в моєму положенні не надто безпечно заглядати влень до міста.

Не проминуло і двадцяти хвилин, як фіра зупинилася перед молоденькою, десь, мабуть, сімнадцятилітньою дівчиною з ясними кучерями та великими синіми очима.

— З цією горличкою будете цілком безпечні, друже, — весело сказав провідник, зіскочивши з воза. — Що ж там нового в місті, донцю?

— Яка я вам донця! — гостро, але незлобно, обігналася дівчина, зукоса поглядаючи на Безіменного. — Я ніколи не хотіла б мати такого бридкого тата.

— Ось і закуска! Чуєте, друже?

— Чую, чую, — посміхнувся Безіменний, — Жіноче плем'я, знаєте, любить, так би мовити, одне думати, а друге говорити. Те, що в серці найдорожче, на яві, для ока, немов би нелюбє, негарне та ще й бридке. А ось, якийсь там польський поет, послухайте, що пише про ці, так би сказати, справи: "Она лає, она кльє, зато в душе прагне го і хє".

— Бач, який розумний! — насупилася дівчина.

— Так сідайте ж на фіру, подруго, — поважно сказав провідник. Дівчина, немов кішка, плигнула між драбини, безцеремонно примоцуючись поруч Безіменного.

— Щасливої дороги! — пролунав голос провідника. Фіра рушила. Провідник відразу ж звернув на якусь межу і попрямував до віддаленого хутора. Безіменний ще довго мчав за провідником зором, поки той не увійшов у якусь долину і не скрився за ланами пшениці. Він і не помітив, що в його руках коняка стала наче б зовсім незалежною тваринною. Вона замашисто обмахувалася хвостом і преспокійно скувала собі траву при дорозі. Помітивши це, Безіменний тупнув вічками, але коняка, замість рушити вперед, потягла лоза діворуч, де надила її купинка буйної трави. Збоку можна було без труднощів помітити, що фах поводатора кінцями не був спеціальністю Безіменного.

— Голя, друже, не гоніть коня до рову! — дзвінко крикнула дівчина, перехоплюючи від нього віжки. Вона з якимсь здивуванням поглянула на нього і сухим тоном почала:

— Оце, бачите, ліва віжка, а це... дивіться ж, коли вам кажу! а ця — права. Як кінь виходить з колії вліво, треба тягнути до себе праву віжку, коли ж коневі забгнеться потягтися праворуч, ви тоді смієте його лівою віжною. Зрозуміло?

— Дякую за пояснення! — пробурмотів Безіменний і замовк. Що ж більше випадало йому сказати?

— Як я маю вас називати, друже?

— Безіменний, Петро Безіменний, подруго.

— Теж вибрали собі псевдо!..

— Некольоритне, що?

— Кольоритне?

— Еге ж, знаєте, таке, що грає кольорами під час дощу. Додумаетесь, де?

Веселка надула губи. Чомусь ці "кольори" заняті відносилися до неї. Вона крадькома, від голови до стіп змирляла його зором і подумала. "Велетень та й годі. Мабуть з тих, що заліззя гнуть. Хоч підпільник,

але дивак. В селянській свитці, в селянських чоботях, а не може собі ради дати з віжками. А бороду запустив, як жид". І потім:

— Скільки вам років, друже?

Безіменний засміявся. Надто ж смішненькою показалася йому ця дівчина.

— Нема з чого сміятися. Мені треба знати, скільки вам років.

— Коли так, то з приємністю... Для цікавих дівчаток, я завжди готовий підкрити свої особисті таємниці. Тож, від моїх уродин минуло тридцять вісім років, п'ять місяців і сім днів. Це й усе, мадмуазель.

— Це не правда. Не говоріть дурниць. Вам ледве чи буде тридцять років. О, ви мене не обдурите, друже!

— Коли вам аж так хочеться відмолодити мене, хай буде по-вашому.

— А тепер уважно слухайте, що вам скажу: Ви селянин з Конюхів, запам'ятайте собі, — з Конюхів.

— Ні, моя пані, я селянин з... пробачте, чекайте, чекайте, а-а, ось вам, із села Кукуріківки. Так, так, із села Кукуріківки.

— Не плутали б краще, — зареготала дівчина. — Але, це неважне і прошу не перебивати мені. Тож ще раз вам нагадую: Ви конюшанин і йдете зі своєю жінкою до Белця, до кооперативи.

— Із жінкою? Де ж ця жінка?! — скрикнув Безіменний.

— Боже мій! А я ж хіба копиця сіна?..

— О, леле! О, доле моя, ось де жіночку придбав. На дорозі, між лапами пшениці та ще й молоденьку, моторненьку, педбетливу, яснооку, — заливався реготом Безіменний. — Хай же правом чоловіка пригорну свою дорогу половичку в обіймах.

Хотів справді пригорнути до себе дівчину, та лі-

вий її лікоть нагадав йому, що з цим не піде так легко.

— Не дурійте, друже Безіменний! Я не люблю таких жартів.

Безіменний відразу ж споважнів. Так, так, це за-надто сміливий "жарт". І взагалі, чи можна щось таке назвати жартом, коли йдеться про чоловіка й молоду жінку, чи навіть хай і дівчину? І, в серці Безіменного, знову блимнув догасаючий вогник — остання пам'ятка, звідти, з білої хатини під двома черешнями. "Ах, Тетяно, Тетяно, хай тебе Бог береже перед людською потворою!"

— Що з вами, друже? Задубіли, чи що? — Веселка навіть злегка штовхнула в праве рамено.

— О, пубачте Веселко, я так собі трохи задумався.

— "Веселко?" А-а, розумію, це вам сказав друг Віра. — Вона обкинула Безіменного холодним поглядом і далі питала діловито. — Чи маєте при собі якісь грипси?

— Ви буквально усім цікавитесь, Веселко!

— Я зовсім поважно вас питаю, друже.

— Навіщо ж вам мої грипси?

— Давайте мені всі свої писання. — Вона нахмарено покосилася на Безіменного, і він, воля — не воля, передав їй скількись грипсів старанно запечатаних ляком. Дівчина відразу ж сховала ці грипси за пазуху.

— Що ще маєте з собою, друже?

— Маю мавпячку, що робить пум-пум.

Посміхнулася.

— Це можете собі затримати.

Потім утупила вона свій зір в торбу, що лежала в ногах Безіменного.

— Що маєте в цій торбі?

— Солонину, горілку, огірки, хліб, часник... — знову потрапляв у веселий настрій Безіменний.

— Ой-ой! А вам усе жарти на умі.

— Подивіться, переконаєтесь.

Веселка розв'язала торбу. Брови її ледь-ледь стяглися.

— Це ваші рукописи, друже? Боже милий, скільки ж тих рукописів! — Широко розкритими очима просто подивилася Безіменному в обличчя. — Ви, може, з тих, що пишуть книжки, друже? Не суптєся ж, пишете, правда?

— О, Веселко, не мордували б ви мене своєю цікавістю!

— Теж вигадав Бог зна-що.

— Куди ви смічете торбу, Веселко? Голя, цього вже забагато! Ви дуже напастлива, Веселко! Навіщо ж так шарпаєте цією торбою?

— Не кричіть, не кричіть, чоловічку, бо он хтось нас може почути.

"Чоловічку"? — залоскотало у вухах Безіменного. — Ще ніколи ні одна дівчина не назвала його "чоловічком". "Ах, це справді пустунка синьоока", — подумав він не без задоволення.

Спершись об драбину, Веселка тим часом робила в соломі яму. Потім увірхала до цієї ями, на саме дно, торбу, прикрила її соломою і гупнула усією вагою на неї. Це було для неї місце до сидження.

— Он воно як! Я вже не знаю, що й казати... Ви ви... ви, ж зім'яли мої рукописи на макулятуру! Чи думаєте, що писав я це на те, щоб вони були там, — розумієте, там... Думаєте, може, що у вас, розумієте... там... музи, чи що?..

— Не хвилюйтеся чоловічку, все буде добре. Веселка не думає вам лиха робити. Ну, роз'ясніть же, не ковбасьтесь. Ах, з вас теж горішок, чоловічку. Погляньте он там, бачите, як поблискує Солокія? Чи бачите воду, питаю вас, чоловічку?

— Сліпий це побачив би, — промимрив Безіменний, не можучи заспокоїтись.

— А чи бачите он ті хати, що над річкою? — щebetала своє дівчина. — А за тими хатами, любий мій чоловічку, перетинає річку міст, дерев'яний міст.

— Що? "Любий мій чоловічку"? — підстрибнув між драбинами Безіменний. "О, як вона солодко вміє вимовляти це! "Любий мій чоловічку", це справді, — стрілою просто в серце, в самісіньке серце мандрівника". Але, упарі з тим, логіка формувала йому іншу думку. Ця дівчина, без сумніву, глузує з нього. — Цікава з вас кокетка, Веселко, — видавив він, намагаючись бути байдужим.

— І нехай собі буду кокетка, а ви таки мій чоловік, та ще й любий, — зареготала вона, потім дещо сноважнівши, продовжувала. — Я вам сказала, пригадуєте? — За хатами річка, а над річкою міст. А на мості похочає собі з крісом Фріц. Хоч він і не надто здогадливий, все ж не на стільки, щоб не знати, що не селяниці, а селянинові випадає тримати в руках віжки. — Передала Безіменному віжки, і: — Тільки ж не тузайте ними. Краше, як їх взагалі попустите. Кінь і без вашої допомоги тримається дороги.

Але, ледве Безіменний встиг перебрати віжки, як коняка, відчувши непевну руку, потягла воза ліворуч.

— Ой-ой! Щоб уже і з шим не дати собі ради!.. — злобилася і одночасно сміялася дівчина. — Я ж вам казала, що як кінь іде вліво, то ви тягніть управо, як кінь управо, то ви вліво...

— А ви менше повчали б, Веселко, — забурчав Безіменний, рішений за всяку ціну дати коневі правильний напрям. Йому якраз здавалося, що саме мусить потягнути за ліву віжку. Він так і зробив, і на своє здивування помітив, що коняка зигзагами підійшла аж до придорожнього паля.

— Безмежно дурна тварина. Так і кортить її до рову! — відхнув він у безсиллі.

А все ж йому таки поталанило в'їхати на міст. Між обабічними мостовими бар'єрами було певніше їхати. Але тут, звичайно, інша небезпека, куди грізніша від рову. Бо ось, на протилежному кінці мосту зарисувався силует Фріца. Побачивши фіру, він відразу ж поспішив їй назустріч. З-під ронда шолома світилися його чорні очі.

— Wo faren Sie hin?

"Nach Belzn, zur Getreidesammelstelle, guter Herr", — хотів відповісти Безіменний, але в пору схаменувся, що, будучи селянином, краще не афішуватися знанням німецької мови.

— Не розуміємо ми вас, герр, — покрутила головою Веселка.

— Зате їх зер добже розумію вас, — посипав коляристою мішаниною Фріц. — Фон ву їдете?

— З Конюхів, із села Конюхів, герр, — пояснив Безіменний.

— Ідемо до кооперативи, — підхопила Веселка. — Нам належиться премія за знане збіжжя.

— Це ваша дочка? Herr Gott, so ein hübsches Mädle!

— Це мій чоловік, герр! — перебила весело дівчина. — Він ще молодий, тільки, бачите, мабуть з тиждень, як не голився.

Фріц здивовано покрутив головою.

— Вас маєте ім штро? — далі допитувався Фріц.

— Саму тільки солому, герр! — відповів Безіменний. Його щось так і кольнуло в серце. Вистачить тільки зігнати з місця Веселку, розгорнути солому і — по рукописах! Але, на щастя, Фріц уже більше не нікавився соломою.

— Чи бачили ви по дорозі бандітен?

— Якби ми з ними бачились, герр, вони б нас пов-

бивали, — заговорила Веселка. — Бандити ж на те і є бандитами, щоб убивати.

І тут раптом коняці здумалося рвонутись наперед.

— Тпррр!.. — крикнув Безіменний.

— In Ordnung, Sie Können weiter fahren.

— От уже й за мостом, Веселко. З вами, бачу, легко пробиватися крізь перешкоди.

— Ай, погляньте тільки, де ми! — скрикнула дівчина.

— Над самим ровом, жіночко! — байдуже прорік Безіменний. — Ви, здається, боїтесь пригод, Веселко?

— З вас, пробачте, роззява, друже!

Вона знов вихопила з його рук віжки. Коняка, наче б на злість Безіменному, весело, з нашорошеними вухами, потрухтала просто дорогою. Їхали деякий час мовчки, недовірливо косячись на себе. Аж врешті, коли під'їхали до самого Безлця, дівчина перша озвалася.

— Подивіться он туди, чоловічку (Безіменний здригнувся). Чи бачите он той, білий будинок з гострим дахом? Це, щоб ви знали, — станція.

— Гляньте он туди, вгору, жіночко, чи бачите щось? Це, щоб ви знали — перелітаюча сорока, — не без терпкості сказав Безіменний, слідкуючи зором за стрекотухою, що десь сіла на придорожньому дереві.

— З цієї станції поїдемо в далекий світ, чоловічку, — в задумі, немов би до себе, поважно сказала дівчина.

— В далекий світ? Ми... Я з... нами? Ви хочете теж їхати зі мною, Веселко?

— А думаете, що так легко позбутися мене? Не забувайте, що ви ж мій чоловік.

— "Чоловік?" — перепоїв Безіменний, не відомо чому багровіючи на обличчі. — О, дівчино, пам'ятайте, ваші жарти не пройдуть вам легко. Прошу вас, не грай.

теса з вогнем. Затямте собі, що лікоть вас у майбутньому не врятує, знаєте... від чого?

Слова ці були цілком явним натяком на те, що в прийдешньому, цей "чоловік" з усією рішучістю буде домагатися своїх прав. І потім — мрії, оті крилаті мрії видива. А там, потойбіч ліса, біла хатина під двома черешнями, там, у цій хатині, — Тетянка з плящинкою. А Олько десь у Карпатах. І тужать одне за одним. О, як приємно тужити, будучи впевненому, що хтось там близький тебе виглядає. А для нього, для Безіменного, близькою є тільки дорога, дорога без кінця. І ось, на цій дорозі, немов перелетна пташка, побіч нього синьо ока дівчина, Веселка. А тліючий погник у серці, що зажеврів там, у білій хатині, уже ось-ось має згаснути. Вогник цей уже заступає якась нова сила, і Безіменний відчуває, що це — мрії, що це мрії з ясним сонячним мигтінням, з зеленими деревцями, з теплим ніжним вітерцем. Був письменником, тобто — людиною з уявною фантазією, що як відомо, в світі реальностей — дорівнює глупоті.

Минувши скількись вуличок, фіра спинилася в середині міста на якомусь тісному підпір'ї між високими мурами. Напроти п'явся вгору сірий неприємний фасад дому, що скидався на занедбаний монастир.

Веселка вже стояла коло возу. Вона чомусь досить довго, Безіменному навіть здалося кумедно, поправляла на голові хустку. Разів п'ять чи шість поправляла за вухом свій ясний кучер і Безіменний здогадався, що це мусів бути умовлений знак. Невідомо звідкіль, десь із подвірняної закутини, виринув мужчина віком під п'ятдесят років.

— Я вже чекаю на вас півгодини, — спішно сказав він. — Чи маю честь бачити друга Безіменного?

— У повній презенції перед вами, друже, — сказала дівчина.

— Презенція, щоб нас не образити, друже, край. Не занедбана, — озвався старший друг, зичливо посміхаючись. — Та, до речі, воно незабаром усе змінить ся. Ми вже dokonзаємо цієї зміни, друже.

Він узяв під руку Безіменного і повів до середини дому. Нутро дому, як Безіменний переконався, було ще більш осоружне, ніж сам фасад. Пройшли вузьким темним коридором, потім піднялися вгору по пощерблених сходах на перший поверх.

— Бачите, які тут закамарки, друже Безіменний? Занедбаний дім від непам'ятних часів. До речі, в таких "дірах" тепер найбезпечніше.

Ішли і тут коридором і потім увійшли до темної кімнати, що скидалася на чернечу келію.

— На цьому ось ліжку доведеться вам спати, друже, — сказав старший друг. — Трохи брудне і прикре, та, зрештою, ви й так довго тут не залишитесь. В цій ось шафі маєте харчів на цілий тиждень. Потім хтось вас відвідає, це тоді, коли ви вже будете "на вильоті". Тут можете бути зовсім безпечні, бо цим домом не цікавиться гестапо.

Старший друг подивився на годинник. Десь на сходах затупотіли якісь кроки. Старший друг вихилив з дверей голову.

— От Ікравець. Усе, як бачите, іде з організаційною точністю. Вітаю, вітаю вас, друже Іцко.

— Тільки не Іцко, тільки не Іцко, — обурився кравець. — Ви ж знаєте, що я вже віддавна Івась. Мій батько був Мошко, тому й згинув, тому й замордували його гестапівні. Коли б він був пішов в УПА, так як його син — й Іцко випняв груди — дістав би револьвер, як його син, і тоді, напевно, казав би називати себе Михайлом. Але ж я заговорився. То це я під вас маю брати мірку, друже? — звернувся він до Безіменного.

— То ви маєте револьвер? — поцікавився Безіменний.

— Бо що, мені не можна мати револьвера? — здивувався Іцко. — Щоб ви знали, дістав я цю золоту штучку від самого курінного Перебийноса. А знаєте за що? — Він підморгнув до старшого друга. — Ви, бачу не знаєте, але цей друг знає, за що. Щоб ви знали, друже, минулого тижня я виконав зі своїми учнями сто одно. строїв для ваших хлопців. І це, мусите згадати, теж "коліщатко" у визвольному змаганні.

Він відразу ж прийнявся брати у Безіменного мірку.

— Ми маємо декілька непоганих десенів, друже. Думаю, що вам будуть підходити бронзовий десень без пасків та сірий з вузькими синіми пасками.

— Це вже залишаю вашому кравецькому густові, друже, — посміхнувся Безіменний.

— Так покищо до побачення, — простягнув руку до Безіменного старший друг.

— Тож буде так, як сказано: за три дні, друже, — нагадав Іцко.

Вони хотіли відійти, але Безіменний зупинив їх. Де ж Веселка? Чому її тут не видно? Він мерщій кинувся в коридор, до вікна. Квапливо глянув. Подвір'я вже було порожнє: не було ні Веселки, ні фіри.

— Чи ви знаєте цю дівчину, друже? — хвилюючись, звернувся до старшого друга Безіменний.

— Яку дівчину?

— Цю, що була отут, на подвір'ї.

Старший друг здигнув раменами.

— Я її шперше сьогодні бачив, друже. Але, оскільки мене сконтактовано з нею, значить, це дівчина, що користується повним довір'ям.

— Ви побіліли як полотно, друже, — захнувся Іцко.

— Вам побіліло в очах, друже, — немов би злобно, відсік Безіменний.

— Так бувайте здорові, друзі. Це правда, це ще нічого поганого, це зрозуміло, вийсниться. А на вас, друже Івась, чекаю в заповідженому вами часі.

Залишившись сам, Безіменний на весь зріст простягнувся в ліжку. На дворі сутеніло. Прикрий сутінок заляг і його душу. Заплющив очі. "О-о!.. — болюче простогнав він. — Все, все взяла з собою: і грипси призначені до Праги і рукописи. О, мої рукописи!"

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

"Ха-ха-ха!.. Чоловічку, у своїй обережності, ви рішуче необережний. Ви ж віддали мені свої грипси. Чуєте? — грипси! грипси! На таке, впенняю вас, не спромігся б навіть останній дурень. До того ж ви ще й позбулися своїх рукописів, над якими працювали цілими роками. Чи ви знаєте, в чиїх вони тепер руках? У моїх руках, в моїх руках! — Веселка знов занеслася гучним сміхом. — Бачите, чоловічку, який з вас недотепа! Хоч я й нешкідлива, все ж можу ці ваші рукописи просто знищити; можу просто подерти, пом'яти й викинути на смітник, або, в кращому випадку, — спалити. А чи ви знаєте чому, чи ви знаєте чому, чоловічку? А просто тому, бо заголовок вашого цього рукописного роману до обридження мені не подобається; заголовок цього вашого роману, сказала б, — ідіотський. "Буря проти бурі", ха-ха-ха! Ось на що ви майстер!.. Мовляв — оригінально і гарно, і, як хочете, навіть проти природь. Бо як же можна припустити здоровим глуздом, що не з-тіль не з-сіль, раптом зударяється одна з одною аж дві бурі? Ха-ха-ха, і дійшли ж ви до мудрості нечуваної, чоловічку! Ха-ха!.. Мудрець, що не потрапить поводити конякою!"

"О, Веселко, ви ще замолода, щоб давати такий осуд. Ви ще майже дитина, до того ж прихлиша і свавільна дитина. Тут, в цьому заголовку, чуєте, в цьому заголовку — не про бурі, що в хмарах, тут ідеться про суперечність людських влад. Хоча в от ви і я — це ж дві психічні суперечності. Ви знов хочете рего-

татись? О, Веселко, не будьте ж така жорстока!"

"А я ж думала, що ви справді письменник, думала навіть, що ви непересічний письменник. А тим часом з вас — графоман, нищитель чистого паперу".

"Говоріть, говоріть. Я вже й не хочу реагувати на вашу белькотню. Ви плетете завищені дурниці. Веселко!"

"Якраз найбільшою дурницею і є ваш роман, чоловічку. Ваш головний герой роману, Вухналь, цілком ненормальна людина. А революціонерка, ха-ха-ха! Ота Розалія, це ж дівина від сенсацій. А директор Хмародерський... Це, немов би комічна персона, що любить тільки жовтий кольор. Тим часом з цього всього вийшла тільки нудна жовтизна, чи, як хочете, навіть "жовтачка".

"Жовтачка", "жовтачка": такі бридкі слова з таких гарних вуст. Чи це ви говорите, Веселко?"

"Я говорю, я, чоловічку. Ви кажете: "...з таких гарних вуст..." То ж то й є, що я маю гарні уста. А моє волосся, погляньте ж на моє волосся! Це ж — шовк, це навіть не шовк, це соняшне проміння. Бачите яке воно в хвилях, в золотих хвилях?"

"Це вже самохвальство, Веселко. Я просто оголомшений вашим пустоголов'ям. Чи це справді ви, Веселко? Ах, мої рукописи, — верніть мені мої рукописи! Ви втікаєте, Веселко? Гей, закороткі ваші ноги. Не втечеш, голубонько. Стій, стій, Веселко!"

Але, Веселка не зупинилася, Веселка пірнула у темряву, веселка, звичайно, любить обрій, може там запише, ніє своїми чудовими кольорами?

— Верни мені мої рукописи, Веселко! — з усієї сили крикнув Безіменний. Але, чомусь власний голос вчувся йому наче б собаче скавуління. Протер очі, хотів повернутися, але рука його зачепилася за якийсь предмет, підняв голову і гепнувся об щось тверде, не-

приємне. Протер ще раз очі і з трудом почав стрясати з себе прикрі враження, зроджені прикрим сном. Він ще раз повернувся і рука його намацала залізну ніжку від ліжка. "Так, так, це нечуване, щоб опинитися аж під ліжком", — з-просоння мимрив він. Потім цілком ясно усвідомив собі, що це був тільки неприемний сон. Так, так, — це був тільки сон і ця цинічна реготуха, це не була Веселка. О, якою радісною буває дійсність після прикрого сну!

Вичовгався з-під ліжка і йому здалося, що це під у хаті Тетянки. Так, так, он там двері до кухні, за дверима — Тетянка. Він помацки добрався туди, де йому здавалося, що це двері до кухні. Провів перед собою рукою. Але, рука натрапила на хропобату стіну, пооблущовану від тинку. Це його здивувало. В цьому місці неодмінно мусіли б бути двері, так, так, ліжко он під бічною стіною, а тут мають бути двері, а за дверима, зрозуміло, — Тетянка. Він ще раз провів по стіні рукою, ще раз його пальці натрапили на неприємну хропобатину. Врешті він пригадав, що на кріслі, коло ліжка, мусять бути сірники. Він помацки вернувся до ліжка і відшукав сірники. Незабаром мерехтливе світло блимнуло в кімнаті. Облущені з тинку стіни врешті нагадали йому, де він. Грובהва тиша була тут абсолютним володарем; прикра вогкість та ще прикріший запах від плісняви, викликали в ньому почуття нестерпної самотності. Отупіло сів на ліжку, з нетерпінням чекав світанку. А світанок, немов благословення, займався вже за вікнами. "О-о... пічка, нічка, чи, може, це тільки пролог до драми, яку я маю сам відіграти в цих мармурових мурах?"

Цілий день Безіменний не міг заспокоїтись. Сон, немол лиха примара, переслідував його. Врешті, щоб якось приборкати своє хвилювання, він наполегливо почав думати про Тетянку. Але, обличчя Тетянки загля-

дало до його уяви десь із-за мряки, було невиразне, немов би замазане, як далеке минуле. Тоді в деталях почав пригадувати розмову з другом Вірою, але тут же, відразу, під пагорбком зарисувалася рухомий пунктик. Це — Веселка. Це — реальна Веселка, це добра дівчина, не си́ньоока красуня, рідка красуня, хоч і забрала з собою його рукописи. І тут знов — сон, знову нічна примара, знов Веселка, цинічна, недобра з'ява — Веселка. "О-ох!.. нічка, нічка" — зідхнув він і подався на коридор. А коридор — немов довга печера мертвих. Подався вище на другий поверх, заглянув до келій-кімнат. Мертвого, руїна. Знов вернувся до своєї кімнати і з жахом чекав вечора. Надійшов і вечір, прийшла й крилата чорна пані-ніч. Безіменний довго-довго не міг заснути. Щойно десь після дванадцятої повіки його обважніли і він заснув. Але, спання йому наче б хтось перешкодив. Хтось його ніби міцно струснув за рамено, і Безіменний відразу ж зірвався з ліжка. Він був упевнений, що хтось його будив. Вражливе вухо намагалося вловити хоч найменший шерех, найменший звук чи шарудіння миші. Але, неначе й миші полтікали з цього мертвого дому. Хоч би якийсь цвіркун десь у якомусь куті одізувався! "О, чому ж якраз мене вштовхнено до цього гробовища?" — питав себе, зідхаючи. І то ким уштовхнено! "О, Веселко, Веселко!" І ось, раптом на шорошене його вухо зачуло немов би якесь шамшіння. Безіменний стримав у грудях віддих. З першого поверху, з коридору, наче б полинули до нього якісь кроки. Так, кроки, ледь чутні кроки. Безіменний ще дужче припинив, ще наполегливіше слухав. Але кроки чомусь замовкли. Ще хвилинка, дві, потім Безіменний знову почув ці кроки, але вже в кінці коридора, десь, мабуть, коло сходів. Неначе, як хтось міркує зійти сходами на перший поверх, саме туди, де його кімната. Але раптом все затихло. Безіменний уже не міг вловити най.

тихішого звуку. "Так, це омана, це слухова омана", — подумав він. Йому навіть хотілося вірити, що це, мабуть, було биття власного серця. Так, так, — це биття перевражливленого серця. Він навіть ступив крок до ліжка, щоб знову простягтися на ньому, але щось йому немов би підповіло стриматися. Йому раптом знову учулися кроки, але цим разом виразніші, і десь у кінці коридору першого поверху. Хтось наче в калцях чалапав до його келії. Безіменний тихцем витягнув з-під подушки револьвера і нечутно, на пальцях, підійшов до дверей. Він був рішений наглим рухом відчинити двері, коли загадкою кроки на коридорі зрівнюються з його кімнатою. Але кроки цілком несподівано замовкли. Безіменний чекав під дверима десь з п'ятнадцять хвилин, але ні кроків, ні навіть найменшого шереху не було чути. Це остаточно його розгнівало. "Божеволію, так, так, божеволію!" — простогнав він. І ось, ледве він знову хотів вертатися до ліжка, як десь знадвору, десь, видимо, з льоху, заскиглив дитячий голос. Це вже не були ледве чути кроки, це був виразний пронизливий плач немовляти. Заносистий, розпучливий крик дитини виповнив усе подвір'я, якоюсь болічною скаргою вдирався крізь повибивані вікна до нутра дому, насичував якимсь передсмертним життям коридори, закамарки і келії. Безіменний змісця кинувся на коридор до вікна. Крізь віконну раму, де не було скла, вихилив голову поза фасад. Там, дитячий крик проривався з підземелля, десь з глибини льоху. Не надумуючись ні хвилини, Безіменний рвонувся коридором до сходів. Обмацуючи лівою рукою стіну і тримаючи в правій руці револьвер, він швидко спускався сходами на партер. Врешті він тихцем відчинив фронтові двері і опинився побіч муру, на подвір'ї. Тут було чути ще виразніше плач дитини і Безіменний змиркував, що цей плач пробивається на подвір'я саме крізь отвір вікна, що був у

підвалі фасаду. Притримуючись муру, він крок за кроком наближався до вікна, не вагаючись навіть, коли б йому довелось пробратися до середини льоху. Але, коли він уже майже досяг отвору, з-під його ніг зірвалося двоє чорних котів. "О-о..." — зідхнув він і подумав, як би то добре було, коли б він не був у підпіллі і вицілвився револьвером у цю романтичну хвостату пару... Ця пригода з котами остаточно розвіяла в ньому всі думки і здогади про таємничі кроки. Наступної ночі, на своє здивування, він спав твердим сном аж до самого ранку. Коли ж потім, десь коло дев'ятої години, з'явився Іцко, Безіменний з усмішкою добре виспаної людини привітав його.

— Чи ви тут добре почуваетесь вночі, друже? — з цікавістю запитав кравець.

— Я скрізь добре почувуюся, майстре.

— Ай-вей, я ще не майстер, я тільки такий собі кравець. З вас, скажу по щирості, — золота людина. Я на вашому місці не мав би відваги почувати в цьому домі.

— Чому?

— Тут є духи, друже! — жахнувся Іцко.

— Ви боїтеся духів, Івасю?

— Чи я боюся духів? Я, скажу вам по щирості, боюся і духів, і живих людей. Я всього боюся. Коли б не револьвер, я здурів би від переляку. О, я живих людей боюся навіть більше, ніж духів. А ті живі люди зішли з пантелику, подуріли, а наші жидки, що теж є людьми, перетворилися в баранчиків. Навіть бекати й мекати не потрапили, коли їх вели на заріз. А ось, коли застрелено мого батька, що казав називати себе Мошком, убито тоді за Бельзцем дві тисячі жидків. У черзі стояли і підходили до ями, і давали себе вбивати без спротиву... Це, по щирості кажу вам, — бараняча смерть.

Після останньої примірки, Іцко вже не появлявся в келії Безіменного. Натомість під кінець тижня, хтось йому приніс два пакунки з костюмами та довою трикотавою білизною і трьома сорочками з двома краватками. Потім, десь під вечір, у неділю, якийсь юнак передав йому паперову коробку з двома парами черевиків, Взгалі, від капелюха, аж до бритви та мила до голення, буквально все, мав уже Безіменний. Десь наприкінці другого тижня з'явився старший друг і вручив Безіменному п'ять тисяч райхсмарок. Не було вже сумніву, що наблизилася врешті бажана хвилинка до дальшої мандрівки. Так, тільки два тижні, а скільки змін. Та і сам він, Безіменний, був немов би не собою. Теперішня його зовнішність рішуче була в контрасті з його попереднім виглядом, чи, як Веселка уточнила, "презентцією". В цьому, без сумніву, заслуга Іцка, чи як він хоче, — Івася. В добре припасованому костюмі, Безіменний тепер скидався на повновидого молодого купця з якогось більшого німецького міста. Проходячись тепер по коридорі, по келії, він схрещував за спиною свої руки і ніяк не міг забути ні сну, ні тим більше своїх групсів і рукописів. Чи пернеться ще до нього Веселка? Чи поверне йому рукописи? Ні, мабуть, тільки й поминай її! Рукописи теж. До речі, іноді йому здавалося, що й Веселка і рукописи, це тільки згадка з минулого. Уява його, одначе, ще з усією точністю потрашила відображати головних героїв роману "Буря проти бурі". "Такі хоча б, як Вухналь чи Розалія... А директор Хмародерський. Ні, ні, це блеф з твого боку, Веселко, це не "жовтизна", це тим більше це "жовтизна". Ні, ні... О-о... мої рукописи!"

І ось, прийшла врешті бажана хвилинка; прийшла навіть швидше, ніж припускав Безіменний. Прийшла ця хвилинка з гуркотом окованих коліс об брук забутого подвір'я; цей гуркіт немов би оживив забуті коридо-

ри і келії мертвого дому. Збуджений, чи радше заскочений тим галасом, Безіменний кинувся зі своєї келії на коридор, до вікна. Посеред подвір'я якраз зупинилася селянська фіра. Спереду сидів якийсь візник, за ним, на добре вимощеному сиджені, видно було якусь елегантно одягнену панночку. Як тільки візник відкинув ніжки, вона відразу ж сплигнула з возу і вхопила до рук невеличку валізочку та порохівника, якого закинула собі на ліву руку. Була вона в темно-сірому костюмі, в сірій чепурній шапочці, з-під якої визирали хвилясті блонд-кучері. А на ногах — шоккові тоненькі панчішки та сірі замшові черевички з неймовірно високими закаблукми. Безіменний на поверсі, у вікні, в недоумінні покрутив головою. "Що за краля і що її знадило до тих закамарків?", — подумав він, не спускаючи свого зору з панночки. Панночка тим часом, щось сказавши візникові, дрібними кроками подалася до вхідних дверей дому. Безіменний занімів зі здивування. Він мерщій чомусь кинувся у келію і як тоді, другої ночі, сховався за двері і з биттям серця ловив дрібні кроки, що були вже на сходах. Дрібні кроки, немов тикання годинника, дедалі виразнішали, дедалі наближалися; були вже на коридорі, були вже ось тут, з пару метрів від дверей його келії. Врешті легка хода припинилася, — легенький стук у двері. Безіменний потягнув до себе клямку. Двері широко відчинилися. Безіменний побілів і крикнув: — Ах, це ж Веселка! Що за чудеса творяться на світі! То ж ви, мадам-уазель, цілком, так би сказати, вишили з давнішого строю!"

Безіменний до безтяти втушив у неї свій зір і ніяк... ніяк не міг упізнати колишньої Веселки. Веселки з мосту, де загрожував Фріц, Веселки з Конохів, з села Конохів.

— Чого ж так витріщуєте свої очі, чоловічку?..

Бач, силач, з раменами — бункерами, а міна теляча. Чого ж ви побіліли, чоловічку? — Вона переступила поріг кімнати і знову звернулася до Безіменного. — Бач, дивуетесь з мого вигляду, а сам, мабуть, що й не оглядав себе в люстрі. Ану, поверніться, чоловічку, хочу вас оглянути.

Безіменний, оголомшений, слухняно повернувся. . . Веселка одобрюоче кивнула головою, коли не найшла кравецького недогляду на костюмі Безіменного. Потім вона повернула його лицем до себе і уважно приглядалася до боортів та кляп піджака, потім провела рукою по кишені, що була ліворуч від лівобічної кляпи, тут же, на неспокійному в цю хвилину серці Безіменного. Занадто ж уже були кремезні ці його грудиська. Вона навіть підозривала, що Іцко цілком непотрібно напхав побіч кляп вати і тому своїми дрібними пальчиками почала старанно обмацувати піджак, і врешті, не найшовши в ній вати, покрутила тільки головою, зазираючи при цьому глибоко Безіменному в очі. "І хочеться ж йому писати, Боже мій. Такими руками та раменами можна зовсім певно валити з ніг будьякого силача на арені спортивного грища." Вона все ще дивилася йому в очі і, посміхаючись, думала: "Боже, який він тепер інший. Ще зовсім молодий." А вголос:

— По щетині, ось тут-о — вона показала пальчиком на його бороду, — і сліду не залишилось. Це дуже добре, чоловічку. Тільки ж, здається, ваша краватка не просто борода. Почекайте, не рухайтесь, я вам її поправлю. О, так, тепер якраз на своєму місці.

Вона потім почала розглядатися по стінах, по стелі, взагалі по всій кімнаті. Було тут і вогко, і брудно, і непритульно. Поржавіле залізне ліжко з брудним покривалом, зайложена і подряпана шафа, немов би все це доповнювало загальну непритульність.

— Я не припускала, що все тут аж до такої міри занедбане. Але тишуся, чоловічку, що цьому вже настав кінець.

— О, це нічого поганого, Веселку. Перші дві ночі, щоправда, були прикрі, але потім все зладилось, знормалізувалося. Крім того, ви, мабуть, і самі знаєте, що мандрівники не надто вибагливі. Якийбудь не-решучий, якийсь нічліг, аби тільки далі й далі рухатися, далі й далі міряти довжину дороги, якій нема кінця.

— Вам уже набридло тут, чоловічку?

— О, так, жіночко. Правду кажучи, я вже зату-жнив за дорогою.

— Тим краще, чоловічку. Бо, бачите, вже й прийшов момент нашої поїздки в далекий світ.

— В світ?

— Угу, але цього разу вже не фірмою, чоловічку, цього разу поїдемо потягом просто на південь, а потім, хто зна, може, й на захід. Ваша ж мета — Захід, чоловічку?

"... Чоловічку", "любий мій чоловічку"... Ох, до чого ж доведуть ці жарти", — думав Безіменний, сповнений сумнівами, між якими, однак, жевріла якась прихована надія. І ось раптом пригадався йому рукопис, раптом пригадалося йому дійство роману "Буря проти бурі" з Вухналем, Розалією і Хмародерським. Сон, прикрий сон, немов на екрані, з'явився в його уяві. "Жовтизна", "жовтачка", подумав він, у недоумінні поглядаючи на Веселку.

— Ви знову мінитесь на обличчі, чоловічку, — сказала дівчина, немов би щось пригадуючи. — Ах, знаєте, другої ночі, після того, як я від вас від'їхала, спится мені сон. Уявляєте собі: ваша ця Розалія з ревюців за свого Вухналя, хотіла мене зарізати. Смішне це, правда? І здається, вона б мене і зарізала,

коли б не Хмародерський. Цей вайлуватий пан урятував мене від смерті. — Вона дзвінко засміялася, але відразу ж споважніла, коли помітила надмірну блідість на лиці Безіменного. — Що з вами, друже? Ах, я не хотіла б вас таким бачити, чоловічку! Це мені нагадує інший сон...

— Який?

— Уявіть собі, я вас бачила на протилежному березі широкої ріки. Ви тоді мали якраз таке обличчя, як в цю ось хвилину. Ви відвернулися на цьому протилежному березі і пішли кудись навпростець. Мені було прикро, я навіть трохи затужила за вами, чоловічку.

— Уві сні затужили, правда?

— Угу, уві сні, чоловічку, — песело сказала дівчина.

{ "... Вона справді вміє водити мене за носа", — подумав Безіменний. Дивний збіг снів — його і Веселки, тієї ж самої ночі, викликав у його серці якісь дивні передчуття.

— Веселко, — дещо огірчений озвався він. — Де мої рукописи?

— Рукописи?

— А вже ж, рукописи, рукописи! — майже злобно крикнув він.

Веселку, одначе, не вразив його грубий голос. Вона навіть робила вигляд, немов би недочула цього грубого тону, чим, зрештою, мимо своєї волі, наче б підкреслювала свою душевну перевагу над ним. Потім вона сіла на ліжку і розкрила свою валізочку.

— Це для вас на дорогу, Петрику, — простягнула вона руку з дванадцятьма білими хустинками до носа. — А це десять пар шкарпеток, Петрику.

"... Петрику", — чимсь милим озвалося в його серці. — "О, якщо ця дбайливість, тільки жарт, тоді в

моїх грудях залишиться небезпечна і вічна рана", — думав він, немов би підчуваючи якесь лихо, що десь чаїться в майбутньому.

— Ви справді багато доброго робите мені, Веселко. Але ж рукописи, мої рукописи, скажіть, — де мої рукописи?

Замість відповісти, Веселка засміялася. Вона при цьому виїняла щось зі своєї валізочки.

— А це, Петрику, наш родинний альбом. Сюди, мабуть, уміститься з тисяча фотозняток.

Безіменний тремтячою рукою перебрав від дівчини грубезну книгу в полотняній твердій обгортці. Обгортка була вигантувана українськими зображеннями.

— Родинний альбом? — Зуби йому цокотали під хвилювання і він близький був попірити цьому.

— Угу, альбом, Петрику.

Безіменний відгорнув обкладинку. Коли б йому хтось поставив альтернативну вимогу: альбом, чи роман "Буря проти бурі", мабуть, неодмінно, вибрав би альбом. До речі, він навіть у цю хвилину й забув про свої рукописи — його чарував тільки і тільки родинний альбом. І тому, коли він перекинув ще одну чисту сторінку, лише його дещо видовжилося від невдоволення. Перед його бо очима, красувався старанно викаліграфований титульний заголовок його роману "Буря проти бурі". Його це тішило і він був тепер на грані — між захопленням і невдоволенням. Коли ж врешті він усвідомив собі, що над цим написом, видимо працювала сама Веселка, альбом відразу ж відійшов у тінь. Він перегорнув ще одну сторінку і помітив чистий машинний шрифт першого розділу своєї книги. Він повернувся до Веселки і сказав:

— Веселко, це ви все зробили?

— Угу, чоловічку. Але, скажіть мені, чому ви дали такий дивний наголовок для цього роману?

О-о... — простогнав Безіменний. — Це вже й сон на яву! О, так, так, пригадую, пригадую, Веселко. Вам справді не подобається цей заголовок.

— Що ви "пригадуєте", чоловічку?

— Мало ж чого можна пригадувати, Веселко? Взагалі, іноді, знаєте, іноді людина ширше на крилах фантазії і потім усе це до дрібниць пригадує.

— Ах, ви, ви... О, але я мало що й не забула. Маю для вас пуделко цигарок. Ви ж, здається, палите?

— Дякую за пам'ять, Веселко. Я справді курячий.

— А цей ваш Хмародерський, що врятував мене від смерті, це немов би давній мій знайомий. Скажіть но, Петрику, як може почуватися автор, коли на яву побачить свого героя?

— Або я знаю... Мабуть, таке ніколи не трапляється. Зрештою, коли б автор побачив прототипа героя свого твору, ледве чи міг би його впізнати. Такими вже є письменники, живуть фікцією своєї фантазії, а тим часом реальне життя просувається поза їхніми плечима.

— Чи справді аж так, чоловічку? Невже ви не впізнали б ні одного зі своїх героїв? — Вона хитро зазирає йому в очі і взяла до рук свою валізочку. — Тож нам пора вже в дорогу, чоловічку. Пів до одинадцятої відходить потяг до Львова.

Спускаючися сходами на партер, Безіменний в останнє прощався зором з облупаними стінами, з пощербленими сходами, взагалі прощався з усім "мертвим домом" і почувався як в'язень, якому цілком несподівано дано свободу. "... Далекі обрії, шляхи, яким нема кінця, і дівчина синьоока, у якої годі збагнути душу", — думав-гадав Безіменний, линучи думками вздовж доріг-шляхів, без краю, без кінця.

— І грипси теж маю, чоловічку, — ніжно шепнула дівчина, підходячи до фіри.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

І ось знову дорога, цього разу залізнична. Чавунні колеса скреготять об рейки, вагони гойдаються. Потяг мчить у південному напрямі. У вагоні, в останньому купе під перегородкою, сидять вони — Безіменний з Веселкою. Веселка навіть притулилася до нього, вона тихесенько шепоче йому до вуха.

— Де маєте револьвер, чоловічку?

— В задній кишені, жіночко.

— Перед Львовом може бути контроль, чоловічку.

— Стрілятимемо в нахаб, жіночко, і потім плигнем у річку.

— До рову, чоловічку! — весело прошепотіла дівчина.

Мірою того, як потяг наближався до Львова, пасажири почали прораджувати якийсь неспокій. У сусідньому купе хтось притишено сказав:

— У передньому вагоні ревізія!

— У передньому вагоні, кажете? — вмішалася якась старша жінка. — Завжди, як щось роздобудеш собі на селі, по дорозі відберуть. Минулого тижня мою дочку ограбили до нитки, навіть жменьку ячмінної крупи забрали, — вона озирнулася, чи була нема когось у сірому однострої, — мовляв, німецька влада любить порядок, спекуляцію хоче знищити. Хіба ж це спекуляція, добрі люди?

— Може, думаєте, що це німці, — ці панове з мавзерами? — озвався знов пасажир у другому купе.

— Так знаю, добродію, що це польські фолькс-

дойчі, Бог би їх покарав, — сміливіше сказала старша жінка.

— Це так gzezrospolitu будують! — докинув якийсь інший пасажир. — Вони, бігме, і дідькові душу ладні продати, аби тільки кривдити українців.

— Ахтунг! — знагла крикнув банполіцай у протилежному кінці вагона, — *zabrania sie wychodzie z wagonu.*

— Ось який вам німець! — скрегітнув зубами пасажир у другому купе.

— Чоловічку, що будемо робити? — шепнула Веселка.

— В крайньому випадку — стріляти, жіночко.

— *Co masz w tej walizee?* — звернувся банполіцай до першого пасажира.

— Стару білизну, пане.

Банполіцай стягнув валізку з полиці. — *Otwórz!*

Пасажир тривожно відкрив валізку.. Банполіцай відразу ж запустив туди свої руки. Під білизною, на самому дні, надібав кусник сала.

— *A to eo jest?* — визирився банполіцай. — *Spekulałeie jeden, kabanie, psia twoja mac!* — І потім, неже мені приємно вас бачити кулаком межі очі пасажира.

— Чоловічку, — найсолодшим тоном шепнула дівчина. — Петрику любий..

“Петрику любий?” — зацеміло в серні Безіменного. Ще ніхто в його житті не говорив йому таким тоном таких прегарних слів.

— Петрику дорогенький! — лилось далі ніжне шепотіння до вуха Безіменного, — чи не пора вже виїїлитися в цю потвору?

У відповідь Безіменний міцно потиснув дівчині руку. Потім швидко встав зі свого місця і, розпихаю..

чи пасажирів у проході, віч-на-віч опинився з банполіцаєм.

— Den Koffer dem Herrn abgeben!

Банполіцай остовпів. Це, очевиднож, було для нього чимсь новим і несамопитим. Безіменний в цю ж мить, немов би за зразком самого ж банполіцая, своїм здоровенним кулаком вділився йому якраз у те місце, що й він пасажирові, себто — межі очі. Банполіцай захитався. Він почував себе застуканим зненацька і отетерілим. Потім раптом очі його видупилися, нижня губа затремтіла від жаху.

— Passe auf! — І ще раз гепнув протісінько в перенісся. — Heraus in die Frische!

Банполіцай до решти збаранів.

— Ich kann mich nicht totschiagen, Obergenosse, — заскавулів він, витягаючись перед Безіменним на струнко. Саме з дверей, що були побіч, вихилив голову інший банполіцай. Веселку пронизало льодове тремтіння. Безіменний вихопив з кишені револьвер і репнув грізним тоном:

— Zum Donnerwetter verfluchter Kerl, heraus!

Другий банполіцай з поспіхом засунув двері. Перший заскавулів ще жалібніше.

— Ich will Leben, Obergenosse, ich will Leben...

Безіменний спрямував цілку револьвера йому в чоло. Тремтячи всім тілом, банполіцай ступив у відчинені двері, досяг найнижчого ступеня, відбився ногами, і стрибнув поза залізничний насип, просто до глибокого рову.

Потяг мчав, немов би нічого й не сталося, пасажири у вагоні зацікавилися, крадькома поглядали на повновидого пана, на цього "обергеноссе", немов на загадкове божище помсти. Як і для банполіцая, мабуть, і для них це було щось нове і несамопите. Вернувшись на своє місце, Безіменний не зраджував жодного хви-

люванни, він навіть підморгнув до старшої жінки, що в отулінні прилишкла побіч якогось лисого пана.

— О, Петрику, який ти в мене мужній! — зашепотіла до його вуха дівчина.

“Який ти в мене мужній!” — перепопів він у собі. — “Вже й “ти”, так скоро, — “ти”... — І потім тихенько, до вуха:

— Чи далеко ще до Львова, Веселко?

— Ми вже на передмісті, Петрику.

— На станції може бути несподіванка. Будьмо до всього приготувані, Веселко.

— Не думаю, чоловічку, — шепнула Веселка. — Витворилося таке, чого я ніколи не сподівалася. Всі ось тут уважають нас за німців. Сусід наш, он той, лисоголовий, вже піджмурками та мінами лиця передав найближчим пасажирам те, що мав передати, ті інші, з свого боку, передали це далі.

— Що ж вони могли передати, жіночко?

— Що ти ославлений Гайнріх Кальбе, шеф львівського гестапо, погромник жидів. Поглянь-но на цю стару жінку, для якої, мабуть, важливішою справою є жменька крупи, ніж вся наша пизвольна боротьба... У своїй тупоті й жаху вона уподібнилася до свіжоокубаної гуски. Або цей-он, лисий добродій, що тут сидить, немов би на голках. Це, мабуть, один з тих, що промишляє торгівлею дрібними товарами. Він просто почервонів від переляку, непаче вивенений, що ти справді Гайнріх Кальбе, — вона поглянула Безіменному в очі, — це дуже добре, що ти подібний до цього Кальбе, це нам дасть великий шанс. — Вона взяла в свої долоні його руку: — Ах, як ти чудово говориш по-німецьки, Петрику! Але ці люди, люди, о Господи, чому ж вони такі страхопуди? Перелякалися, збараніли, один вигаданий Гайнріх Кальбе заморозив кров у

жилах, скував жахом, один, один Кальбе! А хвилину тому були такі патріоти!..

— Це ж гешефтьярська публіка, Веселко. Цього нема потреби брати до серця.

Десь побіч зідхнула якась жінка, видимо перекупка з Кракеданів. Безіменний радо б потішив це мандрівне товариство веселим сміхом, радо б навіть обізвав його блазнями чи карликами, але і йому щось шкребало під серцем. Був бо впевнений, що за кілька хвилин може трапитись якийсь нещастя. Тоді без стрілянини не обійдеться. Сам живим у руки не дасться. Це ясно. Не належав до тих, що без спротиву здаються ворогові в руки. Але що ж буде з Веселкою? Він зсунув брови і відразу ж відігнав під себе ці думки. Краще не попереджувати здогадами того, що має статися. Тепер він мусить бути зрівноваженим, самовпевненим і передусім надміру гордим. Таким, мабуть, і є його здогадний прототип Гайнріх Кальбе. Хоч-не-хоч, треба бути на хвилину актором, що гратиме роллю ославленого шефа, Гайнріха Кальбе.

Десь попереду свиснув паротяг. Потяг зупинився. Пасажири рушили до виходу.

— Hallo, helfen sie mir mal meine Koffer weiter bringen, — гукнув Безіменний до лисого пана, що з маленькою валізочкою пропихався між пасажирами до дверей вагону. Лисий пан побілів. Але це тривало тільки одну мить. Мабуть, усвідомив собі, що гаяння часу перед цим повновидим "обергеноссе" не віщуватиме йому нічого доброго, тому то вхопив валізку Безіменного, вимушеною посмішкою осяяв своє лице і голосно крикнув до пасажирів у проході.

— Панове, вельможному шефові дорогу!

Люди відразу ж розступилися. Пропускаючи перед себе Веселку, Безіменний гордовито подався до виходу. Коли вони були вже на пероні й підходили до

Будки, де здають квитки, десь поблизу підірвалися на струнко двоє банюльщиків, підносячи скісно руки. Безіменний навіть не глянув на них. За старішею лисий пан зупинився з валізкою коло найближчого фіякра. Йому, очевидно, спішно було зникнути з очей цього небезпечного повновидця.

— Дякую, можете підійти, — сказав "шеф" лисому панові по-українськи. Лисого пана це буквально приголомшило. Валізочка виковзнула йому з рук, лице його видовжилось, на вустах промайнула усмішка, значення якої, мабуть, ніхто б не потрапив розгадати. Фіякр швидко помчав до міста. Веселка оглянулася і помахала лисому панові рукою. Потім і Безіменний оглянувся. Лисий пан все ще стояв, немов би пріс у землю. Аж нарешті, коли фіякр наблизився до закруту, лисий пан підстрибнув, підніс обидві руки вгору і склав долоні на знак прощання, що можна було б назвати: "очайдушна пара". Фіякр швидко мчав. Веселка тепер перетворилася немов би у веселку: з кольорами, з чудодійними барвами на личку, з чарівними вогниками в синіх очах під тонкими чорними бровами.

На Гетьманських валах, під самим театром, пересіли на іншого фіякра, і поїхали у східному напрямі міста. Потім змінили ще раз фіякра і помчали на південь. Згодом пересіли на черговий фіякр, що довів їх на Пекарську під число 54.

— Не легко їм буде гнатися нашими слідами, — сказала дівчина, прямуючи до бічної хвіртки в брамі. Нарешті вони увійшли на тісне подвір'я і спинилися перед триповерховою кам'яницею.

— Чи бачите на партері вікно з жовтою фіранкою, чоловічку?

— А ви знав уже на "ви", Веселко?

— Не журіться, чоловічку, будемо ще і "викати",

і "тикати", можливо будемо ще й сваритися та битися... Отже, бачите це вікно з жовтою фіранкою?

Безіменний нашорощився:

— Або що? Мало ж то жовтих фіранок у вікнах?

— Хмародерський дуріє за жовтою барвою, чоловічку.

— Ох, ви знов про моїх героїв, Веселко.

— За хвилину зустрінетесь на яві з своїм Хмародерським, чоловічку, — весело сказала вона, — що правда, зовнішність цього реального героя трохи інша від того, що в романі. Пан Пурхавка — кивнула головою вбік жовтих фіранок — низенький, кругленький як м'яч, балакучий до нудоти і хитрий до крайности, тоді, як пан Хмародерський — це вайлуватий велетень з великими вухами, з роговими окулярами, з тупою бородою. Все ж, мимо цих розбіжностей, вони дуже-дуже близькі один до одного, — на мить зупинилася. — В цьому домі мене знають як Оленку. Згайте це собі, чоловічку.

Вона натиснула в дверях електричний гудзик. Через деякий час із-за одвірка вихилила голову якась жінка, видимо, наймичка.

— Чи можемо бачити пана директора Пурхавку? — спитала Веселка.

— Пан директор тепер у кооперативі. Прийде за годину.

— Чи є дома пані директорова?

— Пані директорова виїхала на село, десь аж на Лемківщину. Здається, що скоро і пан директор туди поїдуть.

— Прикро, але ми хотіли б почекати у вас на пана директора.

— Але ж прошу дуже, — втішилася наймичка.

— Мені вже накучилося бути самій. Сидиш дома і не знаєш, що діється в місті. Наші сусіди-поляки тільки

й чекають на большевиків. Кажуть, що за два дні москалі займуть місто.

Перше, що здивувало Безіменного, це хатня обстановка директора Пурхавки. Все тут, майже до деталей, було тотожне з хатньою обстановкою дому пана Хмародерського. Ця ось широка жовта шафа з китайською чечоткою, ці ось фотелі, пооббивані жовтим оксамитом, цей ось жовтий стіл з жовтими попелничками, із жовтою вазою, в якій були жовті тюльпани — все це немов би викрадене з дому пана Хмародерського. Ліворуч на жовтій етажерці тикав годинник. Годинник був також жовтий з кремовою фосфоризованою стрілкою та жовтим циферблатом. Далі, на жовтому пульпіті стояв жовтий радіоприймач.

— Не розумію, Веселко. Де ми? Чи це справді дім директора Пурхавки? Коли так, то чому тут усе, буквально все тотожне з домашньою обстановкою того Хмародерського? Дивно, дивно... — мимрих він, ходячи по кімнаті з закладеними за спиною руками. Поглянув собі під ноги і скрикнув: — Боже, навіть килим з жовтими рожами! Так, так, точнісінько такий, як ливдумав своєю фантазією, що зрештою і зафіксував у своєму романі. — Розглядаючись далі по кімнаті, він помітив, що й стеля, навіть великий абажур — були жовтої барви. Заплющив очі. Уява його з усією точністю відобразила вайлувату фігуру пана Хмародерського з великою сигарою в налитих устах. Відчув у цю хвилину якусь позареальність, був немов би в світі фантастичних уявлень, був немов би якоюсь підрядною дієвою особою своєї книги. Стямився щойно тоді, коли до нього доторкнулася рукою Веселка. Очі її, як завжди, жаріли якоюсь лагідною теплотою, чимсь близьким, безпосереднім. Одначе, на личку її, проби-валася якась невловима загадковість, щось таке, що-

наче б хотіло вирватись крізь її уста: А бачиш, чоловічку?

— Чи він курить сигари, Веселко?

— Мабуть, ні, чоловічку. Я ще його не бачила з сигарою в устах.

Безіменний глибоко зідхнув. Він був майже півпритомний. "Так ось де розв'язка її натяків про зустріч автора з своїм героєм!" — думав він, косячись на Веселку.

Тим часом зовні, в дверях, скрегітнув ключ. Потім за коридором, десь в кухні, прорвався звучний тенорок:

— Присько, гей Присько, де ти? Оглухла чи що? Я так верещу, а вона гейби дерево? Сейчас же забийся пакувати річи, Присько. Завтра вранці їдемо на Лемківщину, до славнозвісного Команча. Бідна моя Мурця вже напевно ся стужила за мною.

— Так нагло, пане директоре?

— А ти і цим разом нічого не чула, Присько! На світанку більшовики вдарили під Бродами. За день-два можуть зайняти Львів. Ох, моя кооперативо, ох, моя підмого в лиху годину, ох, моє гніздечко солодке. Що ж я буду робити без тебе, га? Присько, що я буду робити? А то ті гушчовоти московські ся напосіли і саранов, ніби буря, летять простісінько на Львів. А ти чого ся гавиш? Чого ся загавила, Присько?

— Тсс... директоре. Гостей маємо.

— Гостей?! — скрикнув пан Пурхавка. Потім знизив тон на октаву. — Чому ж ти то-то підразу не сказала, Присько?

Тупіт дрібних кроків у коридорчику, і:

— А-а, цілую руці дорогій панночці Оленці! Цілую руці! Ох, ті лайдаки, знаєте, під Бродами вже... Косять катюшами німців, гейби косар траву. а-я, —

зиркнув на Безіменного. — А-а, мило мені і вас бачити, пане інженіре...

— Інженере? — здивувався Безіменний.

— Іначе й бути не може, як інженіре, мосці пане.

— Даруйте, я ще не удостоївся фахового звання, директоре, — ніяковіючи, сказав Безіменний.

— То як, щоб з панною Оленкою райзувати і не мати звання?

— Це мій чоловік, — весело перебила дівчина.

— Чо-ло-вік? — вибухнув здивуванням пан Пурхавка. — Це ось такого собі чоловіка налибали? І коли ж то ви ся побрали?

— Щойно вчора, директоре, — реготала дівчина.

— Вчора? Га, розумію. Отож, так би мовити, в медову подорож після шлюбу... Гей, Присько, а несли на стіл усе, чим хата багата. Дослівно все, Присько! Ти чуєш мене, Приську? Гай, гай, і так завтра чи післязавтра доберуться сюди "брати однокровні"... Гай, гай, шляк би їх трафив, тих однокровних.

Незабаром стіл вкрився стравами. Стіл прикрасили дві пляшки чистої на 45°, три пляшки доброго угорського вина.

— За ваше і вашого мужа здоровленько, Оленко, — підніс тост пан Пурхавка і, не чекаючи, вихилив до дна чарку. — А то що? Не любите горівки, мосці молодята?

— Ми воліли б вино, пане директоре, — соромливо сказала Веселка.

— Солоденьке... Розумію, розумію. Так би мовити, щоб то-то... і гріло, і солодило, і п'янило разом. Що до мене, том ся насолодив уже зі споєю Мурцею до схочу, а тепер піднебіння прагне пекучої каналії, такої, щоб у голові шуміло та у вухах погейкувало.

Після третьої чарки, пан директор ще більше розбалакався.

— Гай-гай, нема то, як молодій парі відразу ж по шлюбі. Тоді і шу-шу, і словечка: “коханечко мое”, “золотко ясне”, “котик-мурлик” і багато-багато чого іншого ще, знаєте чого, мосці молодята, га? А от яким був на Поліссю, том ся забавив на одному весіллю. Знаєте, то-ті свашки виспівують якісь там приспіванки, а скрипалі ріжуть смичками струни, гей-би дідьки жили грішникам у пеклі! А інші, так на ціле горло верещать: Гірка, гірка!...

— Ах, це правда, дорогий директоре! — підхопив Безіменний, покладливо поглядаючи на Веселку.

— А то що, може-сьте поліщук, мосці пане, га? — перебив пан Пурхавка.

— Із самої Пінщини, директоре.

— Із самої Пінщини? — Директор радісно ворухнувся у фотелі. — Наш дорогий поліщук, наш лісовик, чуєш Мурцю? Тьху, вибачте, мосці молодята, я й забувим, що моя Мурця в Команчі. А-а, коли ви з Полісся, мосці пане, — повернув він голову до Безіменного: — коли ви з Полісся, тоді інша пара мештів, тоді най буде по-поліському, — директор вхопив повну чарку і крикнув пискливим тоном: — Гірка, гірка, мосці молодята! В обійми цю кізочку, мосці поліщук, силу свою покажи, най знає! Жінки люблять силу, мосці поліщук.

А сили в Безіменного, нікуди правди діти, не бракувало, підваги теж. Не поміг дівчині випробуваний засіб з ліктем, ні тиснення пальцями носа, ні шарпання, ні благання. Нарешті дівоча відпорність послабла, Веселку охопила якась солодка пасивність, з чого блискуче скористав Безіменний. Цілував ці устонька червоної, немов божевільний.

— Годі вже, годі, — йойкала Веселка, — уфф, це не чоловік, це нещастя, пане директоре, — посапувала вона, не знаючи, чи плакати, чи сміятися. Вона

тремтячими руками поправляла на голові волосся, і: — Ці лаписька, ах, Господи... Що за силач, залізні обручі та й годі, пане директоре.

— Тосьте мужчина, бігме, стовідсотковий мужчина, — радісно плескав у долоті пан Пархавка, — то то бачу, жи-сьте з практиков. А ось і я зі своєю Мурцею мавам по вуха турбот. Вона в мене теж ніпроку: і поставна, і фігуриста, і, що важніше, так би мовити, — характерна. Гай-гай, і то як характерна! Характер її дедалі розвивається, квітне, пишніє. Характер цей з ріжними проансами, бисьте знали, мосці молодята, характер цей шукає квінт... квінт-есеції, чи знаєте якої, га? Чи-сьте чули про "служіння ближнім", не чулись-те, га? Тось-те щасливі, бігме, щасливі! А чи знаєте, що це домашні сцени, га? Не знаєте? Тось-те трійчи щасливі! Гай-гай, вона в мене як огірочок в соняшну днину. А перше моє залицяння до неї, бись-те знали, мосці молодята, з першим, так би мовити, поцілунком, коштувало мене міцненького кляпса по виці, дошкульного подряпання мого носа гострими нігтями і кругленьку суму на сукню, а-я, — шістьдесят золотівок, бігме. Це, так би мовити, медицина на розбурхані нерви дівочі. О, мосці поліщук, насіння Еви вміє водити за носа нашого брата! Спочатку, молляв, — закон недоторканости, а потім, коли наш брат цей закон порушить, — буря, ганьба, сором, а ще потім, знаєте, що потім, га? Моя Мурця, хоч і ріденько — директор жалібно зідхнув — хоч і ріденько, але ще й тепер любить нагадати: Влодчику, тільки мішненько, в самі луста!

По сьомій чи восьмій чарці, пан директор поринув, що так скажемо, в патріотичне розніження.

— Шарпають цю нашу земельку, гай-гай, шарпають, — схлипував він, гойдаючи головою над столом, — і москалі, і німці, і польські підлизники шарпають.

А серце мое болить, а серце мое роздирається. Людей, то-то, запрягають у ярма, лихо засівають, — деклямував він, витираючи сльози на випуклинах лица. — І коли то-то скінчиться, га? Коли то-то залопоче синьо-жовтий на нашому ратуші, га? Що, не знаєте, мосці молодята? І я теж не знаю, бігме, не знаю. Але я вірю, що залопоче. — Директор гримнув себе кулаком у груди. — Ось тут віра, в серці віра, бігме, в серці. Може, думаєте, що я такий собі гешефтьяр, без лицих почуттів, без погною, отут-о! — директор знову гримнув кулаком себе в груди. — Гей, Присько, відшукай-но тризубчика! Знаєш де? В нижній найменшій шухлядці, в касетці, на самому дні. Ось і він, бачите який він?

— Бачимо, бачимо, директоре, — сказала Веселка.

— О, це вилитий пан Хмародерський! — крикнув Безіменний.

— Що ви рекли, мосці поліщук, га? Може ще чарочку?

— Ні, ні, вже й так голова в мене крутиться, директоре, — обігнувся Безіменний.

— А ви думаєте, що я не знаю, що і як? Знаю, знаю і докажу вам, що знаю. Ще я блисну, побачите. Ще то-то будемо воювати. Що воювати! Я вже воював би, коли б було наше військо. Так машинпером, мосці молодята, тра-та-та...

— Можемо вам у цьому допомогти, директоре, — сказала Веселка, — неподалік Львова оперують наші повстанці.

— Що, повстанці? — раптом оживився пан Пурхавка. — Ви про тих хлопців з лісу, мосці Оленко? Я би-м мав іти до лісу? Кинути інтерес, ось цю хату з меблями? Ха-ха-ха! Директор Пурхавка в лісі з крісом під кущем! Уявіть си... А що сказала б на це моя Мур.

ця, га? Вона, то-то, знаєте, нервозу має в серці. Щось-найменше — і, диви, вже мліє. А театр який би вона личворила ту-во в хаті! Вона ж у мене і артистка, би-сьте знали, а-я.

— Пане Хмародерський, я розумію вас, ви є тим, ким є, ви іншим не можете бути, — вирвалося в Безіменного.

— Це правда, чоловічку, це правда! — заляскала в долоні Веселка.

— Що-сьте рекли, Хмародерський? — Директор гордовито підняв голову: — Пурхавкою я ся зву, мосці молодята, Пурррхавкою! — Він відразу ж закашлявся і казав Присці принести собі сифон холодної содової води. Випивши дві склянки, він трохи протверезів і почав зрівноваженим тоном:

— А чи-сьте не чули про аферу з Романовим?

— З Романовим? — оживилася Веселка, — я знаю його жінку, паню Фунцо. Це дуже елегантна пані.

— І дурна, най я лусну, дурна, як овечка! — крикнув пан Пурхавка. — А пан Романів, гей-гей, магістер Романів, елегант, елегант, ха-ха-ха!, то-то догальятувався, — стихив голос, — гроші то-то перехопив, знаєте чиї гроші, га? — Директор відразу ж вихилив чарку некучої, цьмакнув язиком, вилуцлюючи очі на Веселку, — щоби-сьте знали, мосці Оленко, підпільників гроші, чи як тепер кажуть, УПА гроші. То-то ті лісовики через магістра хотіли собі великі закупи медикаментів поробити, то-то, щоб ранених і хворих лікувати. А магіструньцьолі руки засвербіли, грошики до валізи і — вїо до Команча, до своєї Фунці!

— Ах, Боже мій! — жахнулася Веселка.

— Не клич Бога надаремно, так написано, мосці Оленко, га? Романів дістав своє, гай-гай, дістав. Тоту каналію до Львова спровадили, до підпільного трибуналу притягли і вїидили двадцять буків. Уважаєте,

по сідалі, це, як Стефаник каже; — по-м'єкому вїдидли.

— Як же це сталося, директоре? — запитала Веселка.

— Руки засвербіли, тож казавим. А вислідив, знаєте, хто його вислідив, га? Круглицький, мій коханий директорицьо транспорту, Круглицький. То-то має очі яструба, шох хорта, мосці молодята. Від того, бігме, не сховаешся.

— Доброго маєте співробітника в кооперативі, директоре, — втрутився Безіменний.

— Ви то-то про Круглицького, мосці поліщук? — Директор насторожився. Тремтячою рукою налив до чарок горілки і винив три під ряд. — Як хтось зробіть мені якусь пакость, то, бисьте знали, не тільки Круглицький. То-то нещастя в кооперативі. То-то з під рук тягне і все до лісу. Шкіру, сукню, білизну, шкарпетки — все тягне, мосці молодята. То-то підпільник з рогами, з зубами, з ядом, а я маю перед німцями відповідати, га? Що ви на це, мосці молодята? А он, учора, незтіль-ве-зсіль, появилося в кооперативі двох якихось хлопців. Я до них: "Що вам треба, панове?" А вони й те і се, що вони з УПА, що УПА жадає, так і сказали — "жадає", під мене 20 тисяч золотівок, чуєте, 20 тисяч золотівок і, мовляв, на підтримку українського підпілля. Я до них то-то й кажу: "Ідїть, хлопці, туди, звідкіль прийшли, бо, бігме, як ся роззоблю, то подзвоню по поліцію. Чи чуване таке, га? Ще й нічого не вивороли, а вже контрибуцію на кооперативу накладають! Гай-гай, знаємо, знаємо, чия це робота, пане Круглицький!

— Завтра і так можуть більшовики захопити усе в свої руки, — легко хвилюючись, сказав Безіменний.

— Захопити? — ревноу пан Пурхавка, — а дудки! А не дочекає їхня мати. Вивезу, мосці молодята,

все вивезу до славного Команча, до своєї Мурці. Що, не вивезу? Га, коли не під силу буде забрати — спально, мосці молодята, підложу сірничка під папір, і фертіг. Мені цього не треба ся вчити.

— І ці фотелі заберете, директоре? — глузував Безіменний.

— А як же, і ці фотели, і цю шафу, і це радіо, і цей розкішний килим. З Федиком, з моїм добрим шофером, автом усе вивеземо, мосці молодята.

— Про абажур так і забули, директоре, — підсміхнулася Веселка.

— Абажур потовчу, патичком потовчу, мосці Оленко.

— А ці жовті стіни, директоре? І, дорогий пане директоре, наслідуюся я запитати вас, чому це все у вас має жовтий колір?

— Ще й питаєте, мосці Оленко? Хіба ж ви не знаєте, що жовтий колір, це наше національне сонце на блакитному небі?

— Ах! — скрикнув Безіменний, хапаючись руками за голову. — Це він, це пан Хмародерський! Ах, Христе-Боже, як то дивно, що переді мною пан Хмародерський!

— Пурррхавкою я ся зву, мосці поліщук, Пурррхавкою! — боронився директор.

Веселка вдавано насупилась і погрозила пальчиком Безіменному. Потім звернулася до пана директора:

— А все ж, що буде зі стінами, директоре?

— Подряпаю, оббілю смолом, мосці Оленко. Не попущу свого, очі видеру тому, хто запрагне мого добра. Бензиною обіллю і спально! Не дам свого!

— А як підійдуть більшовики і під Команче, куди ви тоді рушите з своїми меблями, директоре? — допитувався Безіменний.

— Під Команче? — крикнув пан Пурхавка, — аж під Команче? Но! Ноги покрутять над Сяном, потоп, ляться опришки, Янгол Божий усікновеша главу дількові над самим Сяном, мосці молодята.

Голос директора дедалі слабшав. Згодом язик йому ледве ворухнувся, аж врешті він засвистав тоненько носом.

— О-о!.. — зідхнув Безіменний. — Ось він, справжній пан Хмародерський! Веселко, то він справді не курить сигар?

— Не знаю, чоловічку. Я ще не бачила, щоб він курив цигару.

Безіменний втупився зором у спляче, кругле лице Пурхавки і чомусь раптом спалахнула в ньому якась лють. Так, так, творячи свого Хмародерського, він був якраз в такому душевному настрої, що й у цю хвилину. Він тоді скупчував свої думки на немилих йому людях, вихоплював з них усе те, що було найтемніше, щоб потім з тих темних "клаптів" зліпити пана Хмародерського. Безупинну дивлячись на пана Пурхавку, він уже в ньому бачив тільки і тільки пана Хмародерського. Рівночасно з тим в його уяві двоє юнаків у кооперативі немов би вирізбилися. А він, директор Пурхавка, замість дати підтримку для УПА, лякав тих хлопців німецькою поліцією.

— Веселко, відчини вікно! — крикнув Безіменний, хапаючи на оберемки сонного директора. — Вікно відчини, Веселко!

— Киньте його на канану, чоловічку, — лагідно, але рішуче сказала дівчина. Безіменному не хотілося поступитися, його кортіло до вікна, йому конче хотілося метнути цього кругленького чоловічка до городчика, де квітли гвоздики та шівоні.

— Не дурійте, Петрику! — заступила йому дорогу дівчина, — самі ж мабуть знаєте, що гостеві не ли-

чить викидати господаря крізь вікно з його власної хати. Крім того, ви зробили б тільки приємність полякам, що живуть по сусідстві. І нарешті, мусите знати, що пан Пурхавка, це ще не пан Хмародерський. Пан Пурхавка, — це нешкідливий балакун. — Вона з увагою подивилася на Безіменного і вже лагідніше сказала. — Кинь його, прошу, на канану, Петрику. Отак, отак, мені це подобається. А тепер за тих хлопців з УПА, дай йому два гострих шиглики в кінчик носа, тільки так, щоб пчихнув.

І Безіменний, не без приємності, ніби пружиною, середнім пальцем прудко вистрілив у кінчик купного директорового носа. Директор тільки йойкнув від болю, але це ще не збудило його і він потім знову засвітив носом. Веселка прикрила його периною. І, підійшовши до Безіменного, ласкаво сказала:

— Це ж, Петрику, герой твого роману! Ах, який ти в мене нетерпеливий, — ніжно закінчила вона, беручи пальцями його за вухо, немов би хотіла покарати за нечемність.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

— Ось тут гризти, дідькова мати, га? Питаю тя, тут гризти, га? — кричав раннім ранком директор Пурхавка, бігаючи по кімнаті з патином, на кінці якого був цупко прикріплений клаптик шкіри. Це був незаступийкий і добре випробуваний директором прилад дощипання свякої докучливої лігаючої тварі. — Питаю тя, дідькове сотворіння, тут гризти, га? — Крикнув ще раз директор, натираючи собі долонею кінчик носа і маневруючи з задертою головою по кімнаті, щоб не спустити з ока перістої оси, що метушилася під самою стелею.

— Що з вами, пане директоре? — прибігла з кухні Приська.

— Що зі мною? Не гаразд, Приську, не гаразд... Ов, бачиш, що то-то счинила на кінці мого носа, га?

Приська глянула на кінчик директорового носа і:

— Трошеньки тільки червоний, пане директоре... Якщо не будете задирати голову, цього, бігме, ніхто й не помітить.

— То-то і квінт... квінт-есенція, розумієш ти мене, Приську; то-то і квінт... що червоний, розумієш ти мене, га? А я її, що відьму московську!.. — писнув фальцетом директор, намагаючись досягти клаптиком шкіри на кінці патики крилату шельму, що якраз намірялася крізь відчинене вікно видістатися на двор. О, але директор Пурхавка не з тих, що дає промахи! "Московська" крилата "відьма" мусить згинуту, і директо-

рова надія у патику, з клаптиком шкіри на кінці. Він, мабуть, зо три рази обійшов довкола стола, коли "відьми" здумалось ховатися за абажуром, потім, коли она знов метнулася до вікна, і на мить присіла на стіні, директор по-котячому підкрався до неї ближче і замахнувся патиком.

— Ось тобі й заплата! — лдоволено крикнув директор. — Червона плямка, плямка по мізерному сорпорівні, що то-то жалити та ще і в сам ніс захотілося. А не казавим, що фертіг з тобов буде, га? Плямка, бігме, плямка на стіні, під самов стельов.

Він потім повернувся до Приськи:

— А в тебе все штимує, Приську?

— Все, пане директоре. В коридорчик все я позносила, попакувала, приготувала. Тільки ж з тим авто, пане директоре...

— Буде й авто, Приську, все буде. З Федиком, з шофером-Федиком, все попакуємо. — Він зазирнув у коридорчик і руки розвів від радості. — То-то, бігме руки твої, Приську, — золото! Коли ж бо то-то ти доконала такого чуда, га?

— Вночі, пане директоре. Щілу ніч пакувала, бо вже й мене кортить у що дорогу. В цій он скрині — всячина з кухні; в цій он валізі — ваша і вашої пані білизна; в цій он другій валізі — сукні й костюми пані; а в цій он третій — ваше вбрання, пане директоре. В цьому он пакунку, брудна білизна, в цьому іншому, постіль з периною. До цього мішка запакую постіль з обох кімнат, де ще сплять, мабуть, гості. Все, як бачите, на своєму місці.

... "Дивна пара", — подумав не без рації директор, "щойно по шлюбі, а сплять в сепарації". Потім уголос до Приськи:

— Ти сказала, що все на слому місці, Приську? Ще не все, ще не все, мосці-пані. То-ті меблі, розумі-

еш? Без меблів не рушимо. А знаєш чому, га?

— Знаю, знаю, папе директоре, але пані мусить зрозуміти, що можна, а чого не можна. А он, цей креденс, присяй-бі, пів авта займе! Люстра у дверцятах не витримують, потовчуться...

— Ти менше балакала б, Приську. Отут-о! — директор тицьнув пальцем себе в чоло — отут-о! і пляни, і турботи, і всі рішення, розумієш?. Не журися, я вже щось то-то придумаю. — Директор узявся за клямку. — Я біжу туди, чи знаєш куди, Приську? Боюся, що то-ті мої ретельні працівники вже бешкетують... Особливо ж — Круглинький. Гай-гай, то-то не попустить, то-то вже руками й зубами буде смикати, буде розтягати.

Саме коли він мірився відчинити двері, з бічної кімнати вийшла Веселка.

— А-а, панна Оленка. А-а, тьху, том си забув, щось-те вже пані Оленка, — і директор підозріло покосився на неї. — А муж ваш, то-то ще в ліжку, га?

— Ще спить, директоре, — потупилася дівчина.

— Чоловік, так би мовити, ще в ліжку, а жіночка з ліжка, га?

— Ви збудили мене, директоре, — весело сказала дівчина. — Щось занадто ви покрикували цього ранку.

— Покрикував? Га, тосьте вгадали. То-то погляньте-но на мій ніс, мосці Оленко. Це оса в саміський ніс вжалила, шляк би її шпик! Але я не подарувавим свого. Бисьте бачили, мосці Оленко, патичком, по стіні патичком... і — фертіг.

Веселка закинула взад голову і зайшлася здивним сміхом.

— Вам легко, то-то реготати, а-я, а мені біда, бігме, біда. Чи ви знаєте, що це жало, осине жало, га?

— Хто ж би не знав осинного жала, директоре? — і ще дужче зареготала дівчина. Вона старалася не ди-

вити на кінчик директорового носа, щоб ще більше не розсмішувати себе. Нарешті вона якось угамувалася і, глянувши директорові в очі, поважно сказала:

— Я до вас, директоре, зі спішною і важливою справою.

— Зі спішною і важливою справою? — здивувався пан Пурхавка. — Чи час тепер взагалі на якісь то-то справи, коли під п'ятами пече?

Веселка лагідно взяла його під руку і повела до своєї кімнати.

— Так слухаю про то-ту вашу справу, мосці Оленко. Тільки ж застерігаю: не розводитись. Я, бисьте знали, люблю ляконічні вислови. Що слово, — то й думка, що речення — то плян. Самі ж бачите, яке то-то повітря. Все кипить, бігме, кипить. Під Бродами, розумієте, у вогні кипить. Тож слухаю вас, мосці Оленко.

— Мені потрібен один Durchlasschein до Праги, директоре. Я знаю, я майже вірю, що ви мені це вистараєтеся. Ви ж, здається, знайомі з крайсгауптманом?

— Ви про цього опришка, Гундгамера, мосці Оленко?

— То так називається крайсгауптман?

— То-то так і звеся, опришок той, по-собачому, — скрикнув пан Пурхавка.

— Але ж, Боже мій, невже будуть якісь труднощі з тим документом, директоре?

— Труднощі? Ще й питаєте, мосці Оленко, бисьте знали. — поляки обліпили того Гундгамера. Гай-гай, то-то політики, ці наші дорогі сусіди. В Лондоні, оті Сікорські, оті Андерси верещать проти Гіллера, а тут-о, мосці Оленко. Їхні "монарштові" з гештаном співпрацюють, не вірите, га? То-то, де тільки який обергруппенфюрер, де який фюрер, навіть зондерфюрер, дивись, вже якась Зося чи Дзюдзя коло нього ся

крутить. То-то, так би мовити, своїм "пенкюн плещон" роблять політику. А ця політика, гай-гай, ця політика! Бийте знали, мосці Оленко, то-то вістряв ножа та просто в українські груди. Бігме так, не брешу! — Директор пересаннувся і далі продовжував. — Та, поскільки ти, так би мовити, вже заміжня, тоді нема потреби уникати всього того, що соромить цнотливих паночок. Отож, цей Гундгамер пристрасний ласун на... на... так би мовити, на жіночі спіднички. До спідничок, ба, ще й далі, ніж до спідничок!.. тягне його гей-би дідька до пекла. А польські політики, оті-о, що то-то мріють про то-ту свою річесполіту "од можа до можа" — бах! "пенкюн плещ" в дипломати. Гай-гай, дипломатія, шляк би то трафив таку дипломатію! І ось така Каська грудиста, з усіма, так би мовити, приладами своєї плоти жіночої — вїло на "дипломатичну" посаду до Гундгамера, а ось, така Ядзя з Личакова в сукні "шугай вітер", з... з інтимною розпоркою, в інтимному... місці, своєї, так би мовити, фігури, теж вїло! на посаду дипломата до Гундгамера. А вже Вандзя, гай-гай, є така Вандзя, таки з нашої, Пекарської, то вже й човником для Гундгамера, і рибкою, що тягне свого коханка в сіті, і сиреною, що співає:

Можеш доно мое гризьць,
Можеш песьщць мен гдзе хнеш,
Леч паментать мусіш вцьонж —
Же кабанув мусіш бць!

— Вистачить, вистачить, благаю нас, не говоріть, директоре! — то рожевіла, то біліла Веселка.

— Гай-гай, тосьте стидлива ще, хоч і мужатка, мосці Оленко. А стидатися не слід, мосці Оленко. Такими є то-ті люди. А ось, шеф гештапо, Кальбе, той-то вже наслідую римських незарів. Той то вже має в себе і театр, і "циркус-пікус" і свої "терери" з басейном, в якому плаває голісенька Стася з Пільзамча, що то-то

позує на нимфу, то-ту, знаєте, під Рубенса, яку Пан наздоганяє і хапає... знаєте де хапає, га?

— Директоре! Безсоромнику! Перестанете ви вже парсити?! — обурено крикнула Веселка.

Директор розвів руки і застиг в безрусі. Рішуча відсіч Веселки пригупила його.

— Пана директоре, — вже лагідніше озвалася вона, — я за всяку ціну мушу мати документ до Праги.

— Нічого я вам не можу порадити, мосці Оленко. — дещо присоромлений сказав пан Пурхавка.

— А за гроші, директоре?

— І навіть за гроші нічого не вийде. Це під мене не залежить. Поляки, чи оця "пейсна плень" не допустять.

— Шість тисяч золотівок вистачить, директоре? — хитро посміхнулася дівчина. Вона вийняла з торбинки пакуночок банкнотів і передала директорові. Той непевно взяв гроші, перерахував і сховав до кишені.

— Хоч і не вірю в успіх, але буду пробувати... Гроші, звичайно, цей гунцвот теж любить.

— Робіть усе, щоб дістати цей документ, директоре, — лагідно, навіть дель-дель кокетливо сказала дівчина.

— Буду, буду, для таких чарівних як ви, Оленко, бігме, буду старатися з усіх сил.

Він підірвався з фотеля, коли загледів на годиннику десяту годину. Він мерщій пустився до дверей, але відразу ж знову вернувся до Веселки.

— Голову загубивим, бігме, загубивим. Так би молити, маю вистаратися документ, а на яке прізвище, на яке прізвище, мосці Оленко?

— Ось, на картці і прізвище, і всі персоналії, потрібні для документу.

Директор відразу ж втупив зір у картку.

— Що я бачу, що я бачу! — вибухнув він рего-

том. — То-то пан без імени, бігме без імени! Ха-ха-ха, то-то призвище, Безіменний, чи як бажаєте, навіть пан Безіменний! Рік народження 1916-ий. Місце народження... що-що? Кукуріківка? — Протер очі, цемов би не довіряв написаному. — То-то й факт, Кукуріківка, по-віт К. Петро Безіменний з Кукуріківки! Ха-ха-ха! Такої кумедії, бігме, не сподівався бачити. Пан Безіменний з Кукуріківки, тобто, з мого рідного села. Звеличив-есь Боже, моє рідне село призвищем, якого ні діди мої, ні прадіди не чули від роду й до смерти.

— Ой, директоре! — йойкнула дівчина. — Не глузуйте, на милість Бога! Самі ж знаєте, який тепер час. Ідїть, ідїть уже, директоре. — Вона майже силоміць виштовхнула його за двері і потім знеможено опустилася на фотель. — Уф-ф, що за біс! — зідхнула вона.

Тим часом двері від побічної кімнати вічинилися і тихо підійшов до неї Безіменний. Він присів на поруччі фотеля і не мав підваги подивитися дівчині в очі.

— Хто ж би не міг подумати, що цей Пурханка родом з цієї вашої Кукуріківки? Теж захотїлося вам подумати таке костурбате словечко! — Вона весело поглянула вгору, на Безіменного, і засміялася. — Герой вашої фантазії, з вашого уявного села! Чи ж це неподвугідний збіг обставин, чоловічку?

Замість відповісти, Безіменний похилив голову.

— Чому ж ви мовчите, чоловічку? Не хочеться вам говорити? Набридла я вам?

— Ви тільки один Durchlasschein замовили, Веселко? — глухо поспитав він. Дівчина здригнулася.

— Будьте ж підважні, Веселко. Один, правда?

Веселка кивнула головою.

— То це має бути той "широкий світ", знаєте який, Веселко? Ви так легко про це говорили, — прорік Безіменний, задихаючись від якоїсь туги. — Ви хочете в цій кімнаті розстатися зі мною, Веселко?

— Може й так, чоловічку, — шепнула дівчина.

— “Чоловічку!” Ні, ні, не треба, не називайте вже мене більше “чоловічком”.

— Чому?

— Бо це тільки комедія, а я не хочу бути комедіантом, Веселко.

— Ви правду сказали, Петрику, це справді тільки — комедія.

Безіменного шось кольнуло в грудях. Він встав з поруччя фотеля і почав проходжуватися по кімнаті. Він старався дивитися перед себе, хоч і відчував на собі очі Веселки.

— Так що ж, хай буде й комедія, — тихо прорік він нарешті. — Само слово “комедія”, мабуть, найліпше підходить для вічного мандрівника. Тільки ж, знаєте, я не вірю в пустотливий зміст комедії. Бо, прошу вас, коли комедія для одних, — тільки сміх, веселість, для других — біль, образа, пониження. Хтось врешті, в ім'я свого пониження, мусить з будьяких причин грати роллю блазня, чи недотепи тільки тому, щоб розвеселити дану кількість бездушних роззяв, чи людей, що милуються різними “веселими” новинками. Для мене ж, як мандрівника, що постійно в русі і перед яким — дорога, дорога — без кінця, роля блазня особливо прикра й болюча.

Сказавши ці слова, він, не чекаючи на відповідь дівчини, з поспіхом подався до своєї кімнати. “Комедія, комедія”, гуло йому у вухах. “Так, так, все промовляє за тим, що це тільки — комедія!” Так-так, їх буквально, і то буквально ніщо ніколи не зобов'язувало, не в'язало в якийсь вузол близької інтимної дружби. Звичайнісінький випадок на дорозі. Порошика на кляпі піджака, яку треба тільки здмухнути і відразу ж забути. Так, так, відіслати в минуле, як цей оці жемріючий, чи радше догасаючий вогник в його серці, звід-

ти, з білої хатини під двома черешнями. Так, так, нічого нема вічного, любови теж немає вічної. Ії, тобто — любов, хоч іноді трудно забути, проте, в постійному русі, на безконечній дорозі, можна призабути, можна просто до неї притупитись, збайдужіти; можна про неї тільки згадувати як про щось миле з далекого-далекого минулого.

Десь в коридорчику рипнули вхідні двері. Безіменного знов щось кольнуло в серце. Він мерщій подався до вікна. На підп'р'ї помітив Веселку. Струнку, з привабливо-ніжними рухами дівчину. Вона легкою ходою наближалася до брами. Потім зникла за підчищеною хвірткою. І тут раптом навіявся йому сон... звідти, з прикрого мертвого дому. Він тоді гнався за нею, але вона втекла від нього. Потім знечев'я прийшло йому на думку інакше. "... ах, я не хотіла б вас таким бачити, це мені нагадує другий сон" — нещасливим відгомном брєніля в його свідомості слова дівчини. "... я вас бачила на протилежному березі широкої ріки. Ви тоді мали якраз таке обличчя..." Безіменний з жахом кинувся до лостра. Кругловіде лице його немов би витягнулося, було воно якесь бліде, неспокійне, щось в ньому було пеначе б приховане. "Ах, Веселко, Веселко..." — простогнав він, причуваючи якусь прикру розв'язку. А за брамою, десь на вулиці, безупину тарахкотіли фіри, майже без перерви гули авта. Видимо, все стрімголів утікало з міста. А за стіною, у бічній столовій, плавно, не спішачись — тікає годинник. Так, так, усе ближче й ближче до чогось невіданого. "Дорога, дорога" — зідхнув Безіменний і простягнувся на килині, закритиши долонями обличчя.

Годинник за стіною пробив уже третю пополудні. Після відходу директора Приська, хоч і з сумнівами все ж зсувала з усіх кімнат головної меблі до столової. Вона покрехувала від напруження і мимрила до

себе: "Бог його знає, цього Пурхавку, що він собі ще придумає. Як він думає забрати таку масу таких великих предметів? Може прибуде з двома чи трьома автоматами?"

Аж ось, на дворі загув мотор тягарового авта. Перед поріг заїхало невеличке вантажне авто. З шоферської будки вишлігнув директор Пурхавка. Він відразу ж прожогом кинувся в двері.

— Присько, а гей Присько! — крикнув він тремтячим голосом. — Большевики вже під самим Львовом! З півдня й півночі обхоплюють місто.

— Чи ви вже впоралися з кооперативою, пане директоре? — це Приська.

— Чи впорався? Без мене, без мене ся впорали, Присюно. Вночі, все з пухом, з пухом пішло, Присюно. Все пішло в терен, мовляв, до повстанців, мовляв, кооперативне добро — народне добро, тому й пішло до народу... Гай-гай, знаємо, знаємо це. Бись знала, Присюно, це Круглицький, це його робота. Така то заплата за мою жертвенну працю. О, голово моя, чому ти не лускниш від горя! Чому вона, то-та голова не лопне, га?

— Ах, директорцо, не побивайтеся, нема навіть потреби побиватися, — заспокоювала Приська. — Аби Матінка Божа спасла всіх нас від лиха. Все воно якось буде. А з харчами не будете мати біди. Тож вислалисьте окремим вагоном до Команча Бог-зна скільки добра: і муку пшеничну, і крупу, і масла он скільки перетопленого, і аж три кабанська заколені. Знаю я це, бон сама і приправляла, і пакувалам.

— Менше-бись цікавила моїми справами, Приську. То-то мої справи, розумієш! Тлоє діло мовчати і робити те, що тобі скажуть. Чи ти знаєш, що в цю мить треба робити, га?

І Приська відразу ж зрозуміла, за що треба взя-

тись. Її бо теж надила дорога. Вона миттю кинулася в коридорчик і почала виносити на поріг клушки та палізи, щоб звідти метати їх на п'ятак авта. Прибіг їй на поміч шофер Федик. Ухопив це найтяжче; бо велику скриню з кухонним начинням, нап'явся, почервонів, але підняв і спер їй на животі, і так подався до авта. Валіза за палізою, клунок за клушком, скриня за скринєю — і п'ятак авта була заповнена по береги. Навіть заходила небезпека, чи зможуть поміститися на ній пасажири.

— Панове, мосці панове! — раптом крикнув директор. — По меблі, мосці панове, по меблі! Час наглить, меблі на авто, панове!

— Здуріли ви чи що? — видивився на нього шофер Федик. — На п'ятак авта хочете навантажити п'ять тонн? І де ж ви знайдете місце на ці меблі? Ні грама більше, директоре!

— А ти що то-то, Федіку?

— То-то не буде на авті, розумієте? — підвищив тон Федик.

Коли вони так востузилися коло авта, на порозі стояв Безіменний і в задумі нетерпляче поглядав на браму. Йому щось уперто немов би підповідало, що Веселка ще вернеться до нього. Так-так, ще не настав час, щоб побачити її на протилежному березі широкої ріки. Він був настільки заглиблений у собі, що не звертав навіть уваги на метушню коло авта.

— Що ви на це, мосці поліщук? — в розпучі звернувся директор до Безіменного.

— Або? я знаю, авто, здається, справді перевантажене, — сказав Безіменний.

— То що ж буде з меблями, що буде з меблями, га? О, мої меблі, мої дорогі, мої кохані меблі! — кричав директор, молитовно підносячи руки до неба. — Ти видиш, Боже всемогучий, що то-то діється з мо-

Ім добром?! О, Муршо, Муршо, я не винен, бігме, я не винен!

— Тьху на ваші меблі! — крикнув шофер Федик. — Ще буде тут жалібні пісні співати про свої меблі, буде ще Бога кликати надаремно. А шкандляйтесь мені на ці ваші меблі!

— Федику, любий Федику, що мені робити з меблями, га?

— Про мене можете й потовкити. Подумаеш, велика річ — меблі. Може ще й дім хотіли б забрати з собою?

— Потовкити, кажеш, Федику? — Пан Пурханка витріщив очі і дивився в шофера, немов би в ньому була розв'язка всієї цієї справи. — Кажеш, потовкити, Федику? А най м'я Бог Всевишній споможе! — крикнув він, замашисто хрестячись двічі. — А най м'я Бог споможе! За мною, мосціпанове!

Він, ніби божевільний, метнувся до столової. Перше, що йому кинулося в очі, це фотель, пооббитий дорогим оксамитом. Вхопився руками за боки цього фотеля, перевернув і почав його місити ногами, почав викручувати його короткі ніжки. Але фотель був з масивного дерева, солідно зроблений, міцно оббитий дорогим оксамитом, — фотель не піддавався.

— Дозвольте-но мені, директоре, — спокійним тоном озвався позаду Безіменний. Він могутньо натиснув ніжки в протилежних напрямках і вони відразу ж хруснули. Потім те ж саме зробив і з поруччям. Директор, тимчасом, накинувся на другий фотель, що був під стіною. Він десь роздобув собі гострого ножика і голосно хекаючи, немов би з насолодою, поров дорогий оксамит, потім цілими платами відривав його і, кинувши собі під ноги, тупав по ньому, прибивав до підлоги закаблуками.

— Директоре! — поклав йому на плече свою ру-

ку Безіменний. — Чи вам вдалося роздобути Durchlassschein?

— О, а я й цілком забув, — сказав він, цокуючи зубами. Виягнув з кишені якийсь пакуночок і ткнув його в руки Безіменного. — То-то гроші вашої жінки.

— А що з документом?

— Кому тепер у голові документи, мосці поліщук? Он, все преться з міста, аж куриться. Бисьте знали, Гундгамер, отой, що підписує ті документи, втік ще вчора ввечері. Шеф гештапо, Кальбе, теж утік. Всі ті зси вже десь, мабуть, у Німеччині. А вчора... чи-сьте чули? Ні, ви не могли чути. Вчора, то-то якийсь наш підпільник, десь перед Львовом, скинув з потяга бан-поліцай Кштусельського. То-то ляхи плюють собі на бороди.

По лиці Безіменного пробігла мила посмішка. Директор натомість роздобув собі від печі гачка і метнув його в абажур. Абажур розбризнувся дрібними відламками скла по всій кімнаті. Потім вчепився він за пультіт масивного дубового стола і намагався відірвати це від основи поперечок. Але стіл був занадто міцний і неподатливий до ламання. Безіменний і пим разом поспішив директорові з допомогою. Хоч стіл був великий і тяжкий, Безіменний ухопив його на руки, підніс над головою і метнув собі під ноги. Оглушливий гук струсонув усім домом. Зі стола залишилася тільки купа трісок. У дверях саме появилвся шофер Федик.

— Ламай кременс, Федіку! — крикнув несвоім голосом директор. Шофер замахнувся сокирою. Вістря з розмахом угрузло в прекрасному дереві, забряжчало побите скло в середніх дверях, розлетілися на кусники двое великих люстер, що прикрашували фронтон кременса.

— По шафі, по чечотці, шляк би все це трафив!

— захоочував далі директор з налитим лицем, на якому виступили червоні плями.

Упоравшись з креденсом, профер відразу ж забрався до шафи. Ця "робота" давалася йому легко, бо сокира в його руках була гостра і замашиста.

— Вікиа бий, мосці поліщук! Товчи, ламай, нищ то-то, мосці поліщук!

В куті від порога стояла оголомшена Приська. Вона не могла здержатися від плачу і отупіло поглядала на купу трісок, з яких ще недавно складався дорогий, прекрасний креденс. А шафа, Боже мій, що зробив з шафи цей варвар, Федик! Хоч усе це й не було її власністю, але, чи ж можна на це дивитися спокійним оком? "О, війна, Матінко Пречиста, до чого доводять людину! Чи витримало б серце пані, коли б побачила все це?" — зіздхала вона, витираючи хвартухом очі. А директор Пурхавка! Збожеволів та й голі! І звідкіль у нього стільки енергії взялося? Немов на пружинах підстрибує, скрізь заглядає і коли щось знайде, регочеться і товче. Саме був він у своїй спальні і прихриплим своїм тенорком кликав до себе Безіменно. го і Федика.

— А погляньте-но, а погляньте, мосці панове, на то-то ложе! — реготав він, хоч у цьому реготі було більше хворобливого гарчання, як сміху. — А погляньте на то-то ложе. Абиьте знали, це подружнє ложе директора Пурхавки і його вірної жони, пані Мурці. Це тут-о, мало зродитися потомство директора Пурхавки. О, тут-о, мала бути квінт... квінт-есенція життя пана Пурхавки і його вірної жони, пані Мурці. А вийшло з того, чи знаєте що вийшло з того, га? Пшик!.. Бігме, пшик, нумерус нулюс! А, може, "однокровні" хотіли б тут-о, в ложі директора Пурхавки плодитись? Може, тут-о, з московської утроби капаят на світ Божий витискати? А дудки, а не дочекає ваша дідьча

мати! Федіку, любий Федіку, — сокирою, лусни, по ній сокирою!

Федикові не треба було казати двічі. Його сокира підразу ж гупнула по задній полірованій поперечці; поперечка рипнула, відірвалася від бічних дошок і впала на підлогу. Тут Федик ще раз замахнувся і з поперечки залишилися тільки тріски. Потім перевернув решту ліжка і гатив по ньому обухом доти, доки не счинив з нього дрібненьких трісочок, придатних хіба тільки на підпал у печі. Після ліжка вже майже ні одного цілого предмета не залишилося в усьому помешканні. Уціліли, правда, ще стіни, але з цим не було особливих труднощів для директора Пурхавки та шофера Федика. Перший, тобто, пан Пурхавка, заходився дзьобати гачком стіну в столівці зсередини, Федик натомість обухом розвалював одвірки, розщеплював віконні парашети, вибивав рами і зіштовхував до городчика, де цвіли півонії. Доконавши нарешті цілковитої руїни в усьому помешканні, директор раптом безсило опустив руки. Він осовілим зором, майже не при собі, поглядав довкола себе і потім зничев'я вибухнув гірким плачем. Немов розпечені пружини розпихали його з середини в усі боки якимсь нестерпним болем, чимсь гірким і некучим до крайности.

— Так, пора в дорогу, панове! — заявив Федик. — Ви, директоре, займете місце побіч мене, а ви, Присько, примостіться на платформі, між клупками.

Але, директора, здається, вже ніщо більше не цікавило. Він просто давнися плачем, він, видимо, щойно тепер усвідомив собі, що сталося з його помешканням, з його дорогими меблями. Шофер Федик майже силоміць потягнув його до авта і навіть з деякою брутальністю увіпхнув до шоферської будки.

Гаркнув мотор, авто задвигтіло.

— Щасливої ж вам дороги, панове! — голосно

прорік Безіменний від зовнішніх дверей. — Поспішайте, бо, здається, в місті скоро буде пекло.

Ці слова наче б пробудили директора з летаргії. Він витягнув з будки руку і крикнув тривожно:

— На авто, мосці поліщуку! На авто!

— Ні, ви ж самі знаєте, я не можу їхати без... без жінки, — з трудом видавив Безіменний.

— Ох, Матінко Божа, а ми й забули про паню Оленку, — писнула на платформі Приська.

Директор за той час виліз уже з шоферської будки і підійшов до Безіменного. Не промовивши ні слова, він сів на порозі, даючи знак Безіменному, щоб той зайняв місце поруч нього.

— Га трудно, як чекати, так і чекати, то-то будемо чекати на то-ту паню Оленку. А і вас, мосці поліщук, бігме, не кину. Най м'я большевики затовчуть, най почетвертують м'я на шинцлі, а вас не кину. Най си шофер Федик зі шкіри вискочи, а без вас не рушимо. — Голос його був зрівноважений і видно було, що говорить він від серця.

... "Ах, це вже не пан Хмародерський" — пдоволено подумав Безіменний. Слова пана Пурхавки його зворушили. Він заледбів майже без зв'язку.

— Директоре, ми, знаєте, я з... "жінкою" дамо собі раду. Ми навіть з оточення потрапимо відістатися. Про нас не турбуйтеся. Прошу вас: їдьте, їдьте! — наполягав і переконував він. Але, директор, здається, його слова пропуская мимо вуха.

— Най м'я пропасниця скине з цього-о, порога, а без вас не рушу, не рушу! Чуєте, — не рушу і фертіг!

Витворилася якась нестерпна атмосфера, сповнена нерпозним очікуванням Веселки, яка могла, до речі, і взагалі не вернутися. Приська, сидючи на платформі, між клунками, постійно поверталася до брами, шофер

Федик у будці при кермі, бісився від гарячування.

— Ах, баби, баби, скільки мороки з тим бабами!..
— погукував він, поглядаючи теж на браму.

І раптом, хвіртка в брамі відчинилася, на подпір'я вбігла засапана Веселка. Вона ще здалеку, вгледівши Безіменного, почала уривчасто кричати.

— Петрику... мерщій... валізи! Швидше, Петрику!

Директор Пурхавка прожогом кинувся до шоферської будки. Поки він примостився побіч шофера, вже Безіменний біг з валізками. Він метнув їх на платформу, потім ухопив на руки Веселку і посадив на скрині з кухонним приладдям, тут же, напроти Приськи.

— Готово! — крикнув він, ускакуючи на авто. Мотор гаркнув, авто рушило, але під самою ж брамою зупинилося. Треба ж було комусь цю браму відчинити! З ним швидко впорався шофер Федик. За хвилину авто дісталось на вулицю. Вулиця була вже порожня. Неначе, як усе вже винеслося з міста. Авто помчало над Кракедани, щоб звідти рушити просто на захід.

“Шляхи, шляхи безмежні і дівчина синьоока, з якою немає сил розстатися” — думав-гадав Безіменний.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Одного сонячного дня, побіч валки біженецьких фір, нарешті в'їхало до Команча і авто пана Пурхавки.

"От і Команче!" — подумав директор, витираючи хустинкою піт з чола. — "От і Команче. О, Мурцю, Мурцю, як ти мене стрінеш, га? З ласкавим словом, з по... по-поцілунком, чи, так би мовити, з істерією, з охканням та йойканням? О, золотко, о моя Мурцю, ти потрапиш... то-то й біда, що ти потрапиш і так, і так; в залежності, так би мовити, від "температури" свого серденька".

— Директоре! — раптом озвався Федик, — чому це пані Оленка зі своїм чоловіком залишили нас?

— А хто ж їх знає, любий Федіку. Неначе, як мають своїх приятелів у Команчі. А тобі вапіщо, Федіку, то-та нара?

— Бо, бачите, з такими я хотів би мандрувати. З такими, далєбі, на край світа пішов би.

— Куди мандрувати, Федіку? — нашорощився пан Пурхавка.

— Ще й питаєте? Думаєте, що довго натішитесь Команчем?

— Бігме не розумію тебе, Федіку.

— Не розумієте? А як за день-два викурять вас звідси большевики, чи й тоді не зрозумієте?

— Большевики? — скрикнув пан Пурхавка. — З Команча мене викурять большевики? Думаєш, що вони прийдуть аж до Команча? Сян, Федіку — річка Сян і ні кроку далі!..

— Побачимо! — розсміявся Федик. — Чи прига.

дуєте, ви колись пророкували, що не перейдуть Дніпро, а тим часом не то що перейшли Дніпро, але вже, мабуть, і Львів забрали.

— Тернопілли, над річков Сяном — другі Тернопілли, Федіку! — надхненно крикнув пан Пурханка. — А чи чувись про Тернопілли щось, Федіку? Не чувись, га?

— А йдїть собі з своїми Тернопіллями! — незграбно перебив його Федик. — Я он що хотїв би вам сказати, директоре... Якщо прийдеться далі... резюме, те, туди, на Лупків, на Словаччину і коли будуть у вас зайві меблі, я завжди готов... Уважаєте, сокиру під сидженням маю.

— Ах, любий Федіку! — розхвилювався директор. — Ах, Федіку, хоч і як я тебе поважаю, але най би тобі в цю хвилину язик закаменїв!

— Ха-ха-ха! — загремїв реготом Федик, роблячи кермою поворот на дерев'яний мостик, що перетинав вузьку гірську річку, за якою видно було невеличку вїллу з майданчиком перед скляною терасою. Авто вїхало на майданчик і зупинилося під терасою. Директор похапцем виліз із шоферської будки і підбігцем погнався до вїлли. На терасі, у відчинених дверях, він ледь не збив з нїг старого лемка, що був, до речі, власником вїлли.

— Де моя жінка, любий газдуньо? На горі, чи на долині?

— Знається, що на горі, пане директоре, — посміхнувся лемко. — Від самого ранку не бачивм її на очі, бо щось ся зле чують на здоровлі. Мабуть, моцно ся стужила за вами.

Директор Пурханка відразу ж пустився східнями на гору. Гай-гай, коли навіть на гудїння авто не прийшла мене привітати, то-то так ся стужила! Гай-гай, та-то голова, то-то серце, ті йойкання, ахкання, стогони,

громи на мою голову!" — хвилювався в душі директор. Він навшпиньках підійшов до дверей, легенько стукнув три рази і, не почувши голосу своєї жінки, нечутно відхилив їх. Ще на сходах, ще перед самими дверима, маячила йому в очах так добре відома домашня сцена, яка завжди з нечуваною силою вибухала під час болів голови його Мурці. Пан Пурхавка своєю уявою бачив уже свою Мурцю простягнутою на канапі з гумовою подушкою на голові; уже чув її стогони, зіздання, поєднані з наріканнями, нещасливим життям, лихою долею; поєднані взагалі з усім тим, чим здебільша люблять жінки доікати своїм чоловікам. Бачив пан Пурхавка ще й те, як його Мурця тикає собі під ніс мішіятюрну пляшину з французькими парфумами, як втягає всебе аромат цих парфумів і, як потім, не дознавши злагіднення болів голови, метає пляшину просто у свого чоловіка, пана Пурхавку. Ці препогані думки, однак, швидко відлетіли від нього, коли побачив він свою Мурцю в повному здоров'ї, рум'яну, свіжу і, як на тридцятилітню даму, над міру чепурну і привабливу.

— Ах, це ж Влодчик! — скрикнула вона. — Нарешті ж дочекалася!

Директор Пурхавка відразу ж прилип своїми вустами до її руки, потім благально підняв голову, і:

— Дзьобика, інголе мій, дзьобика!

— Ах, лицеміре старий! — пестливо погрозила вона йому. — Ось сюди, швицше! — показала пальцем свою ліву щоку. — Директор квапливо прилип вустами до цієї щоки. — А тепер сюди. Ах, ти гапо еден! — Вона тупнула навіть ногою. Пан Пурхавка, дещо неповоротко, поцілував її і в праву щоку.

— Ні тільки більше! — вона знову тупнула ногою. Пан Пурхавка слухняно відступив від неї, сів у фотелі і, — був сповнений щастям; всі прикрі здога-

ди, все чорне, що притьмарювало йому голову під час дороги, раптом розвіялося. Його Мурця, дяка Богопі, немов би переродився в цьому Команчі, немов би гірське повітря влило в неї струмінь здоров'я, доброти і ніжності. Він відчув себе ще щасливішим, коли пані Мурця примостилася біля нього і почала своїми пальцями ніжно перебирати його проріджене і запорошене в дорозі волосся.

— Ах, бачу, ти бідненький в цій дорозі і змучився, і он як запорошився. А я, Господи, скільки ж натерпілася! Всі, он, з відлії полтікали, большевиків усі жахаються. Боже мій, Боже мій. Як добре, що ти вже приїхав. Я так боялася. Все сповнене панікою, тільки й чуєш: большевики, большевики...

— Не журися, серденько, ті панікери — барани, бігме, барани. Сян, Мурцю, річка Сян!

— Ах, я не хочу бачити тебе занадто передбачливим, Владку! — кокетливо прорікла пані Мурця, даючи немов би натяк на те, що далекозорість не є природною рисою її Владчика. Вона притулилася до нього і нарешті дала свого "дзьобика", і потім роз'ясненого пана Пурханку цілком значен'я запитала.

— А що ж там, Владчику, у Львові, як там наші справи?

О, цього якраз й найбільше, боявся пан Пурхавка. Він затремтів усім тілом і, намагаючись бути спокійним, почав:

— Все в найліпшому порядку, котику... все, дослівно все... впевняю тя, бігме, що все... Він зам'явся, чомусь почав кашляти, і:

— Гай-гай, то була доріженька, Мурцю! Том си намордував. Гай-гай, ворогові не бажавбим такої дороги. Так би, то-то, серденько, викупатися, щось перекусити і до ліжка. Гай-гай, то була дороженька!

Він таки домігся свого і захопивши з собою час

тину білизни, подався на долину, до лазнички. Спускаючись східцями на партер, він злучно крикнув:

— Приську, гей Приську! Приготуй-но лазничку. Чи ти чуєш мене, Приську?

— Чую, чую, — відгукнулася з лазнички Приська. Вона якраз напускала до ванни теплу воду.

— Щем не подумав купатись, а ти то-то вже приготавлиєш, — вдоволено сказав директор, входячи до лазнички.

— Добре щосьте прийшли, пане директоре, бо Федик хотів захопити ванну. Цього бугая, присяй-бі, ніяк не стримаєш. Тільки б то товкло, ламало і пхалося туди, де йому не місце.

— Тсс..., тсс..., Присюню, тсс, — підняв вказівного пальця пан Пурхавка, тривожно поглядаючи на сходи. І потім уголос: — Ех, то-то-сьми намордували, Приську, га? А мило є в тебе утг, Приську? Є мило, є мило! — крикнув ще голосніше директор і озирнувшись, приступив до наймишки, і ледь-ледь чутним шепотом почав: — Присюню, ні-ні слова, розумієш? Прото-то, що було, ні-ні слова; ні про меблі, ні про кооперативу, розумієш?

— Розумію, розумію, — відшепнулася Приська. — За мене не бійтеся, я язика вмію тримати в послушстві. Пані не вилобуде з мене ні словечка.

— Гаразд, гаразд, Присюню. А тепер іди собі.

І директор відразу ж поринув у ванну і плюскався у воді, мабуть, з годину. Потім, відсвіжений і чистий, зустрів свою Мурцю з блаженною посмішкою, голосовими засобами про дорогу знівечив усю її надмірну цікавість про Львові, і потім наївшись, з вдячністю виццлював її пальчики, і ще потім, позіхаючи і півсонно мимрачи, мерщій подався до спальні, щоб під периною забути про все те, що було і, головне, про все те, що має бути. Хоч йому і не до сну було, все ж, за-

чувши будьякі кроки на сходах, чи на терасі, він відразу ж голосно посплистував носом, немов би алярмував усіх, що доступ смертним до спальні є рішуче заборонений.

Пані Мурця тим часом зійшла на долину, і з цікавістю оглянула в столовій багаж, що був знесений сюди з авто, покрутила головою, потім подалася на подвір'я, до шофера Федика, який порпався при моторі, насвистуючи якусь мелодію.

— Як вам їхалося, Федіку? — лагідно запитала вона.

— А їхалося дількам на потіху, ласкава пані, — забурчав шофер.

— З пригодами, правда? — цікавилася далі пані Мурця.

— Та, було всяко: з пригодами і без пригод.

— Тільки одне авто, Федіку? — кокетливо, м'яким тоном, далі допитувалася пані Мурця.

— А одне, ласкава пані, — нашорошено відповів шофер.

— А як там з потягами, — не ходять?

— Цього то, далєбі не знаю, ласкава пані.

— Я чула сьогодні вранці, що ще ходять.

— Коли ви чули, то, мабуть, ходять, — позіхнув шофер.

— А що там з кооперативою?

Федик насулився. "Бач, з хитрощами підходить!" — подумав він і вголос:

— Що ж, кооператива як кооператива, ласкава пані.

— Ах, ти-ти! — пестливо помахала вона пальчиком перед носом шофера.

Розмова з Федиком, річ ясна, її не заспокоїла. Вона відчула, що всі немов би змовилися утримувати перед нею якісь таємниці. "Ах, Боже мій, щось мусі-

до трапитись!" — з прикрістю подумала вона.

Інші жінки на місці пані Мурці могли б виявити правду або хвилями нестерпного галасування і сварні з своїм чоловіком, або ж, оскільки була б це більш здержлива вдача, "чарівною силою підступу", без сумніву, дуже легко осянула б намічену ціль. Щождо пані Мурці, то вона в таких хвилинах ішла просто за "внутрішнім своїм голосом" і іноді робила таке, що розходилося не то що з самою ціллю, але навіть і зі здоровим глуздом.

— Любий Федіку, ви ж, мабуть, і голодні? — ніжно поштала пані Мурця, тепло зазираючи йому в очі.

— Як самі знаєте, ласкава пані, в дорозі, та ще в такій дорозі! Го-го, ніхто марципанами не буде годувати...

Пані Мурця відразу ж повернулася лицем до тераси і почала кликати з вілли наймичку.

— Приську, а забери но пана Федіка до кухні, — рішуче сказала пані Мурця.

Приська з увагою зиркнула в очі своїй пані і занімала. А очі пані Мурці в цю хвилину були якісь занадто лагідні, з якимись особливими вогниками.

"Ох, Господи, це ж мабуть панюсенька хоче бавитися в "служіння ближнім" — з видовженим лицем подумала вона.

— Чи чулась щом сказала, Приську? — нагадав вдруге пані Мурця.

— Федіку, а йди до кухні! — крикнула тремтячим голосом Приська.

В кухні, великий стіл був уже застелений сніжнобілою скатеркою, на столі були вже виделки, ножі і тарілки. Коло тарілок лежали чистесенькі серветки.

— Сідайте, мої любі, ось тут, за столом, — лагідно сказала пані Мурця до Федіка і Приськи.

Чого ж гапитесь. Сказано вам сідати, чи ні?

Федик, трохи здивований, постояв хвилинку, потім бравурно зайняв вказане йому місце. Зате Приська ніяковоїла і непорушно стовбичила на порозі, причуваючи лихо, бо, на скільки їй було відомо, всі кумедії "служіння ближнім", як правило, кінчалися якимсь непорозумінням, що в свою чергу спричиняли болі голови її пані. А головні болі пані Мурці, це вже правдиве нещастя в домі.

— Приську, за стіл! — тупнула ногою пані Мурця.

Стримуючись від плачу, Приська непевно примостилася поруч шофера.

— Для мене правдива честь обслужити вельми шановне панство, — легко клавіючись, з вишуканою чемністю, сказала пані Мурця, уводячи цим в отетерітний шофера Федика та викликуючи на лиці наймицьки п'ятна сорому та огірчення.

"Ох, матінко рідна, вже починається!" — подумала Приська, косячись на двері, за якими була воля і спасіння. "Ох, уже починається, точнісінько так, як у Львові!" — знову подумала Приська.

— Ви, поскільки не помиляюся, ваша милосте, любите чисту на сорок п'ять, — звернулася пані Мурця до шофера. — Ви, ваша милосте, волієте мовчати? Це тільки підкреслює вашу скромність, і я дозволю собі цю мовчанку уважати "за знак згоди". А ви, шановна і дорога пані Присонія (вона чомусь у ці хвилини "служіння ближнім", любила величати свою наймицьку Присонією), а ви не будете ласкаві казати при нести собі винця? Так? Ви теж мовчите? Бачу, що і ви, шановна пані, змушуєте мене своєю мовчанкою висловити своє бажання попийти винця.

Пані Мурця ще раз чемно похилила в бік "гостей" голову і швидко подалася до комірки. За хвили-

ну вона вернулася з двома пляшками і двома чарками. Потім ще раз вийшла до комірки і вернулася з тачею, на якій була гора печеного зимного м'яса, колбас, масла, квашених огірків, білого і чорного хліба.

— Тож, вельмишановний пане Федіку, вибирайте: з чарки, чи просто з пляшки? Боюся, що ця чарка буде замала на ваше спрагнене милостиве горло.

— Як скажете, так і буде, ласкава пані, — підбадьорено сказав шофер. — Я далєбі, на ваше веління — хоч у воду.

— Гаразд, гаразд, ваша милосте, і безмежно вам дякую за довір'я, — вишукано, майже чарівно посмінулася пані Мурця. — Тож, мое веління таке, щоб ваша милість пила з пляшки, щоб випила до дна цю "чистоньку", і щоб не випилася, бо маєте побіч себе даму, яку мусите бавити і обслуговувати.

Довго не чекаючи, шофер Федік вибив долонею з пляшки корка, задер голову і з насолодою почав втягати в себе пекучу рідину. Пив, пив, відривав пляшку від вуст, приглядався, чи багато ще в ній горілки, глибоко відсанувався і потім далі пив. Нарешті він поставив на стіл пляшку і тяжко зідхнув.

— Більше не можу, далєбі не можу!

— Ні, як пити, то вже не поки голі, а поки все. Тож, погляньте, в пляшці тільки пару ковтків залишилося.

— Га, коли ви вже, ласкава пані, хочете, щоб до дна, тоді будемо "трубити" до дна, — прорік шофер, беручи пляшку в руку. Він скришився, проковтнув слину і вперто таки "витрубив" до дна, і потім накинувся на все їстивне. Він майже ковтав великі кусні м'яса, потім гриз огірки, потім уминав колбасу, хліб з маслом і:

— Го-го-го! Пан директор Пурхавка має жінку! Це не жінка, це — брильянт! Далєбі, брильянт!

— Ваша милосте! — тупнула ногою Мурця. — Не забудьте своєї дами.

Але "Його милість", уже не був "Його милістю"; був це тільки шофер Федик, з усіма прикметами бурхливої своєї душі.

— Хо-хо-хо! Теж мені вигадали, ласкава пані, даму! — реготався він. — Приську, чи ти справді дама? Ну, подумай, яка з тебе дама? Ха-ха-ха...

Він був уже зовсім п'яний.

— Ах, панюсенько, що ви виробляєте зі мною? — заскиглила наймичка, гальмуючи в собі накопичене обурення. — Чи ж на таке я заслужила? Садите за стіл з тим о, вибачайте, з тим о, руїнником. Його руки до сокири, а не до обслуговування дам.

— Що, що ти сказала, Приську? — заревів Федик. — До сокири? А так, до сокири, а так, так, сокирою по шафі, по креденсі, та по подружньому ложі панства Пурхавок! Ге-ге-ге... То була робота, треба було бачити, ласкава пані. Пан директор гачком по абажурі, а я сокирою тільки — бах! і готово. А той широкоплечий поліщук, то, далєбі, ведмідь. Стола, уважаєте, того дубового стола, на м'язах, понад голову свою підкинув, і потім — бах! І тільки трісочки, ласкава пані. То була робота, най м'я дїтьки пірвуть, коли брешу.

— Ах, Боже мій! — писнула пані Мурця.

— Ох, горєнько ж мое! — підірвалася із-за стола Приська, вгледівши поблідлу свою пані з правою рукою на серці. — Сядьте, сядьте, панюсенько!

— Нічого, нічого, мені вже проходить, — відсапуючись, промовила пані Мурця.

— Го-го, далєбі, то була робота! — майже без тямки мугикав за столом Федик. — Ложе, дубове ложе — бах! і готово. Руїна ложа, що не виплекало по-

томства. Хе-хе-хе. То ті — пляйта, така гарна пані і не дала потомства!

— Ах, Боже мій! — писнула знову пані Мурця. Бліде її лице раптом налилося кров'ю. Вона тигрицею накинулася на шофера і з розмаху почала "крижуваткою" тріпати його шию.

— Хам, негідник, свиня! Приську, бутелькою в цього гунцвота!

— Баби, геть! Стола переверну, потовчу! — заревів шофер, що подобав у цю хвилину на роздроченого орангутанга. — Геть, баби! Шоферові Федикові дорогу! Ласкава пані Пурррхавка, мене бити по морді? Шофера Федика невільно бити, розумієте? Дорогу, а то по-по-потовчу, сокирою порубаю!

Він якось викарабкався з-за стола і з розчепіреними руками, колываючись, змагав до дверей, за які вже встигла сховатися пані Мурця з Приською.

— Шоферові Федикові дорогу, баби! — ревів він уже в сівих, чіпляючись руками за стіну та прямуючи до тераси.

— Владчику, Владчику, розбийшик в домі! — писнула пані Мурця, калатаючи руками до дверей спальні, що були праворуч, за східцями. Вона засапана, півжила від хвилювання, вбігла до спальні і відразу ж в розсіянні зупинилася коло ліжка. Ліжко було порожне, по Владчикові ні сліду, перина була в неладі розкишена, що свідчило про спішну втечу пана Пурхавки. Пані Мурця в розпуці розвела руками.

— Приську, де директор? Відшукай мені пана директора, Приську!

— Де ж його шукати, панюсенько? — заламала руки наймичка. — А он, на терасі Федик дім заблюкував, з господарем свариться.

Та й без пояснень Приськи було чути скриплий голос Федика; він сперся плечми об зовнішню стіну, і

кричав на лемка, який тримався від нього подалік.

— Отак, газдуньо, підважу твою дурну вілла і перекину. Хе-хе-хе, то й вілла! Циганська буда, а це вілла!

— Вжеску не будеш тут мені робити, — погукував лемко, — по поліцію піду, притицну тебе.

— Хо-хо-хо, з твоєю поліцією, газдуньо. Вони як зайші вже повтікали. Війна, війна, газдуньо. До-доруго шоферові Федиколі!

Користаючи з того, що східці були вільні, пані Мурця мерцій пустилася ними на гору, до своєї кімнати. Вона відразу ж винулася з плачем на канану. Лице її прибрало кольору воску.

— О, Господи, Господи, за які ж гріхи? — стогнала вона. — Приську, гуму на голову! О, голова моя, голова моя! Приську, замкни на ключ двері. Приську, чи він не вивалить дверей? О, Боже мій, чому ж це всі повтікали з вілли? Це большевик, Приську!

— Він уже під автом на моріжку спить, паню сенько, — відриваючись від пікна, насуплено сказала Приська. Вона прислала до голови своєї пані гумову подушечку, наповнену теплою водою, вона й підіткнула їй під ніс пляшечку з французькими парфумами; нарешті вона надібрала в шуфлядці туалетного столика "когутика" і вблагала пані Мурцю вишити його в подою.

— Чи ж він варт, пей о, руйнік, щоб через нього аж так хвилюватися? — лебеділа паймичка. — Чи ж варто брати ці його дурні слова до серія, панюсенько? А най він лусне, пей ділько хвостатий!

Вона на пальчиках ходила коло канати, постійно поправляла на голові теплу подушечку пані Мурці і шепотом просила:

— Закрийте очі, панюсенько. Це пройде, присяйбі, пройде.

— О, Боже, що за скандал, така зневага, — схилювала пані Мурця, тремтячи усім тілом. Приська прикрила її легкою ковдрою, заслонила вікно від сонця занавісою і потім з полегкістю відітхнула, бо знала, що пані Мурця вже заспокоювалася. Вона врешті відступила від канапи, коли почула рівне дихання своєї пані. Поглядаючи тепер на неї, Приська раптом викривила своє лице, підперла своїми руками боки і з погордою висолопила до сплячої язика.

“От і маєте, паніусенько, заплату за те своє “служіння”, — злобно подумала наймичка. — Для вас то забавка, для мене ж — морока. А потім вам голова болить, а мені ще більша морока. А пан Пурхавка, як завжди — втік. Не під густ йому ці кумедії “служіння ближнім”. Приська зідхнула, зачувши притишене стогнання своєї пані. Вона нечутно підійшла до канапи, поправила на голові пані Мурці гумову подушечку і потім довго вдивлялася в її спляче обличчя. Лице пані Мурці було сповнене якимсь терпінням, чимсь болючим і нерозгаданим. Чорне, хвилясте волосся сповзало їй на рамена і вона подобала в ці хвилини на зачаровану королівну, яку може збудити поцілунком тільки якийсь казковий лицар, але в жодному випадку не пан Пурхавка. Наймичка покрутила головою і відчула в своєму серці прилив якоїсь ніжності до своєї пані. Їй стало прикро за того свого висолопленого язика і, щоб змити свій “гріх”, вона обережно нахилилася і поцілувала пані Мурцю в руку. Потім навшпиньки подалася східними до кухні, щоб там затерти всі сліди невдалої кумедії “служіння ближнім”.

День хилився до вечора. Десь із сутінком прокинулася пані Мурця. Вона була вже зовсім заспокоєна; болі голови залишили її; вона була навіть підбадьореною, бо постала в неї якась несамовита і весела думка. Повільно проходячись по кімнаті, вона часто

зупинялася перед люстром і уважно вивчала своє лице. Ось, її личко раптом відсвітлилося, очі широко відкрилися, уста легко розхилились. "Це ж мина трагічного здивування!" — подумала вона, вдоволено підморгуючи до свого відображення в люстрі. Потім очі її прижмурились, уста ледь-ледь розтягнулися усмішкою, на щічках зарисувалися дві ямочки. "А це — чарівно-любовна кокетерія!" — аж сплеснула вона в долоні. Ця винахідливість "мін" її настільки захопила, що вона тепер з пасією то випинала свої губи, то закопюлювала їх; жмурила очі, роздирала ніздрі, щоб нарешті надхнути своє обличчя якоюсь нестерпною іронією. "Ах, це ж прекрасний подарунок для Влочкика!" — піднесено подумала вона. І потім:

— Приську, Приську, а ходи но до мене, серце!

— Іду, йду, панюсенько! — гукнула десь з кухні наймичка.

Пані Мурця ще в останнє зиркнула до люстра, ще встигла навіть викривити губи та підшептом сказати: "Ах, це буде прекрасний подарунок для мого Влочкика!" і потім, зачувши на східцях кроки Приськи, вигідно розмостилася на канапі.

— Ви мене кликали, панюсенько? — озвалася від порога наймичка.

— Кликала, кликала, серце. Сідай, Приську, ось тут, напроти мене.

Приська сіла на стільчик, не спускаючи зору з пані Мурці. Занадто ж бо була підбадьорена її пані. Невом би й не було дошкульних болів голови.

— Чи вам уже краще, панюсенько?

— Не тільки краще, але так добре почувуюся, що маю бажання навіть заспівати.

"Ох, Господи, вже, мабуть, собі тіятр умислила!"

— жахнулася Приська, озираючись поза себе.

— Чи ще не прийшов пан директор, Приську?

— Не прийшов, панюсенько. Щоб хоч якийсь лихо йому не трапилось. Такий час, самі ж знаєте.

— Ти вже цим не турбуйся, Приську. Ніяке лихо до нього не причепиться, я в цьому впевнена. Не приходять, значить — щось має на сумлінні.

— Я вже цього, то присяйбі, не знаю, панюсенько, — вимимрила Приська, похилиючи голову.

“Ах, які вони всі смішні з цими таємницями!” — подумала пані Мурця. Вона відразу ж “омаяла” своє лице міною “трагічного зацікавлення” і глухо сказала:

— А поглянь-но мені в очі, серце, поглянь.

Приська підвела голову, але відразу ж похилила її і шперто дивилася собі під ноги.

— Ох, як ви грізно виглядаєте, панюсенько!

— Те, що сп'яна казав Федик, це не вигадка, Приську. Я впевнена, що це правда, — крізь зуби, злобно сказала пані Мурця.

Приська втягнула шию в рамена і ще ширше похилила голову.

— Приську! — раптом підірвалася з канапи пані Мурця і тупнула ногою. — Приську, чи ти будеш мені відповідати? Питаю тя — поламали меблі? Зруйнували мою спальню, потовкли моє ліжко?

— Ох, не питайте мене, панюсенько! — заголосила Приська.

— Кого ж маю питати? І чого ти ревеш? — Тут пані Мурця прикрасила своє лице міною “лагідної ревігнації”. — Хто зна, може й добре зробили, що все понищили. Хай краще руїна, ніж цінні речі до рук во-рога... А ти все плачеш, серце? Ну, скажи нарешті, чи справді понищили? Приську! — знов тупнула ногою пані Мурця.

— Нічогосінько я не знаю, панюсенько, — заскиглила наймичка, вбачаючи у пані Мурці підступ. — Сліпа я була, глуха я була, панюсенько. Все, що ро-

билося — не бачила я, все, що говорилося — не чула я, все, що в мене питали, не відповідала я — бо мніма була.

Вона глибоко зідхнула і десь з глибини свого нутра видобула протяжне "о-ох!"

— А тепер, бач, чудо з тобою трапилося: бо й чуєш, і бачиш, і говориш, — дзвінко засміялася пані Мурця. — О, яка ж ти смішна, Приську! Директор, видно, наказав тобі мовчати і ти вперто мовчиш. О, мене ви не підведете! Як зір мій не підглядить, носом почую. Чуєш, Приську, носом почую! Та, зрештою, як собі хочеш. Мені не тих меблях тепер навіть не залежить, я тільки хочу знати правду. Я рахувала на твою щирість, Приську, але ти підвела мене. Бог з тобою, серце. — Вона мовчки пройшлася по кімнаті, зазирнула в люстро, і: — Тож я й сама знаю, що з меблями не мацрувати мені по чужих країнах! І повторюю — добре сталося, що ці меблі перетворено в тріски.

Вона була в цю мить якась по-дитячому безжурна, навіть тоненько, півголосом затягнула "Ні, мамо, не можна нелюба любить..." і потім весело сказала.

— А то просто неймовірно: неужке цей полішук, чи як його, цього стола дубового на м'язах аж понад голову підкинув?

— Та ще й як підкинув! — раптом прорвалося з Приськи. — Так о, під саму стелю... і геп! аж дім задріжав. Самам це виділа, панюсенько. — Але не останнє "о" так і зав'язло їй в горлі, немов би заповнило рота, бо уста її деякий час залишилися відкритими.

— Ах, Боже мій! — скрикнула пані Мурця.

— Ох, лишенько ж мое! — заголосила Приська.

— Я тільки так, серце, я тільки прорікла це для прикраси — вибухнула наглим реготом пані Мурця. — Дякую тобі, серце, за твою мимовільну щирість. А те-

пер, може, розкажеш мені, що сталося з кооперативою?

— О-ох!.. — простогнала наймичка.

— Тільки без "о-ох", серце. Я просто хочу пересвідчитися в твоїй щирості. Я навіть прагну, щоб ти була моєю приятелькою. Бачиш, перед нами чужий світ і заприязненим людям легше буде жити в цьому чужому світі. Я про це вже давно думала. Приську. Недоля скитання мусить зблизити нас. Я навіть уже тобі з декілька суконок відложила. Бо ж сама знаєш, з усім "шматтям" мені не тягаться по чужих дорогах.

Вона швидко подалася до сусідньої кімнати і вернулася з невеликим клунком і ткнула його в руки наймички.

— Бачиш, не така я, як дехто думає про мене. Дістанеш ще від мене чоботи і пальто. Ти варта цього, Приську.

Наймичку це буквально розчулило. Вона плачучи вчепилася за руки пані Мурці і обсипувала їх сльозами і цілунками. Але пані Мурця рвучко вихопила свої руки і тупнувши ногою, крикнула.

— Ось сюди, швидше!

Приська майже побожно поцілувала пані Мурцю в ліву щоку.

— Приятельці личить цілувати тільки сюди, а не в руки, тільки сюди, чуєш? — тикала вона вказівним пальцем у свої щоки та уста. Вона була теж розчулена і з цим їй було дуже до лиця.

— От і бачиш, ми вже приятельки, — лагідно сказала пані Мурця, сядовлячи побіч себе, на канапі Приську. — Ось і бачиш, як то добре, що ми зблизились із собою. А тепер, серце, мабуть не заперечиш, що кооператива пішла з духом і прахом. Тобі ще хочеться мовчати, Приську? Дурненька ти, дурненька, Приську! Розтягли кооперативу, що?

— Розтягли, панюсенько, сам пан директор мені це казали, — простогнала Приська, рішена вже нічого не затаювати перед своєю панєю. Вона повеселішала і хотіла навіть розповісти пані Мурці про всі пригоди, які їх зустріли в дорозі.

— Ні, ні, про дорогу розповідь сам пан директор, — живо заявила пані Мурця. — Він у мене дуже цікаво вміє розповідати. — Вона помовчала хвилину і: — Знаєш що, серце, я маю цікавий плян. Ми цієї ночі мусимо відіграти останню п'єсу, чи, як ти кажеш, "тіатр". Це буде чудовий "тіатр", Приську. Я буду сидіти ось тут, на цій канапі, побіч мене мій Владчик, а ти займеш місце у фотелі, напроти нас.

Приська збіліла.

— Не бійся, серце, ніхто тобі кривди не зробить. Ми просто будемо з увагою слухати оповідання про дорогу пана директора. Він буде зображувати все те, що було і чого не було. І якраз, коли він буде щось вигадувати, ти просто заперечниш, ти скажеш: — пане директоре, це неправда, бо це було так і так. І коли він на тебе накинетесь, я йому приготую щось таке, що його охолодить і заспокоїть. Гарзд, Приську?

— Та, як уже вам так хочеться, панюсенько, де ж бим я там відмовилася. "О-ох!.." — зідхнула вона і отупіло подумала: "Та най ся діє воля Божа!.."

На дворі вже панувала ніч.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

На другий день, десь коло десятої години ранку, з'явився у віллі пан Пурхавка. Поява його, звичайно, була не на часі, бо для зговорених жінок він був як раз потрібний учора ввечері, чи принаймні десь перед дванадцятю вночі. Пан Пурхавка навіть і не підозрівав, які "густі тенета" заставлено на нього під час його відсутності. Йому теж навіть і на думку не могло навіятися, що його відсутність коштувала пані Мурці неспростану ніч, поєднану з нервозним очікуванням та різними побоюваннями, щоб її "тенета" пан Пурхавка не прорвав у якомусь місці. Невиспана та ще більш озлоблена, вона відкриті відпустила від себе наймичку, щоб потім і собі податися до спальні. Саме, коли вона марила в сні про цю свою уплявану сцену, пан Пурхавка з китицею жовтих тюльпанів та якоюсь плоским пакуночком, був уже на терасі, розглядаючись крізь велике вікно по'подвір'ї. Його, річ ясна, немилу вразила якась глуха тиша, що панувала так на подвір'ї, як і в самій віллі. Під терасою самотньо стояло авто з неприємною "баюрою" під передніми опонами, але шофера Федика ніде не була видно. Газда, лемко, теж немов би канув у воду. Іншими днями його скрізь було повно на подвір'ї.

"Га, без мене, так би мовити, все й задубіло!" — подумав пан Пурхавка. — Гай, гай, ті стогони, громи "служіння ближнім", все то-то на мою бідну голову!" Він кашлянув для підбадьорення і потім звучно крик.

чул: — Присько, гей Присько! — Але, голос його за-
стряг на терасі. Пан Пурхавка тоді подався до кухні.
Заставши там у ліжку наймика, він нарешті відчув
у собі директора і хлібодавця.

— Я так бігаю, голову сушу, а вона сні чарівні
снить! Приську, гей Приську, вставай, бо тя з ліжка
стягну. Чого вилуплюєш гали, га? Чи ти знаєш, що
то-то пора настала веселитись, а не спати, га? Бункри,
Приську, над Сявом бункри! — закінчив він висо-
ким фальцетом і поки наймика встигла освідомитись
та протерти очі, уже дрібні його кроки чутні були за
дверми в сінях. Коли він опинився перед дверима спаль-
ні, підбальорення його рантом счезло, бравурність "хлі-
бодавця" перетворилася немов би в якусь хлопчачу
трему. "Гай-гай, Мурцю, то ти така, га? Чую тя но-
сом, бігме чую." Він легенько відчинив двері і ніби
вріс на порозі. Перед його очима було щось ніби з
якогось гарного фільму. Бо ось, до половини відкрита,
лежала в ліжку його Мурця. Руки мала подитячому
розкидані на подушці, уста — немов пуп'янки бузка
ранньою весною; лежала в ареолі чорного свого во-
лосся, була приваблива й свіжа. Пан Пурхавка зідх-
нув і приклавши до своїх вуст два пальці, послав їй
платонічного поцілунок. Потім на пальцях підійшов до
ліжка і обережно вийнув квітками холодок на її облич-
чя. О, як він у цю хвилину обожиював свою Мурцю!
Устромивши тюльпани в бутон'єрку, що стояла на ніч-
ному столику, тут же побіч голови сплячої, пан Пур-
хавка нечутно почав розпаковувати плоский пакунок.
Робив це з милою посмішкою, шукаючи при цьому зо-
ром на стіні якогось цвяха. А цвях, на його щастя, як-
раз виставав на видному місці, посеред стіни. Пан Пур-
хавка врешті розпакований плоский предмет повісив на
цвяху і відступивши пару кроків, побожно дивився на
нього, киваючи ядоволено головою. Був це тендітно

кимсь намальований золотою фарбою тризуб на ретушованому синьому папері.

“Отут, в затишку, поза хижакським оком ворога, най ся помолю до тебе, о гербе свитого Володимира!.. Тут, бігме, спокійно можеш красуватися, гестапо сюди не загляне, НКВД, гай-гай, шаяк його трафить на Сяном!”

Розмольваючи так в дусі з собою, він раптом відчув на собі якийсь немов би холодний дотик. Цей дотик не колов його, не був це кінчик якогось сталевого гострого предмета, зате було це щось, що якоюсь хвилиною морозу вгризалось йому просто в серце. О, пан Пурхавка знав цей “морозень”! Два чорні вогники за його плечима з накіпїлим цинїзмом пронизували його, гіпнотизували, обезвладнювали.

— Що це ти повісив на стїні, Влодчику?

— Тризуб, котїку, наш національний герб! — одушевлено скрикнув він, повертаючись лицем до ліжка. — Тепер, янголе мій, стати нам на це, щоб то-то святе й дороге нам висїло на почесному місці. В затишку ми, в цілковитому затишку, серденько. Над Сяном бункри, кулеметні гнізда, танкові забори, сам бачивим. Сян, річка Сян, Мурцю!

— І що далі?

— Ще й питаєш, серденько? Ми тут безпечні, мж тут гей би у Бога за пазухов.

Пані Мурця лїдвелася в ліжку, підперла свою спину подушкою і не переставала колоти своїм зором пана Пурхавку.

— Чого ти втікав? Де ти був?

— Я втікав? — крикнув пан Пурхавка. — А наймя “однокровні” зі шкіри обдеруть, коли втікавим! Турботи зігнали мене з ліжка, янголе мій, турботи. До Сянока пішки бігавим, наших ворогів виглядавим. Гай-

гай, турботи, турботи, голова тріскає від них, бігме, тріскає.

— Ха-ха-ха!.. — розлилось дзвінким реготом по спальні. — Ах ти, циганчуку еден! Ах, брехунчик ти еден! Ха-ха-ха, і квітів та ще й жовтих...

Пан Пурхавка відразу ж упав на коліна перед ліжком, простягнув молитовно руки і: — Смійся, смійся, серденько! Настав час сміятися. З цього лиха, хоч і оскубані, якось вийдемо, бігме, вийдемо. Ти то-то знов хачеш сміятися; га? Може сказати Присьці, щоб подала тобі каву до лужка, га?

— Не виїжджай мені з кавою, не виїжджай! — прошипіла пані Мурця, відображаючи на своєму обличчі міну "непримиримого трагізму". — Ти вже мені тут не будеш диктувати, я й без тебе знаю, що мені треба робити. Щоб знав, сніданок усі разом а'ймо в кухні, потім підемо нагору і про дещо поговоримо. Ду маю, що цього разу ти мені не втечеш. — Тут вона відразу ж переключилася на міну "лагідної резигнації". — Ах ти бочечко, ах ти балакунчик брехливий!

— Пальчики, пальчики, серденько, най їх вицілюю, душенько моя ти єдина!

— Вже й пальчиків захотілося! Ах ти пацятко пузате! Капці, швидче!

Вона виставила з-під перини гарні, голі ноги. Пан Пурхавка мигцем узув їй капці.

— Халат!

Пан Пурхавка, як навіжений, кинувся шукати по спальні халата.

— На гачку! Ах ти гапо еден!

Сніданок пройшов у кухні нормально. Приська обслуговувала своїх хлібодавців, як і за давніх добрих часів. Правда, була вона дещо здержлива і з неспокоєм поглядала на свою пані, обличчя якої тепер мало в собі щось від тиші перед бурею. Пан Пурхавка хоч

і силкувався бути одушевленим, усе ж вишукана чепність його Мурці видалася йому занадто підозрілою. Він повсякчас підкашлював, покашлював і з прикрістю констатував, що ініціативу тепер всецільо перебрала в свої руки його Мурця. Зовні спокійна та зрівноважена, вона навіть допомгла наймиці прибрати кухню. Коли ж було все вже доведене до порядку, вона відіслала її нагору, потім звернулася до свого чоловіка.

— Чи ти хоч наївся, Владчику? За постійними турботами, ти он як змарнів, бідненький! — Вона пестливо поплескала долонею по випуклому, круглому його животі і знечев'я вибухнула реготом. — І що за сенс аж так глибоко поринати в ці турботи, Владчику? І врешті-решт ці твої палкі патріотичні почування... Чи ж знайдеться хтось, щоб належно оцінив їх, га?

— “Чини таємно, а Бог нагородить тебе явно”. — так написано, Мурцю.

— Ах ти пустунчику еден! Ну, ну, а тепер пора й нам нагору, Владчику. Там поговоримо “явно”, від щирого серця. Розкажеш мені про цю свою дорогу, про яку так залюбки гай-гайкаєш.

— Мурцю, янголе, квітонько, відпусти мене до лужка. На ногах ледве стою. Сянок, рибонько, тридцять кілометрів туди, тридцять відти... — тут пан Пурхавка відразу ж замовк, коли вгледів лице своєї Мурці.

“Гаразд, “подарунок” діє”, — подумала вона і вголос:

— Не повторюйся, Владчику, будь трохи оригінальніший. — Вона потім узяла його за руку і повела до сінець. Перед східцями зупинилася й твердо сказала:

— Ану, Владчику, “солодкий свій тягарець” на оберемки! Ти колись, по шлюбі, любив таке робити!

Пан Пурхавка кашлянув і скривився. Мабуть, не

під силу йому був той "солодкий тягарець", який, до речі, від тих далеких мелових місяців, поповнився щонайменше двадцятьма кілограмами живої ваги.

— На оберемки, чуєш?! — тупнула ногою пані Мурця.

— Мурцю, ех! ти, так би мовити, жартиками мене страшиш. Гай-гай, яка то-ти в мене, га?

— "Жартиками"? Ах ти пузало еден! На оберемки, тобі кажу, швидше! — люто крикнула вона, вигинаючи слину, щоб панові Пурхавці було зручніше обхопити її стан.

— А як, то-то впущу на сходах, га? Що тоді буде, Мурцю, га?

— Вуха пообриваю! Ну, швидше!

Пан Пурхавка глибоко зідхнув, поплював собі в долоні для самоскріплення, і з великою напругою підняв дещо огрядну свою половинку та сизифовими кроками попрямував східними нагору, голосно сапаючи та хекаючи. Хоч на східцях був він особливо zagrożений провалом, бо щось його навіть кольнуло в лівий бік і він із жахом подумав про рептуру, все ж удався йому видобути з себе стільки сили, щоб врешті-реш вийти з цієї халеси переможно. Будучи вже перед дверми, нагорі, раптом відчув він у собі приплив нової енергії. Саме, коли пані Мурця хотіла визволитися з його обіймів, він почав її з усієї сили притискати до себе та цілувати в шпо, в підборіддя, у волосся.

— То-то ся впіймала, га? Сизокрила в клітці, га? Приську, гей Приську, двері навтіж! — крикнув він. Двері відразу ж широко відчинилися і на велике диво наймички, пан Пурхавка демонстративно переніс пані Мурцю через кімнату і потім дбайливо посадив її на канані. Був увесь у поті і красці, зате з очей пробибалася йому радість.

— Гай-гай, а ти думала, Мурцю, що я такий собі

від неї. — Кажеш, Владчику, Оленка? Чи не ця дівчина, про яку різно говорять? Вона ж, здається, була в нас у Львові аж цілий тиждень.

— Ця, ця, янголе. І уподобала широкоплечого поліщука. Гай-гай, то-то пара! Він гейби дуб, вона ніби квітка під ним дубом. Парадокс, бігме, парадокс.

— Ах, це мусить бути не звичайний пан! — крикнула Мурія. — Кажеш, як дуб, Владчику?

— Як дуб, як дуб, серденько, — зам'явся не без ревнощів пан Пурхавка, радіючи одночасно, що зі своїм оповіданням щасливо впливає вже на "широкі води", залишаючи позаду і Львів, і здемольоване своє помешкання. — Так я, янголе мій, знову примостився побіч шофера Федика, молодята ся розтаборили з Приською на платформі, і ми рушилисьмо. Федик додав газу і ми щасливо відісталися з міста. А за містом більшешлики вже піви́чним крилом наближалися до шосе, вже пустили по нас серіями з кулеметів. Не кулі, джмелі над авто, між нашими вухами, а здалеку, мимо гудіння нашого авта, виразно чути' тра-та-та... Федик загриз нижню губу і ще прибавив газу. А шосе, мое ти серденько, гей би мітлою ниметено: ні живої душі, тільки якісь авта поторощені в розах. А наше авто, ніби Богом бережене, мчить на захід.

— Ах, Господи, невже ж це все правда?

— Правда, панюсенько, — зідхнула Приська. — Куля навіть пробила ріжок капілюшика пані Оленці. А вона, голубонька, тільки притулилася до свого чоловіка і так собі сидить, сидить.

— А як ти... Приську?

— Задубілам, панюсенько. Вуста мої тільки я шептали: "Прийми мою душеньку, о Боже милостивий".

— А ти, Владчику?

— Я? — ніби прокинувся зі сну пан Пурхавка. — Я тільки жалувавим, серденько, що не маю машинг.

вера. Я тоді їм показав бим, гунцвотам вошивим, де раки зимують! Я їм справив бим лазню! Так би то-ту стрічку під шингель, і: тра-та-та...

— Ах... ах, який ти в мене! — розреготалася пані Мурця.

— І так довгенько їхалисьмо під кулями, — далі продовжував пан Пурхавка. — Аж тут, на наше щастя, якийсь лісок. Ми в цей лісок. За ліском долина, за долиною якийсь великий ліс. Ми цією долиною, під заслоною ліска, у цей великий ліс. На узліссі шофер Федик зупинив авто і підляв до мотора бензини. По тім далі рушило авто.

— Ах, як добре! — з облегченням відхнула пані Мурця. — Нарешті безпечне місце.

— Від одної біди, до другої, паносенько, — озвалася Приська. — Ліс зрадив нас. Ох, як згадаю, серце стискається від жаху.

— Так то ми й мчимо тим лісом, янголе мій, — почав знов пан Пурхавка. — Ліс, ніби дві стіни обабіч дороги, над нами небо, а шофер Федик все додає моторові газу. Аж тут, раптом заступають нам дорогу якихось двоє бандитів. По "фінках" візнавим московських парашутистів. "Куда едете?" — питають. І один з них цівку, автомата просто мені в голову націлив. "Вихаді, каже, націоналістская сполоч!"

— Ох! — йойкнула не на жарт пані Мурця, хапаючись рукою за груди.

— Бже не буду. бігме не буду, котику, — залетав пан Пурхавка.

— Ні, ні, говори, Владчику, мені тільки легенько, знаеш... серденько... по-давньому.

— На платформі сиділа я, сиділа теж і пані Оленка зі своїм чоловіком, — знечев'я почала Приська. Вона хвилинку вагалася, потім прудко поглянула на директора і різко сказала: — І не в вас вицілівся цей

москалисько, а в шофера Федика, пане директоре. Присяйбі правда, панюсенько, самам це бачила.

— Не в шофера, не в шофера, ти, сліпухо! — обурився пан Пурхавка. — Ти зі страху ся зовечила, бігме зовечилася. Не ляпала б язиком, Приську. Чого ти ляпаеш язиком, га? Чого ти брешеш, га?

— Ох, Господи! Я бим мала брехати? — заламала руки Приська. Вона повернулася до пані Мурці і далі вела: — А той другий москалисько та автоматом так і погрожує всім нам на плятформі. "Схаді, так вашу мать!" — верещить, гей би з бісом у горлі, — "схаді, а то буду стрілять!" Ох, лишенько, думаю собі, ох, горенько ж наше! Ох, прийми ж душеньку мою, Господи милостивий", — молюся я. Аж дивлюся, пані Оленка вже й підноситься з місця, щоб злізти з плятформи; дивлюся, а її чоловік, отак-о, крадькома та й моргає до неї і теж підноситься з місця, щоб і собі разом з жінкою злізти. Ох, як красно він уміє моргати, панюсенько! І так, ніби їм і справді спішно злізати. Аж тут бачу я, що мусить щось статися. І ледве я це подумала, як не з-тіль, не з-сіль — бах! аж два вистріли, панюсенько. Оленчин чоловік, дай Боже йому многа літа, мав десь при собі револьвера і гуп! куленьку срібненьку в паскудне большевицьке черево, а пані Оленка, Бог би її не розлучив зі своїм любим, та й від себе — гуп!, у того москалиська, що хотів застрелити шофера Федика.

— Не Федика, не Федика, Приську! — ще дужче обурився пан Пурхавка. — Не бреши, то-то я тя попереджую, — не бреши, бо, бігме, ся роззлоблю.

— Ох, матінко рідна, а най мені дихавиця груди зітне, коли я брешу! — вишкірилася Приська. — А коли вже йде на те, то повім, присяйбі, повім...

Пан Пурхавка збілів, зуби йому цокали ніби від лихоманки.

— Що повіш, га? Кусати хочеш мене, га? І який дідько нагострив тобі язика, щоб то-то на свого пана перещати, га? Не забувай, жесь служниця. Приську! До кухні, марш! — крикнув він, міняючись від злости на обличчі.

— Не так гостро, Владчику! — нагло спливила його пані Мурця. Вона прижмуреними очима поглянула на нього, знаючи задалегідь, що така "манера", щось ніби горня холодної води на голову пана Пурхавки. — Правда у вуха коле, що? Ну, прикуси кіпчик свого язика, прикуси, Владчику! Ах ти пустунчику еден! — Вона пестливо помахала перед ним пальцем і звернулася до Приськи: — Ну й що ж там далі, серце?

— Пан директор зімліли, панюсенько! — співучо почала Приська. — Зі страху зімліли. Москальська так о, і геп трупами на землю, а пан директор утратили тямку й голову склонили.

— Тямку?! — зірвався з канапи пан Пурхавка. — Я, директор Пурхавка, мав бим втратити тямку?! О, ти лепетухо непросвічена!..

— А шофер Федик кому давав гамоняк під ніс, кому? — різко залящала Приська. — О так, о, голову похилилисте, а він тиць вам під ніс гамоняк, абисте спритоміли.

— Так ось якого я героя маю! — зареготала пані Мурця, з міною на лиці, якої, мабуть, їй ще досі не вдалося "вичарувати" в люстрі. — Так такого я маю героя! Ну, ну, це вже понад всякі сподівання!

— Янголе, не вір їй, брехусі, не вір! — очайдушно скрикнув пан Пурхавка. — Це овеча блекотня, бігме, блекотня. Ця дурепа світа божого не бачила з переляку. Гай-гай, щоб так брехати, га, га... — Він у розпучі десь із хвилину кивав головою.

— А, може, ти й справді брешеш, Приську? — раптом холодно озвалася пані Мурця. — Яюсь воно.

серце, не штимує. Замість утікати, шофер Федик мав ще час на "гамоняк"? — Вона притишено захіхкала, завадіяцько поглядаючи на пана Пурхавку.

— То-то й квінт... квінт-есенція, серденько! — підхопив пан Пурхавка. — Кому то-то до амоняку, коли смерть над головою? Га, га, так то й впіймалася, Приську, га?

— Не впіймалася, панюсенько, присяйбі не впіймалася, — піднесла свій голос Приська. — Як тільки впали москалі, шофер Федик так і погнав авто, гей би біс, аж курилося, аж нам у печінках гоготіло. А пан директор, отак, о — вона кумедно потрясала своєю головою, — без тямки сиділи. А за нами, десь із лісу — тріскотня кулеметів, Господи, аж ліс роздирався. А пан директор не чули й не бачили, бо без тямки сиділи коло шофера. Щойно аж там, ген, далеко, по другому боці лісу стямилися ми, що треба пана директора рятувати. Шофер Федик гамоняком тик під ніс — і пан директор ся пробудили.

— Збожеволію під піллої брехні, бігме, збожеволію! — зашипів пан Пурхавка. Він прудко ступив до дверей, щоб утікати на партер, але пані Мурця вчепилася йому за руку.

— Я тебе не пущу, Владчику, — засапано прорікла вона і крадькома, моргнувши до Приськи, з удаваною злобою крикнула: — Приську, шельмо една! І як тобі не соромно вигадувати такі нісенітниці?

— То-то й квінт... серденько, то-то й квінт... — коктав пан Пурхавка, повільно приходячи до себе. Він в кінці нілком заспокоївся і дав себе вблагати сісти на каналі і потім навіть почав продовжувати оповідання про дорогу. Він тепер був обережний і вистерігався навіть найдрібніших неточностей.

— Ну, ну, як там було далі, Владчику? — нетерпеливо наполягала пані Мурця.

— А було, янголе мій, так, що ми якось відісталися з цього гаманського лісу. За лісом — поля, між полями шосе, а наше авто мчить цим шосе просто до Нового Самбора. Тут уже помічаємо передові частини німців з панцерфавстами. То-то позалягали в укритих місцях і чекають на танки "однокровних". А в Самборі, гай-гай, товкотня, гуркіт возів, якісь лементи, якісь покрикування. Котел, бігме котел! Ми провхалися на якусь вуличку й наше авто в'їхало на подвір'я Федикова знайомого. "Ледве сьми допхалися до Самбора, панове", каже Федик. "Я мушу в гамстерів роздобути бензини", каже, і біжить з подвір'я. Коли так, думаю собі, то мені вистачить часу, щоб відвідати нашого приятеля, радника Задубілого. Чи ти пригадуєш його, Мурицю?

— Це той, що в суді побився з прокуратором, Влодчику?

— Той, той, серденько. Той, що побився з прокуратором і який потім побував у Березі. Гай-гай, тож утішитися мнов, думаю. І вже хочу йти, аж тут мосці поліщук до мене: "Не відмовтесь, директоре, що піду з вами". Гаразд, кажу, ходіть зі мною, тільки ж як ви кинете свою Оленку? А він: "Вона пішла до організації по ключку". Бо то, бачиш, котику, з ключкою, хоча б був ти дідьком, упісти тебе пропустять. То-ті лісовики на гладкій дорозі можуть тебе заступити і почнуть тя розпитувати: хто й куди, звідкіль родом, чи не парашутист ти, чи не лях ти і т. д. І як ся заплутаєш, тоді фертіг.

Так то ми й вибралися до радника Задубілого. Ідемо попри двірєць, щоб то-то вийти на Гірську вулицю. Аж тут, Христе Пане, напроти нас двох дебелих баншуців. Здавалося, що так собі й минуть нас, аж ні, втуплюють у мосці поліщука очі й кричать: "Гальт!"

— Ну й що ж, коли баншуци? Хіба ж це таке

страшне, Влодчику? — перебила пані Мурця.

— Почекай, почекай, котику! — ожнялено крикнув пан Пурхавка. — Тут, так би мовити, ціла історія; то-то зав'язалася та історія ще в потязі, десь перед Львовом. Їхав тоді в цьому потязі й мосці поліщук, що не був мосці поліщуком, бо був він гей бншефом львівського гестапо, обергеноссе Кальбе.

— Чи ти при собі, Влодчику? Говориш, як п'яний!

— Почекай, почекай, Мурцю, почекай, котику! — розгарячився пан Пурхавка. — Щоб знала, отих баншуців, що то-то з ляцької крові, фолькдойчами себе знуть, о тих баншуців мосці поліщук на форзіхт у потязі поставив, пана Кштусельского з вагону, в повному бігу, за двері виштовхнув. Гай-гай, це не мосці поліщук, це Геркулес, бігме, Геркулес!

— Ах, як ти не зв'язано розповідаєш, Влодчику! Перелітаєш ніби бджола з квітки на квітку. Тож, мене, наприклад, цікавлять ці баншуши від двірця. Вони вам крикнули "гальт!" Ну й що ж далі?

— Вони й крикнула, опришки, гальт, та ще й заступили нам дорогу. І тоді один з них крізь зуби й шишить: "Прошен показаць документи". А той другий, гаспид, уже й вилуплює свої гали на мосці поліщука і кричить до того першого: "Антек, як бабцеи кохам, то тен ніцпонь, цо Кштусельского вижуціл. Хвитай го!" А той Антек, диви, вже до мосці поліщука й мітить, уже то-то міркує зняти з плеча кріса, щоб під цівкою відвести його до комендантури. Ех, біда, думаю собі, бігме біда! Але, як я ся переконав, пан поліщук не з тих, що то штанами трусять. Ледве я ся зглянув, як він, Христе Пане, коли не полоскне баншуца кулаком межі очі, то знай, серденько, хоч і бувавим у свігі, алем такого штосу ще не бачив. То не штос, це метеор, Мурцю, якому позаздрив би сам король рінгу, отой Луїс з Америки. Гай-гай, то штосик! Пан Антек так

пляцком і гепнув на брук та і є й руки розкинув.

— Це несамовите — захоплено скрикнула пані Мурця, косячись одночасно на Приську.

— Коли очі мої не виділи, то й язик мій мовчить, панюсенько, — зідхнула Приська.

— Кусати мене не можеш, га? — вишкірився пан Пурхавка і потім повернувшись лицем до пані Муриї, солодким тоном почав: — А той другий баншуц, то не в тім'я битий, Мурцю. Хитра каналія! Я то-то й не встиг помітити, як кольта витягнув з кишені; уже то-то щільється в мосці поліщука, уже й цингель пальцем натискає. Фертіг, думаю, амінь, до побачення на тому світі, мосці поліщук! Але тут, на наше щастя, кольт не вистріляв. Баншуц забув його підбезпечити. Га, коли так ся має справа, тоді тримайся, баншуцику, тепер пан Пурхавка має голос! Під рукою, в кишені, мавим бутельку з горілков, що то-то плянувавим вижити з радником Задубілим; вихопивим цю бутельку з кишені, і геп! по паршивому тім'ї. Це, щоб знала, серденько, теж неабиякий штосик. Бутелька ся розбила на паршивому тім'ї, а баншуц жабов так і простягнувся на бруку, аж кольта випустив з руки. А я, так би мовити, за цього кольта і дай Боже ноги! Аж курилося за нами. Глухими вуличками, через якісь подвір'я біжимо щосили, щоб якнайдалі від двірця, щоб то-то затерти за собою всі сліди. Нам спішно було до авта, бо бачиш, хоч і фронт близько, але баншуци могли зробити в місті облаву. Тоді — прощай авто, прощай все, що на авті! За себе я, котику, не журився. Кольт, Мурцю, в моїх руках кольт! Уже то-то взяв би на "мушку" не одного опришка, вже то-то показав бим, же мя директором Пурхавкою звать!

— Ай, ай, бач який підважний! — не втерпіла пані Мурця. — Ну й таким чином ви дісталися до свого авта, Владчику. Уявляю собі, як ти, бідненький, заса-

пався! Ах, ах, це справді як з фільму. Ну й що ж потім?

— Почекай, почекай, моя ти чорноволоса! — підняв игору праву руку пан Пурхавка. — Не спішишь, серденько, бо хто "спішить, той дюдєй насмішить", така то-то мудрість народня, га? А ми хоч і спішили, проте пантилку сьми не тратили, бо мали ми ще й свій шлян. Без Федика не їхати ж нам у дальшу дорогу, та й бензини в нас навіть на медицину не залишилося. Тож я роблю, так би мовити, поворот на захід сонця, і кажу до мосці поліщука, щоб то-то по п'ятах мені не чалапав, бо вже зареєстрував три "штосики" в ліву п'яту й чотири в праву, аж шкарпетка ся роздерла. "Куди ви, директоре?", питає мене. "На гамстерську біржу!", відповідаю йому в надії, же там віднайдемо шофера Федика. А ця біржа, серденько, це стара рудера з привищею, в якій гамстери переховують різні товари. Тож, ледвесьмо переступили поріг цієї біржи, як бачу давніх своїх знайомих ще зі Львова. Ось відомий львівський гамстер Колик-Мулик, ось спекулянтик дрібними товарами, Антін Прищ, ось тобі й постаць чальник сільських продуктів, Малина-Дубина, ось і ас під свічок, нафти й бензини, Крокус-Фокус. Як то-то мене заглядили, опришки, вже й верешать: "Віват, віват директоре Пурхавка!" Але потім так ся й затяли, гей би гумою американською собі роти позатикали; з мосці поліщука своїх сліпаків не зводять. Аж чую, десь в чорному проході гупнули двері, потім чую свист на тривогу. Це, мовляв, — форзіхт! гамстерські плотищи, бо зубата щука ся з'явила! А цією щукою, серденько ти мое, мав бути мосці поліщук. "Га, і тут обергеноссе Кальбе!" — думаю. "Як то-та природа, думаю, майстерно утотожила цього чесного мосці поліщука з цим гунцвотом Кальбе!" Я до гамсерів: "Подуріли сьте, чи що? Чого панікуєте?" А вони: "Кажіть від-

верто, що собі бажаєте? Не журіться, ми бачимо хто перед нами! Може бажаєте цигарок? Маємо на складі цукор, товщ, спирт, свічки, бензину..."

— Бензину! — скрикнув ем. — Бензину, мої ви шакалки! Пан "шеф" потребує до авто бензину, бо мусить чим швидше виїхати з міста". "Скільки вам потрібно цієї бензини?" — питають, /"Щоб то-то, кажу, мої шакалки, панові шефові вистачило до самого Ляйпцигу, бо пан шефунцьо зволили свою родину відвідати". Чую коротке: "гаразд". Потім зажадали нашої адреси, щоб то-ту бензину негайно нам доставити. Тут бачу, як мосці поліщук суне свою руку до кишені, щоб гамстерам заплатити. А вони в один голос до мене: "Скажіть панові шефунцьові, що цю бензину даємо з великої до нього любови й пошани".

— Ну й зніділя все це береться в тебе, Владчику? — легко сунячись сказала пані Мурця. — Що слово, то й вигадка! Гамстері бензину за ніщо будуть давати? Ти, ти.. Шукай наївних, але мене не обдурюй, Владчику!

— Коли очі мої бачили, то й уста мої не будуть мовчати, панюсенько, — раптом озвалася Приська. — Ці гамстері справді принесли дві великі бляшанки бензини, грошей навіть не зажадали, і до півсмерти здивували шофера Федика. Так, о, очі витріщив і стояв гей би сонцем поражаний. Бо то він оббігав усі паскарські закамарки і бензини віде не міг дістати. З цього приводу ніби вовк зубами кланав і так масненько лаяв гамстерів, жем вуха собі ватою заткала.

— Ти, ти.. Приську, щось занадто ти кривниш душею, — погрозила пальцем пані Мурця. Потім повернулася до пана Пурхавки і рішуче сказала: — І це правда, Владчику?

— Найчистша правда, серденько!

— І докажеш фактами цю правду?

— Як хочеш, навіть фактами, янголе мій!

— Тоді кольт, ось сюди, мені на долоню, швидше!

— Кольт? — тремтячим голосом прорік директор. — Навіщо тобі кольт, Мурця? Гай-гай, коли б я знав, що моя Мурця, то-то хоче воювати, я бим того кольта зберіг для неї, я бим не передав його месці поліщукові, щоб він то-то подарував нашим упістам.

— Ха-ха-ха! Ах ти, брехуне нечуваний, ах ти крутію замаскований! Обріхувати... до тонкощів... так підло... мене? — шипіла вона, готуючись немов би кинути на горло пана Пурхавки.

— Приську, й ти мовчиш?! — у розпуці крикнув пан Пурхавка. — Чого ти мовчиш?

— Повім, присяйбі, повім, Сама виділам цього кольта, панюсенько, клянуся хрестом святим, що самам виділа! І хоч панюсенька мене скаже отут простягти і ципками молотити мою спину, то й тоді буду повторювати, що пан директор мали кольта.

— Неймовірно! — заспокоєно шепнула до себе пані Мурця. — Той, що боявся курці голову відрубати, раптом на такі подвиги здобувся! Ні, ні, це підступ, це явний підступ!

— Неймовірно й правдиве, панюсенько, — гаряче почала наймичка. — І коли я брешу, тоді вам слово в слово те саме переповість пані Оленка. Справді, пан поліщук зі своєю Оленкою передали цього кольта упістам аж наз горішнім Сяном, бо Федик погнав туди наше авто. Це було неподалік Турки, в селі Соколисах. Боже, Боже, навіть і там лихо до нас чіплялося, бо ці упісти стягнули з платформи пана поліщука й хотіли вже розстріляти, бо думали, що це отой самий шеф проклятий, Кальбе. Один з них такий собі, присадкуватий, коли не вчіпиться до пана поліщука, коли не почне ревіти: — А зуби хто мені повибивав,

хто? І потім почав викрикувати якісь фарфлюктери й донерветери, аж у вухах сперлило. Він так собі кричить, а пані Оленка закинула взад голову й регоче, рибонька. А потім і пан поліщук почав реготати і коли не почне їх ганити по-українськи, та соромити, що які ж з них вояки, коли не можуть впізнати отого Кальбе, бо той Кальбе ні словечка по-українськи не второпав, а він, пан поліщук, он як рідненькою мовою чеше. Аж нарешті кладе всьому кінець пані Оленка. Вона прорікає цю свою кличку і всі так і пороззявляли роти. А пан поліщук до того, беззубого: Хоч тобі й зуби повибивали, друже, зате будеш мати новеньку "прадуделю". І тиць йому до рук цю "прадуделю".

— Парабелю, парабелю! Присюню, ти моя дорогенька, — найніжніше підхопив пан Пурхавка.

Такого обороту справи, звичайно, пані Мурця ніколи не могла сподіватись. Це до певної міри покрижувало її сценічний плян, бо вона наперед визначила його кінець, що по суті мав знаменуватись повним провалом її Владчика. Вона довго вдивлялася в його обличчя, немов би шукала в його очах і розв'язки, і не підроблених лицарських вогників. В її серці почала навіть зроджуватися до нього якась ніжність, щось на зразок подиву. "Дивно, дивно, розбиває баншуцкові голову, а перед своєю жінкою он як тремтить!"

— Ось і бачиш, котику, яка то-то наша Одисея! — розчулено озвався пан Пурхавка.

— Знаєте що, дорогі мої? — по надумі сказала пані Мурця. — Хоч у вашому оповіданні й багато цікавого, але з тим кольтом ви провалилися. Я в це ніколи не повірю, любі мої, це просто невдала вигадка! — Вона енергійно повернулася лицем до пана Пурхавки, і: — А тепер, Владчику, бережися! Тепер мусиш витримати останню пробу!

Вона з'їдливо визалася своїм зором в його очі і

була впевнена, що помітить у них жах і безглуздя. Вона навіть бажала довести його до безглуздя, хоч душа її і прагнула викресати в нього хоч дрібочку якоїсь мужності.

— Що ти тепер скажеш про наші меблі, про наше помешкання на Пекарській вулиці?

— Меблі потовким на тріски, мадам!

— Що, що?!

— Шафу, креденс, столи, фотелі, подружнє ліжко, перетовким, перетворивим у тріски, мадам! Зроблено нагладко, мадам! Стіни подзьобавим гачком, вікна потовким, піч розвалилисьмо на спілку з Федиком, з вікон залишилися тільки підламки скла. Як бачиш, усе зроблено на глини, мадам!

— Ти збожеволів, Владчику? — вона з тривогою дивилася на нього, бо ще ніколи не бачила в його очах стільки рішучості й відваги. — Ти збожеволів, Владчику!

— Збожеволів світ, що позбавив нас власної хати, мадам! — звучно відповів пан Пурхавка і цією відповіддю немов би перетворив себе у велетня. — А про кооперативу й не питай. Круглицький, то-то Круглицького робота, мадам!

— Ох, ох!.. — скрикнула пані Мурця. — Ох, смерть моя, ох!..

— Війна ця й несе смерть, мадам! — майже пророчо, піднесеним тоном прорік пан Пурхавка.

— І при чому тут "мадам", що з тобою, Владчику? Чи ти не хворий? О, Господи!

— Остання дія твоєї сцени закінчена, мадам, — голосно заявив пан Пурхавка. — Останню дію закінчив директор Пурхавка! Ти вже смієшся, серденько? Смійся, смійся, бо сміх — це здоровля. А тепер, для ліпшого ефекту, ходи, о любя, в мої рамена!

Він незвичним для себе способом силоміць ухопив

пані Муршо в свої обійми і обсипував її поцілунками. Шкода тільки, що ніхто цього не міг підглядіти, бо Приська в найкритичнішу хвилину встигла випурхнути з кімнати.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Хатина, де затрималися Безіменний з Веселкою, була на схилі гори, за містечком. Крізь її вікна, ніби на долоні, видно було все Команче. За Команчем, десь за річкою, бовваніли гори, між якими вирізнялися два високі чубки, порослі смерековим лісом. Спершись ліктями об парапету вікна, Безіменний любо линув туди зором.

Позаду, на його ліве рамено, поклала свою руку Веселка. Вона теж мчала зором у гори.

— Дивлячись, Петрику, он на ту гору, що від півдня, так і здається, що там сидить на престолі сам Бог, непоборний володар всесвіту.

— Так, цей шпиль від півдня манить до себе, — в задумі сказав Безіменний. — Він гордо врізується своїм чубком просто в небо і немов би припорошений якимсь блакитним пилом. Але, знаєш, Веселко, краса, здається, найчарівнішою є тоді, коли дивишся на неї здалеку. Цей ось шпиль, багато втратив би зі своєї атракційности, коли б ми здобули його.

— Може ти й правду кажеш, Петрику, — озвалася в задумі дівчина. — Але мимо всього, я хотіла б красу бачити й зблизька. Ти письменник, тобі вільно фантазувати, але ми, жінки, хочемо ще й доторкнутися до всього того, що нас захоплює й чарує.

— Це значить, що ти не від того, щоб вибратися туди, де "престіл самого Бога"? — песело сказав він. Але цей вислів не подобався йому, він знімався, бо був віруючою людиною.

— Я була там торік, Петрику! — сказала дівчина.

— На цю гору веде аж дві стежки: одна від заходу, а друга від півночі. З її чубка видно немов би всю Лемківщину. Я цю гору назвала "Божим Оком", бо коли доберешся на її чубок, то віднесеш враження, що якраз звідси найзручніше Богові бачити наших лемків та благословляти їх.

Безіменний з увагою подивився дівчині в очі. Він уже від кількох днів помічає в її характері якісь докорінні зміни. Кожний день немов би викрадає з її душі якусь частинку веселости. Вона чомусь тепер рідко сміється, зате часто попадає в задуму. Та й з ним, з Безіменним, не все гаразд. Хоч усі недавні спільні їхні переживання, здавалося, зв'язали їх вічним вузлом приязні, навіть більше, ніж приязні, то, з другого боку, чомусь переслідує його якась неївність, якийсь сумнів. Іноді спадають на нього якісь темні думки й тоді чорною примарою нагадується йому отой дивний сон Веселки. "Він по тому боці ріки — вона по цьому". В таких хвилинах хочеться йому кудись бігти, чогось шукати.

— Коли на цю гору ведуть аж дві стежки, Веселко, тоді ніщо не стоїть нам на перешкоді, щоб туди вибратися хоч би й в цю хвилину, — сказав нарешті Безіменний.

— Ми туди, без сумніву, виберемося, тільки не сьогодні, чоловічку, — силкуючись на посмішку, сказала дівчина.

— Чи не запізно буде, Веселко? Фронт, здається, дедалі наближається до Сяну. Сюдою, мабуть, просуватимуться головні більшовицькі сили на Лупківський просмик. А ми ж, знаєш...

— Знаю, знаю, чоловічку, — півжартом сказала дівчина. — Я саме хотіла б сьогодні пройтися он туди, над річку, де на луках біліють якісь квіти.

Веселка захопила з собою тільки торбинку і во-

ли вирушили в дорогу. Щоб добратися на протилежний бік містечка, на луки, що розкинулися в підніжжі гори, на правому березі річки, треба було перетяти середину Команча. Тож, як тільки вони вийшли на головну вулицю, відразу ж зіткнулися з безконечною валкою біженецьких фір. Все панічно втікає на південь, у напрямі словацької границі. Вози, вози, — безконечний ланцюг возів; на возах жінки, діти, якісь клушки. Чути іржання коней, порикування худоби, попричеплюваної повіддям до драбини. Туркіт фір, несамовите рипіння коліс, якісь скигління дітей-немовлят, якесь гавкання чи гарчання зголоднілих псів, усе це творило якусь апокаліптичну картину людської недолі, якій не видно кінця. Було враження, що увесь народ український вирушив у світ, утікаючи перед жахливим потоком. Десь за Сяном був фронт і зідати пробивалися глухі звуки гармат. А біженецький потік безупинно пливе й пливе в напрямі Лупкова, туди, на Словаччину, за Словаччину, у чужі краї. По фірах, по одягах біженців, легко впізнати галичанин, волиняків, харків'ян, киян, навіть буковинців і декілька фір поліщуків, що якимсь чудом обрали собі цей шлях на захід.

— Вся нація в повному відступі! — глухо сказав Безіменний.

— Ой як сумно, Петрику! — зідхнула Веселка, беручи його під руку.

Вони мерщій перетяли головну вулицю, щоб швидше втекти на якийсь, затишний заулок. Вони деякий час ішли між охайними домками в напрямі річки, голосно говорячи, щоб таким чином заглушити відгомін біженецьких валок. Коли вони підходили до річки, щоб кладкою перейти на протилежний берег, Веселка раптом повернула на якесь невеличке подвір'я. В глибині

подвір'я, під крилатим каштаном, була хатина з широкими вікнами.

— Куде це ти, Веселко?

— Заглянемо на хвилинку до панства Романових, — сказала дівчина. — Цікаво знати, чи він уже видікувався від буків.

Вона лагідно стукнула в двері. По деякому часі хтось задуднів у сінцях і потім із-за одвірка вихилилося якесь знайоме обличчя.

— О-ох! Боженьку милий, це ви? — майже жахнулося знайоме обличчя.

— Приська! — широко здивована крикнула Веселка. — Як то, що ти у панства Романових, Присько?

— О-ох! Я ніяк не могла й сподіватися, щоб отут, Господи, панюсеньку мою, Оленочку дорогеньку стрінути! — бельготала Приська, туплячи долоду свої очі.

— Неуже ти залишила панство Пурхавок? — далі допитувалася Веселка.

— І не залишила я, присябї, не залишила, — все дужче бентежилась Приська. — Я, он, прийшла побачити дитинку, бо пані Фуця просили мене, бо пані Фуця, — оживилася вона, — пішли з паном виглядати своїх знайомих, що мають прибути з Сянока і забрати їх до себе.

— Що за дитина, Присько?

— У панства Романових дитинка ся з'явила, панюсенько, Оленочко, перед двома тижнями ся з'явила, а я й прийшла маля побавити, бо то таке жабеня малесеньке, безпорадне.

— А-а, дитина, — кивнула головою Веселка. — А ти, Присько не брешеш просто в очі? Нам ніякого діла до того, хто твої пани, а в очі, прошу тебе, не бреш, Присько!

— А най я вечера не діжду, коли брешу! — почала було Приська, але Веселка вже її не слухала.

Вона міцно взяла Безіменного під руку і вони попрямували просто до кладки.

— Чи ти любиш дітей, Петрику? — зничев'я запитала дівчина.

— Дітей — так, мамунь з немовлятками на руках — ні! — твердо сказав Безіменний.

— Чому?

— Це досить складне запитання, Веселко. Чомусь коли я бачу молоду маму з дитиною, навивається мені дивна думка.

— Яка, Петрику?

— Немов би це не мама, а тигриця, що ладна кому-будь горло перегризти, щоб тільки ущасливити свою дитину.

— Це ти так про всіх мамів, Петрику?

— Ні, Веселко! — рішуче заперечив Безіменний. — Є жінки, які своєю культурою духа переросли егоїзм власного серця. Для цих жінок сама суть любови, це найцінніший скарб, даний людині самим Богом. Але, на жаль, таких жінок не багато під сонцем. Більшість жінок, Веселко, це звичайні сидухи, для яких увесь світ зосереджується у власних курчатках. Знав я колись молоду маму, яка своє бридкеньке маля називала найгарнішою квіткою під сонцем. Вона потрапила цілими годинами мордувати своїх знайомих різними оповіданнями про цю свою "квітку"; ці бідні жертви, між якими був і я, змушені були годинами вислухувати про те, як ця "квітка" рученятками махала вчора ввечері, як промовляла "мама", як потім малоццо з возика не впала, як пізніше, врешті, щось собі "зробила" в штанята. Тьху, що за підлота! І врешті-решт, яке ж діло цим знайомим до цієї "квіткі", щоб аж цілими годинами мучити себе нудотою, слухати безконечні оповідання молодої мами, яка по вуха занурилася в егоїстичній любові до свого курчатка. Гарна тобі ма-

теринська любов! Мовляв, — що від моєї крові, то й дороге, а все чуже, — о і байдуже мені! Попробуй таку маму вмовити, щоб вона, під час якогось голоду, поділилася крапелькою молока, призначеною для її дитини, з якоюсь іншою голодною дитиною. Вона тобі очі видрипала б за це! І це, може, скажеш, прояв материнської любови? Ні, це прояв любови звичайної самці! Тож не припадок, що наш фольклор рясніє піснями, в яких не в надто рожевих барвах виступають мачухи. Злі мачухи, це ж — розкохані в своїй крові самці! Для них недоля сирітки — нуль, зате власні курчатка — увесь світ! І це мало б називатися материнською любов'ю! Ха-ха-ха!..

— Ах, що за смілива теорія, Петрику! — поважно сказала дівчина.

— Це не теорія, це дійсність, Веселко! — гаряче відповів Безіменний. — Подумай тільки, ким є ми і ці людські "курчатка" перед Божим Сином, якого ні сам Бог, ні Марія, не пожаліли для спасіння роду людського?

— Ні, це вже філософія, Петрику! — перебила Веселка. Вони якраз прибули на місце. Буйна трава легенько хиботіла на луках від подуву вітру. Вони повільно йшли цією травою до річки. Веселка не могла відірвати свого зору від білих квітів, яких було на луках повно. Вони йшли вже високим берегом. Під їхніми ногами, ген, у глибокому кориті річки, вода пінилася, переплігувала через менше каміння, більші кам'яні випуклини обкидала піною, на закрутах клекотіла, бісилася, гналася світ-за-очі, ген туди, на північ, до Сяну, до фронту, де безупинну гули танки та ревіли гармати. Людське божевілля крок за кроком наближалося до тихих гір, глухими зривами роздирало долини, зловіщими гомонами відбивалося об гірські верховини, сіючи жах і передсмак загибелі.

— Сядемо ось тут, Петрику, — солодко сказала дівчина, виходячи на берегове урвище. — Чуєш, як тут булькотять вода? — Вона поглянула на річку, на край містечка, де видно було на шосе довгий ланцюг біженецьких фір. — Боже, Боже, цей гуркіт роздирає просто душу. Ах, Петрику, Петрику...

Безіменний мовчки примостився побіч неї.

— Ні, Петрику, — ніжно сказала дівчина. — Ляж горілиць. О, так. А тепер голову своєю поклади на мої коліна. — Вона відразу ж запустила свої пальчики в його чуприну. — Ми тепер, бачиш, на лоні рідної природи. — Вона болоче зідхнула. — Хто зна, може, й востаннє, Петрику!..

Безіменний здригнувся.

— Лежи спокійно, очайдушнику ти мій. Ти тривожно дивишся на мене? Ні, ні, не дивися так, Петрику. Заплющ ліпше очі. О, так-так. Я тобі буду щось розповідати, а ти умовляй собі, що це сон, бо тільки сон тримається найдовше людської пам'яті. — Безіменний знову здригнувся. — Ах, ти знов хвилюєшся. Бачиш, щойно ти говорив про материнську любов, про Бога, а про любов двох сердець так і забув. А ця любов — це ж праджерело радості, Петрику. — Вона нахилилася й поцілувала його в чоло. — Ах, не тремти, любий мій! Так ось, ти говорив про Бога, про божественну любов, а як же ти примориш свої останні подвиги зі словами Христа, що звучать: "Любіть ворогів своїх"? А нашою ж метою є — вигнати цих ворогів з рідних земель, не зупиняючись навіть перед пролиттям крові. Так ось, мій ти Петрику, щоб когось любити, треба когось ще й ненавидіти! Ми, наприклад, любимо своє рідне і ненавидимо ворогів цього рідного. І виходить: з любови до рідного, до — ненависти, яка дає нам запеклість і силу до боротьби з ворогом. І от, бачиш, любов до власної крові більше підходить

до нас, як любов ласки й пробачення ворогам нашим. Ти ще дужче хвилюєшся, любий мій! Не хвилюйся, заспокійся. Для потіхи скажу тобі й те, що сам Христос канчуком виганяв гандлярів з дому Отця свого. Отже, сам Син Божий уживав фізичної сили проти ворогів Бога. Ах, Боже мій, цей гуркіт, цей гуркіт! А я ж хочу тобі ще щось і прочитати.

Вона хвилинку попорпалась у торбочці і потім у її руках зашелестів папір.

— Що ти хочеш читати, Веселко? — шепотом про-
рік Безіменний.

— Епізод з твоєї "Бурі проти бурі", Петрику.

— Веселко! — крикнув Безіменний. — Навіщо це тобі?

Але Веселка його не слухала. Вона милим голосом почала:

"Вони приспішеною ходою крокували на край ліса. туди, де розходилися дві дороги: одна на схід, а друга на північ. Вони про щось говорили, навіть жартували, хоч туга нестерпна дедалі глибше вгризалася в їхні серця. Він мав на грудях автомата, вона під полою свого кошука — восьмизарядного мавзера. Були озброєні, немов нічні опирі грізні, і зовнішня їхня веселість була ралше якоюсь скаргою, між виявом безжурної радості. Вона силкувалася розповідати про якусь веселу подію з її життя, але повсякчас зупинялася, болюче дивилася перед себе, немов би бажала продовжити час свого розстання.

— А знаєш, Розаліє, як згадаю нашу першу зустріч, то просто боки пориває від сміху.

— Так, ти був дуже несміливий, Вухналику. Хоч і був з тебе порядний забіяка, хоч і лице мав темне від пороху, зате душу мав ти занадто вибілену, занадто крилату. Біденький, не знав, що ця його "вимріяна" ніч не спала із-за "чортика".

Вона голосно розреготалася. Вони й не стямились, як опинилися на перехресті доріг: там чекало на них уже дві фіри. Одна стояла лицем до сходу, друга до півночі. Одна з цих фір повезе русокоосу Розалію просто на схід сонця, туди, за фронт, друга помчить просто на північ, у непроходимі ліси Полісся.

— Так ось, уже й пора... — сказала перша Розалія.

— Пора, Розаліє, пора, — видавив з себе Вухналь.

Їм ніяково було кидатися одне одному в обійми, хоч на мить злитися в поцілунок, — на них дивилися візники.

— Прощай, Вухналику, до осені... зустрінемося... поберемося... прощай!

— Прощай! — сказав юнак і немов божевільний стрибнув до фіри.

Фіри рушили: одна на схід, друга на північ. Повезли вони з собою два вогники негасимої любови, повезли молодечу мрію й великі сподівання. "... до осені... зустрінемося... поберемося". А тим часом фатум приготував їм іншу розв'язку: Десь за фронтом, русокоса Розалія попала до рук енкаведистів. Її зганьблено, катовано, потім пострілом у потилицю позбавлено життя. На півночі, десь за містом Ковчем, фіра з Вухналем наткнулася на банду російських парашутистів. Зав'язався нерівний бій..."

— Вистачить, вистачить! — скрикнув Безіменний, підриваючись на ноги. — Навіщо це ти читаєш, Веселко? Що з тобою, ти плачеш?

— Ходімо вже звідси, Петрику, — сказала вона, крадькома поглядаючи на віддалений чубок гори, який у повній своїй красі майорів на тлі чистого блакитного неба. Їм уже не хотілося вертатися старою дорогою, аж до кладки; вони обійшли якусь самотню віллу, щоб

потім перейти через місток і дістатися на головну вулицю. Але якраз, коли вони зрівнялися з фронтом вілли, почули на її подвір'ї якийсь лемент. Якийсь мужчина, видимо, власник вілли, уважно споглядав шосе, що було затолочено біженецькими фірами й вилося між юрами на південь. Якась жінка ляскітливим голосом благала Бога, щоб знищив на землі підлоту й підступ, щоб вогнем і мечем покарав злодіїв та зрадників нікчемних; якийсь сіплавий тенорок звучно переплітав свої жалі масенькою лайкою.

— Гаспид Іродів, опришок мазаний, смердюх пошивий, нишком-тишком... шляк би тя трафив!

— Веселих маєте локаторів, газдуню, — заговорив Безіменний до газди, що, стоячи у воротах, все ще зорив на шосе.

— Тосьте вгадали, пане. Вжеску на ціле місто!

— Боже милий, це ж панство Пурхавки! — скрикнула Веселка.

— Галло, директоре, не кричіть, бо сусіди попожаєте! — весело крикнув Безіменний.

— Муршо, серденько, це ж мосці молодята! — писнув фальцетом пан Пурхавка, хапаючи її за руку. Вони підбігцем гналися до воріт. — Не я полохаю, не я, мосці поліщуку. Мене полохають гамани прелогані. Полохають і кривдять, шляк би їх трафив! Раннім ранком одна, в полудне — другий, то-то тишком-нишком, по-гадючому, з автотом — як у поду!

— Ви б ясніше, директоре...

— Препаскудний Федик утік, мосці молодята!

— І Приська залишила нас, — сухо сказала пані Мурія. — Обдарувалам її сукнями, а вона таке-о, в заплату.

— Я його, того опришка, буком! — підвищив тон пан Пурхавка. — Я йому, мосці молодята, то-то кісточ-

ки потру на попіл. Вже то-то буде мя пам'ятати, гунцвот препоганий!

— Ах, ти менше б грозив, Влодчику! — напімнула пані Мурця.

— Грозив? — у розпуні крикнув пан Пурхавка. — Чи я то-то тільки вмю грозити, га? Мосці поліщук, чи я то-то, так би мовити, на вітер тільки вмю казати, га?

— Не журіться, він ще до вас вернеться, — упевнено сказав Безіменний.

— Вернеться? Не з такого він кодла, аби ся вернув, мосці поліщук. Я то-ту собаку вже добре знаю, я то-ту собаку хоч з-під води дістану. Побачите, не будь я громадянином Кукуріківки, абим ся не розрахував з ним, уже то-то сучий син затямить мя!

— Директоре! — почав Безіменний, — не хвилюйтеся. Ми щось спільно обдумаємо. Може вдасться нам виндїянти зо дві фіри і якось воно буде. Я чув, що в Словаччині вже потяги ходять.

— Словаччина? А вам навіщо ця Словаччина, га?

— То що ж ви тоді думаете робити, директоре?

— Сидіти на місці, мосці поліщук! О, так-о, сяду на своїх бебехах і фертіг. Жадна мя сила не зрушить з цих бебехів.

— Навіть і більшовики?

— А ви чого, то-то лихе кличете в мої пороги, га? Сян, мосці поліщук, річка Сян!.

— Ах, Боже мій, він уже помішався з тим Сяном, — простогнала пані Мурця. — Тут справді треба щось діяти, дорогий пане, — тепло звернулася вона до Безіменного. — "Боже мій, що за рамена, що за стан, що за груди!", — захоплювалася вона в думці, не зводячи з нього свого зору. — Мені мій Влодчик чула розповідав про вас, дорогий пане, — солодко прорікла вона, ведучи гостей до вілли.

Тому, що столова була завалена валізами та клунками, гостей уведено до кухні. Пані Мурця посадила їх за стіл напроти себе і довго вдивлялася в них. "Вона трохи затендітна для нього, — зітхнула пані Мурця, — Таке ж, Боже милій, діється на світі: мій замалий, грубенький, трохи розлізлий, а цей — велетень, силач, а вона, Господи, хоч і небридка, а все ж не йому пара!" — думала. А вголос: — Вибачайте, любі мої, що я мушу тепер бути й господинею і наймичкою. Така то влячність за мої щедрі подарунки!

Вона чомусь, замість приготувляти підвечірок, подалася ще нагору і згодом вернулася переодягнена в сукню, яка не без смаку підкреслювала її стан, та дещо через міру повні груди; була вона старанно напудрена, запашипа і відсвіжена. За той час, пан Пурхавка встиг уже побувати в спальні і вернутися до кухні з тризубом.

— Що ви на це, мосці молодята, га? Це, бисьте знали, патрон моєї душі, вісить то-то на стіні; я ся дивлю на нього вечорами з ліжка і в снокою засинаю. Рано, як ся пробуджу, помолюся до нього і потім гумор маю аж до вечора. — Він повернувся до комірки і крикнув: — Мурцю, янголе ти мій, а не забудь то-ту стареньку, червонобоку каналію, бо мосці молодята пекучої не п'ють. Га, і що ви, мосці мої, на цей-о, тризуб, га?..

Тимчасом пані Мурця вернулася з комірки і почала швидко заставляти стіл різними стравами. Пан Пурхавка покоситися на неї і: А я до вас, мосці поліщук, бігме, маю жаль. Про того кольта, бисьте знали, ніяк не могу забути.

Пані Мурця відразу й нашорошилася.

— Колим я того баншуніка бутелькою звалив з віг, то й кольт, по праву, мені належиться. А висте

цваняк, мосці поліщук, то-то мій трофей упістам да-
ля, га?

— Ох, і це правда? — не на жарт здивувалася
пані Мурця.

— Справді, дорога пані, пан директор урятував
мені життя! — поважно сказав Безіменний. Прорікши
це, він чомусь відразу ж пригадав один епізод зі сво-
єї книги, де пан Хмародерський урятував життя Вух-
налеві. “Тьху, що за порівняння!” — злобно подумав
він. Але за цим слідувало інше: “Веселка читала ме-
ні про розстання... Невже й тут порівняння?” Невже
він у ролі Вухналя визначив собі так фатальну роз-
в'язку? Розстання!.. Чи під силу йому було б витри-
мати що пробу? Побіч нього сиділа найдорожча йо-
му істота, а там, з другого боку стола, сидить круг-
ленький чоловічок — реальний герой його книги, пан
Пурхавка. Цього тільки й бракувало, щоб доля звела
їх до купи! “Уф, що за чудасії!” — Він ухопив най-
ближчу чарку і вихилив її до дна. Навіть не згледів-
ся, що це була пекуча, на сорок п'ять.

— Браво, мосці поліщук, браво! — залопотів у
долоні пан Пурхавка. — Чистеньку, міцненьку, так
би мовити, одним душком. Тосьте, бачу й “до питки й
до вибітки”. Гай-гай, а моя Мурця теж до краплі, ще
й у денце пошліувала! А ви, квітонько, мосці Оленоч-
ко? На винце поглядаєте? Цур цьому вині! Пекучої
каналії потягнімо си разом! Циган, отой гунциот лісо-
вий, задля товариства си повісив!..

— Дорогий пане, стукнемось зі мною, зі мною!
— простягла пані Мурця повну чарку до Безіменного.
— Я хочу з вами випити. Не відмовте мені, чуєте? Ах,
Господи, я вже п'янію! А ця Приська, це дикунка. Та-
ке-о, в заплату мені.

— І ви не знаєте, де вона тепер перебуває? —
поспігала Веселка.

— Я то-то вже документне рознюхавим, мосці ви мої, — почав пан Пурхавка, підносячи вказівний палець вгору., — Романових робота, най я лусну, коли брешу. Чужих служниць знаджувати, га? Магіструн, що, шляк би тя впик! Вже то-то плянує якусь партію в Німеччині закласти, вже то-то на чужині хоче себе революціонером назвати, вже то-то представником воюючої України десь там за кордоном хоче бути! Шови на це, соші поліщук, га? Буків йому було мало, далєбі мало!

— Ах, замкнися, замкнися ти зі своєю політикою, замкнися! — мелодійно почала пані Мурця. — Ох, я п'яна. А я вам, дорогенький пане, хочу поворожити. Тихо гезельшафт, тихо, я хочу панові поліщуків поворожити. — Вона широко відкила свої очі і почала дивитися на стелю. — Ах, Господи, видіння, видіння! Он, дорога, широка дорога, на дорозі якийсь мужчина, осамітнений, дещо пригноблений мужчина. Це ви, пане поліщук, це ви! Сам, сам, без Оленки!

Вона дзвінко зареготала й крикнула: — Горілки, Влодчику!

Безіменний збілів. Веселка тремтіла побіч нього, немов осиковий лист на вітрі.

— Влодчику, бочечко една, а пусти-но мене до цього пана, пусти! — без тямю просила пані Мурця. — Хай його, соколика, попілую! Вуста ж у нього, як дві жарини. Пусти, Влодчику, пусти. Оленко, ви не будете заздрити?

Вона піднеслася з крісла і, хитаючись, ступила кілька кроків вперед і вперед і обсунулася на край стола, чіпляючись за шию Безіменного.

— Ах, не виривайтеся ж, пане поліщук, ах, яке ж з вас невинне дитячко! — реготалася вона, силкуючись досягти своїми вустами його вуст.

— Ха-ха-ха! Тосьте потрапив у пастку, га? Мос.

ці поліщук, а вхопи-но її, а здави-но її, щоб то-то в ребернях хруснуло! — стукав немов божевільний по столі кулаком пан Пурхавка.

Спочатку Безіменного це бавило, але коли відчув на собі гаряче дихання пані Мурці, рішуче відірвав її руки від своєї потилиці, стиснув їх так, що аж ця йойкнула, потім вхопивши Веселку за руку, потягнув її до порога.

— Ах, що за силач, що за силач, а он, жінки немічної боїться! — крачала навздогін пані Мурця. Але, Безіменний уже був з Веселкою на подвір'ї. Він цупко тримав її за руку і з якимсь жахом думав: "Невже знайдеться якась сила, що зможе вирвати тебе з моїх рук, Веселко? Невже буду осамітнений мандрувати по безконечних чужих шляхах?" Вони швидко підходили до головної вулиці, щоб перетяти її і чимшвидше втікти — і від цього нестерпного тарахкотіння біженецьких фір, і від вілли директора Пурхавки.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Від обіду до пізнього вечора Веселка чомусь не з'являлася в хатинці, на схилі гори. Пішла немов би полагоджувати якісь справи та й забарилася. "Завтра вранці напевно вирушимо до Лупкова, Петрику", — сказала вона, відходячи. Ці слова були такі ніжні, такі безпосередні, що Безіменний всеціло повірив їй. Проте, коли залишився на самоті, почали огортати його рефлексії минулого дня: ось Веселка читає про розстання, ось, п'яна наплянина Мурці і ось, нарешті, те найгірше — сон! "Він по тому бріді широкої ріки, вона по цьому". Невже це їхнє призначення? Сумніви, сумніви, без кінця, без краю! Дійсність немов би його переконувала, що інакше й бути не може, як спільно йому мандрувати з Веселкою по чужих дорогах. Поруч, однак, з цим виникали в нього інші думки, які, хоч були й безглузді, все ж були настільки сильні, щоб витворити в його душі мряковиння та мережу сумнівів у своє щастя. Безіменний тинню сновигав по кімнаті і, подібно як у Львові, втрачав віру в поворот Веселки. Отак, пішла і тільки згадує її! Одиноким вікном вдиралося до кімнати світло місяця. Безіменний здивлявся в силуети домів Команча, линув зором ген, туди, на чубок потойбічної гори і тоді в серці йому немов би щось ворухилося по-гадючому. "Ах, Веселко, як боляче було б розставатися з тобою!" "Чому розставатися? Звідкіль таке малячіння?" Аж на дворі немов би задуділи якісь кроки. Безіменний кинувся до

дверей. За зовнішніми дверми стояла якась дівчина в селянському одязі.

— Це я, Петрику! — прошепотів знайомий милий голосок. — Бачиш, яка я тепер, Петрику?

— Що з тобою, Веселко? І чому тобі якраз сьогодні здумалося переодягатися в селянський одяг?

Він її ввів до кімнати.

— Веселко, ти щось замовчуєш переді мною. О, я бачу по тобі, що ти щось старанно приховуєш у своєму серці. Так-так, Веселко, Вибираєшся в дорогу, правда?

— З тобою, Петрику. На нас чекає вже один наш знайомий. Він конечно хоче бачитися з нами. Надіюся, що ти будеш задоволений з цієї зустрічі.

— Де він, Веселко?

— Там, за річкою, Петрику, — показала рукою у вікно, на віддалений чубок гори, що понуро бовванів у світлі місяця. — Нам треба спішитися, бо часу залишилося не багато. Ах, ти все дивишся на мій одяг, Петрику! Негарна я в ньому, правда? То нічого, Петрику, інакше не можна. Це, бачиш, тому, щоб не нищити слога дорогого костюма та дорогих черевиків. По дорозі ж буде трава й роса, а ми будемо йти цією травною-росою.

— Веселко! — раптом крикнув Безіменний, хапаючи її за обі руки, — Веселко, що все це має значити? О, Веселко, яка ти в мене мужня! Ти вся тремтиш, ти вся сповнена терпіння, але ти ось силкуєшся бути веселою, навіть хочеш безжурно посміхатися. Ні, ні, Веселко, дні безжурного сміху вже минули безповоротно. Так, так... Підемо, підемо, Веселко.

Він мерщій удягнув на себе пальто і глухо поспитав: — Де твоя валізочка?

— Ах, який ти песиміст, Петрику! Хай вона залишиться в хаті. Завтра ж маємо ми вирушити до Луп-

кова! Може ти повірив у те манячіння пані Муриці?.. Невже ж ти такий забобонний, Петрику? Ходи, ходи...

Вони вийшли на двір. Тримаючись за руки, вони спустилися схилом гори на південний край містечка, щоб там перейти шосе і податися просто над річку. Десь за ними без перерви гупали гармати, десь над Саном довгі смуги світла від рефлекторів краями небо, шукаючи літаків. А на шосе — фіри, біженецькі фіри... Швидкою холодою перейшли шосе. Ішли тепер стежною вздовж річки. Річка тут піднялася, клекотіла. Повітря було насичене гірською вологістю. Гори гомоніли зловіщими гарматними відгуками. А вони все ще йшли стежною у верхів'я річки. Аж ось річка праворуч вигнулася луком. Тут відшукали кладку. Через цю кладку команчани, видимо, несять з лісу хмиз на паливо. Тримаючись за одиноку бар'єру, перейшли кладкою на протилежний берег. Потім якоюсь мало втоптанною стежною подалися просто вгору. За ними, далеко в долині, залишилося Команче. Із-за річки, з шосе, слабо долинав ще сюди туркiт біженецьких фір. Над ними, у світлі місяця, уже цілком виразно майорів шпиль могутньої гори. Увійшли на узлісся. Стежка тут вилася між грубезними стовбурами смерек. Двигалися цією стежною все вгору, все ближче до чубка гори. Веселка міцно стискала його праву руку, він був мовчазний і грізний, немов насичений по береги динамітом, що ось-ось цілим пеклом зірветься в повітря.

— Петрику, поцілуй мене, поцілуй міцно, міцно!

Безіменний пригорнув її до себе. Цілував її очі, уста, чоло. Але, поцілунок ці були ралше якоюсь святістю, чимось задушевним; не були це поцілунок мужчини з розбурханою кров'ю. Він відчував, що тримає в своїх обіймах якийсь скарб над скарбами, щось просто мітичне, якусь тайну любови, яка з'являється в

житті людини тільки на мить одну, щоб потім залишити за собою море страждань і туги безконечної.

Вони ще піднялися з кількадесят кроків угору і раптом, тут же, із-за найближчого стовбура хтось притишено озвався:

— Ну, а я думав, що ви вже не прийдете. Здоров будь, друже Безіменний!

— Друг Віра! — радісно скрикнув Безіменний. — Яким чудом ви аж сюди потрапили, друже?

— А я, правду кажучи, думав, що ви вже десь у Празі, — жартом прорік Віра, тиснучи Безіменному руку. Він потім повернувся лицем до Веселки. — Щож у вас нового, донцю? Все гаразд?

— Все гаразд, друже провідник, — тихо відповіла дівчина.

— Я так і думав. Так от, бачите, останній краєчок рідної землі підходить під чобіт нового окупанта, — поважно сказав Віра. — Завтра напевно більшовики займуть Команче. В кількох місцях перейшли вже Сян. Здається, що вже й Сянок захопили в свої руки.

Вони всі троє повільно двигалися вгору. Їх двічі зупиняла повстанча стійка, але вони прорікали кличку і спиналися далі вгору. Врешті вийшли вони на якусь галявину, окружену стінами лісу, що була на плоскому узбіччі гори. Посеред галявини палахкотіла ватра. Довкола ватри сиділи повстанці й чистили свою зброю. Зброя була в них переважно легка: звичайні кріси, німецькі ручні автомати, російські "фінки" на 73 набої, з грубими дисками поверх замків, німецькі легкі скоростріли, російські "Дехтярьови", міномети тощо

— Готуетесь до походу, друже? — непевно спитав Безіменний.

— Так, на схід, — сухо відповів Віра. Безіменний глибоко зідхнув.

Коли вони проходили повз вогнище, кількох повстанців хотіло підірватися на струнко; Віра стримав їх кивком руки. Спиналися все вище й вище. Чим далі, гора була стрімкіша; чіплялися за галуззя дерев і твердою ногою змагали на її чубок. Мірою того, як підіймалися вище, повітря ставало дедалі гостріше: легені віддихали свobodно й легко, Вийшли нарешті з лісу. Тут війнуло на них верховинним холодом. Минули ще з пару карлуватих чагарників. Під їхніми ногами шелестів мох. Підходили вже до самого шпилья. Шпиль був осяяний світлом місяця. Сам чубок гори прикритий був, немов би величезною шапкою — округлим каменем, обліпленим мохом. Аж раптом із-за цього каменя пролунав різкий голос:

— Хто йде?

— Свої!

Обмінялися кличками і пішли далі.

— Ось і чубок гори, Петрику! — сказала дівчина.

— От, бачите, мало що й не забув, — раптом пригадав щось собі Віра. — Вам привіт, друже Безіменний.

— Від кого?

— Від Тетянки!

Безіменний відчув на своєму тілі гусину шкіру.

— Як вона там? Що чувати про її Олька?

Віра похолодів голову.

— Загинув у бою з енкаведистами... під Надвірною...

Безіменний протяжно зідхнув. Вони з похиленими головами вилізли на камінь. Їхні очі спрямовані були в далечінь, осяяну сріблом місяця. Ліс на узбіччях гори був під ними; за лісом, ген, у долині, ледь-ледь виринали обриси домів Команча. А далі, на північному сході — широкий край неба був вогнисто-червоний від пожеж.

— Затямте собі цю заграву, друже Безіменний, — озвався Віра. — Взагалі, багато чого мусите зати- мити з рідних земель. Світ врешті мусить знати прав- ду.

— Світ не хоче знати правди, друже провідник, — глухо сказав Безіменний.

— Треба його переконати, треба йому доказати про цю правду, і надія на таких людей як ви, друже Безіменний, — твердо наголосив Віра.

— Світ найлегше переконати або мечем, або золо- том, друже Віра. А наш меч, ви ж знаєте, занадто а крихкої сталі, а золота ми не маємо.

— Краплі води — скелі лупають, друже Безімен- ний!

— Це правда, друже, але не заперечите й того, що ці скелі занадто великі, ці скелі з твердого грані- ту, а наші краплі занадто тендітні, до того ще й не- численні.

— Звідкіль такий песимізм, майстре?

Це "майстре" до живого вколало Безіменного.

— Я бував аж кілька років у цьому "світі", дру- же, — гірко прорік Безіменний.

— Знаю це! — майже пробурчав Віра. — Знаю й те, — що там холод і байдужість. Але не забудьте, коли кігті хижака наближаються до байдужого горла, тоді, як наслідок, постає скрес гарячки. Зміни полі- тичного думання Заходу неминучі, друже Безіменний. Сьогоднішня байдужість — завтра може викресати із себе хоч іскорку симпатії до нас. Вашим завданням — що іскорку перетворити в негасиме велетенське вогнище. Так, друже Безіменний. Ми тут будемо би- тися, а ви всією горлячкою кричіть у цьому світі про цю нашу битву. Зрештою, іншого виходу ми не ма- ємо. Спати не будемо. Та коли б ми й хотіли спати, во- рог нас сонних застукав би. Добровільними рабами теж

не будемо, бо це вже пройдений етап.

Він поглянув на годинник. Десь на галявині прозвучав трикратний короткий свист.

— Так нам пора, донцю! — твердо сказав Віра.
— А вам, друже, бажаю багато успіхів!

— Тримайся, Петрику! — це востаннє, Веселка.

Вона поспішно почала віддаватися з Вірою східним схилом гори в долину. Не інакше, як десь там мав бути збірний пункт рейдуючого відділу, що готувався негайно вирушити в східному напрямі, за фронт. Ось, їхні сияючі дедалі меншали, дедалі рідшали, аж врешті розплилися в синій мряці, за якою бовваніла стіна лісу.

— Так ось яка розв'язка! — простогнав Безіменний.

Він немов би вріс в камінь; тіло його витягнулося, руки піднялися над головою; душа його зривалася в небесну глибину з болючими скаргами, ген, туди, аж до Божих чертогів. "О, Веселко, о, Тетяно, — хай вас Бог береже перед людськими потворами!" — піднесено прорік він і тінню почав спускатися з гори, в напрямі Команча.

Безіменний зупинився перед містком, напроти вилля панства, Пурхавок. Була вже година третя по півночі. На сході вже пробивалося рожеве світло ранішньої зорі. З річки знімався рідкий випар, з гір віяло холодком. В сусідньому хуторі, під горою, самотньо кричав півень. Майже над самою виллою ледь чути прошугала зграя гайвороння. Ненажерливі крилаті бестії! Не інакше, як чують для себе поживу, — людські трупи... Фронт був уже зовсім близько, мабуть, на шосе між Сявоком і Команчем. Гупання гармат, зда-

валосся, було за найближчим даншою гір. "О, директоре, директоре, що партия Сян перед такою навалюю?" А на головній дорозі — безупинне тарахкотіння фір. Біженці, біженці... Безіменний поглянув у південному напрямі. На синьому обрії неба, ледь-ледь виринали верхи гір. Між тими верхами — далекі підгуки біженецьких фір: туди стелиться дорога для нього, Безіменного. Там, за тими верхами — широкий світ з тернистими шляхами; по тих шляхах буде він мандрувати сам, без Веселки, без синьоокої дівчини, яка ще недавно називала його "чоловічком" і "Петриком". І все раптом закінчилося, розвіялося, перекреслилось. Без вороття. А в серці немов їжак з колючками. І скільки ж він бачив дорогих дівочих облич, але не останнє якесь інше від усіх інших, може, тому, що нагло втрачене? Чи здолає ж він відтворити в усій красі, з усією докладністю, з усіма нюансами цю дівчину в черговому своєму романі? Чи він потрапить поєднати неперевершену дівочу красу, найчарівнішу дівочу ніжність з очайдушною відвагою? Чи під силу йому буде створити дійство, де гармонійно доповняли в себе — стріли з "шістки" до парашутиста, з тоненьким, майже дитячим голоском?

Повільно входив на подвір'я вілли. Десь по цей бік Сяну посилювалася канонада гармат. Глухі зриви глибокими детонаціями пронизували гори. Увійшов на терасу, недбало застукав у двері. Навіщо це робив?.. Ведений був сюди немов би якимсь інстинктом, немов би саме призначення штовхало його в ці пороги. І нечужо, як побіч нього стояла вже в довгій нічній сорочці пані Мурия.

— Це ви? — озвалася шепотом. — Таки не забули нас? Де ж ваша жінка?

— Жінка? — немов би прокинувся він з важкого сну. Ось-ось хотів уже сказати: "Не маю я жінки!",

але впору стримався. — Ах, правда, ви про Оленку?

— Розумію, розумію, дорогий пане... — хитро кивала вона головою. — І добре ви зробили, що заглянули до нас. Хтось опівночі приніс до нас ваші валізки. Боже, як ми налякалися!

— Так-так... — кивав головою Безіменний.

— Ах, Господи, який ми сумний! — жакнулася вона, беручи його руку в свої пальці. — Ах, Боже мій, що з вами?

— Нічого, нічого, дорога пані, — мимрив він.

Пані Мурця виглянула за терасу.

— Боже, як мило тепер на дворі! Хоч десь там і стріляють, але — цей гірський холодок, це небо, ця річка шумлива.

Голос у пані Мурці заломлювався, тремтів. Її гарчі руки охопили вже його долоню, вона вся тремтіла немов у лихоманці.

— Ах, Господи, ви як тіль! — тулячись до нього, шепотіла вона. — Нещастя розлуки вас так підкосило, правда? Ах, милий мій, не гризися, будь ласка, будь мужій!

Вона потягла його на лавку, що була на терасі і швидко гладила його голову.

— Поклади своє лице на мої груди, поклади. Я тебе пригорну як нещасну дитину. Отак, отак. Ах, яка я щаслива, ах, як я мріяла про цю хвилину!

Безіменного раптом щось ніби шпигнуло в ребра.

— Ви справді щасливі? — він пронизливо втулювався в її обличчя. — Ви це вважаєте за щастя?

— Ах, пробач, пробач мені, мій дорогенький, ах, яка ж я, Господи!

Вона по-котячому закинула свої руки на його потилицю і всмокталася до безтями в його вуста. Безіменний прудко відсунув її від себе. І тут раптом, десь немов би за сусідніми домами, прорвався божеві.

льно оглушливий вибух. Десь, за північною периферією містечка, зринуло вгору клубовисько іскор, перемішане з димом та полум'ям. Не інакше, як німці висадили в повітря цистерну з бензиною. Вся вілла захиталася, немов човен на хвилях. Пані Мурця підразу ж прожогом кинулася в сімці. Безіменний навіть не ворухнувся з місця. Очі тепер мав утуплені в повітр'я, де вже поволі благословлялося на світ. А в містечку і на південь від містечка — безупинне, майже монотонне таракотіння біженецьких фір. Мабуть, були це вже останні фіри.

За стіною зчинився якийсь панічний лемент. Чути було вривчасті охкання та прокльони. Потім щось гупнуло, неначе хтось перевернув етажерку. Безіменний нарешті почав приходити до себе. Він обережно відхилив двері до спальні. У спальні був балаган. По підлозі було розкидане якесь вбрання, побіч ліжка лежав розбитий нічний столик. Це, видимо, пані Мурця «пописалася». Сама вона немов фурія бігала по кімнаті з заломленими руками і верещала всіма своїми голосовими струнами.

— Ось і мій чоловік, перший директор, пан Пурхавка! — погукувала вона, шкiрячись зубами до свого чоловіка. — Ось той, що всім грозить, а сам селепком едним сидить у ліжку!

Пан Пурхавка зовсім не реагував на цю зливу лайок. Був він у цю хвилину немов би іншою людиною, яку навістив якийсь дух спокою й благодаті. Сидів він преспокійно в ліжку з підібганими під себе ногами, сидів у піджамі в довгі жовті паси, сидів і покурював грубезну цигару, точнісінько так, як пан Хмародерський у романі «Буря проти бурі». Утягував він у свої вуста пахучий дим, майже ковтав його, й п'янів.

— То-ту цигару, мосці поліщук, зберігавим на

критичну хвилину, — почав він тихим, спокійним тоном. — То-то цигаро, мосці поліщук, приглушує в мені і гилі прелютій, і жах нікчемний, і біль пекучий, і жаль та скорботу. Покинули мене: і Приська, служниця погана, і шофер Федик з автом, ноги в він покрутив, опришок вітрений! А я, видите, покурюю то-ту цигару на своєму останньому добрі і свищу на все, бо й так вже знаю, що всьому фертіг. Шофера Федика дідьки пірвали, з автом пірвали, фіри, бисьте знали, не найдемо, а без свого добра я не рушу. Отак буду сидіти, а потім, бисьте знали, підпалю сірничком, потовчу патином, а сам ся повішу!

— О, Матінко покривджених! Верни тямку мому селепкові! Покарай муками Федика, шофера поганого, що залишив нас на поталу ворогам лютим, — молила ся пані Мурця, піднявши руки вгору.

— А мусите знати, мосці поліщук, що то-ту революцію не змайстуєте без моєї Мурці, — спокійно знову почав пан Пурхавка. — Такого бешкету сто ваших кулеметів не докондає, як моя Мурця. Гай-гай, тобі, Мурцю, бути генералом, а не жоною покірною раба Божого, директора Пурхавки!

— А я тя кріслом, ти, пико дняста! — пискнула пані Мурця.

— То-то вже й кріслом мені погрожуєш, — зрівноважено він далі пан Пурхавка. — А я ті, янголе мій, раджу, аби то-то крісло метнула просто мені в тім'я, аби мізок фонтаною під стелю бризнув, а потім затягнеш мене до города і закопаєш та поставиш на могілі хростик, та приб'єш до нього табличку з написом: "Тут спочив вічним сном директор Пурхавка, громадянин Кукуріківки, якого визволила від земських мук його вірна жона, Мурця, з роду Вертихвостенків".

— Ох, нещастя мое, ох смерть моя! — голосила пані Мурця.

— А ви де то-то згубили свою Оленку, га? — ліниво повернув він свою голову до Безіменного. — Гай, гай, на таку жіночку наш брат, гейби мухи на медок, і фігурка, і грація, і поезія, і музика! Тосьте втратив, мосці полішук, не жінку, а маєток над маєтками!

Безіменний обережно сів на краєчку ліжка, не зводячи свого зору з вуст пана Пурхавки, з яких висувалася до половини вже скурена цирага. Ось на ялі людина його творчої фантазії! Ось, горе безперспективності прикувало його до ліжка, ось винахідник фантазій, що втиснув їх у рамці реальності і визначив собі трагічну розв'язку! Безіменний тупо почав сміятися.

— Директоре, дорогий директоре, я не кину вас, бо я навіть не можу вас кинути! — почав Безіменний, — Одягайтеся, бо пора вже рятувати нам своє життя. Пане Хмародерський, одягайтеся, одягайтеся!

— Пурхавкою мене звуть, Пурррхавкою! — злобно забурчав він, фиркаючи піною в лице Безіменного.

Раптом на дворі загуло авто, загуло тут же, під терасою.

— Большевики, матінко рідна! — як не при собі крикнула пані Мурця.

Безіменний вихопив з кишені револьвера.

— Стріляйте в мене, потім у нього, потім вже, як собі схочете! — завершала в жаху, трусячись, пані Мурця, благально витягаючи руки до Безіменного. Але її крик заглушило голосне стукотіння у вікно спальні.

— Відчиніть, директоре, відчиніть, то я! — кричав якийсь голос з надвору.

— Федик! — ревнув пан Пурхавка, плигаючи з ліжка просто на штани, що лежали подалік ліжка, на підлозі.

— Дорогенький Федик! Найдорожчий наш Федик!

— підхопила пані Мурця.

Все заворушилось, зачепило у віллі. Федик уже стояв по середині спальні і, задихаючись, говорив.

— Великі сили большевиків двигаются вже просто на Команче. Швидше, панове, бо погинемо!

Двері в столовій з гуркотом відчинилися. Кожний хапав по два, по три пакунки і стрімголов гнався до платформи авта. Не пройшло й десять хвилин, як авто вже в'їхало на місток, залишаючи за собою клубовиська пороху. По деякому часі авто мчало вже по шосе, минаючи останні біженецькі фіри, авто мчало просто до Лупківського просмику. Втуливши потилицю в комір, на платформі сидів Безіменний. Зір його востаннє зупинився на чубку гори "Боже око". Там залишив він своє щастя. Там, на схід від цієї гори, по безмежних степах, по луках, по полях, по лісах розсіялося його щастя. А перед ним чужі шляхи безоглядні, по яких він буде довгі роки двигати солодкий тягар безмежної туги за втраченим щастям.

"Шляхи, шляхи без кінця, без міри, і на них чорний рухомий пунктик — безпритульний осамітнений мандрівник", — думав-гадав Безіменний, востаннє дивлячись на рідні гори і витираючи сльози з очей.

КНИЖКИ ВИДАВНИЦТВА «ПЕРЕМОГА»

Ціни в арг. пез.

Височенко А.: СССР БЕЗ МАСКИ	— —	\$ 15.00
(в полотняній оправі)	— —	25.00
Данько М.: СССР В'ЯЗНИЦЯ НАРОДІВ	—	3.00
Дончук З.: ЧОРНІ ДНІ, оповідання.	— —	8.00
Дончук З.: ЧЕРЕЗ РІЧКУ, оповідання.	— —	12.00
Запорожець О.: БОЛЬШЕВИЗМ	— —	3.50
Запорожець А.: ОБІЗНАЛИСЯ, Комедія в 3-х д.		2.00
Качуровський І.: ЕМІГРАЦІЙНА ЛИХОМАНКА.		
Комедія в трьох діях.	— —	2.00
Куц. В. П.: БЕЗДРОТОВІ ТЕЛЕГРАФИ, опов.		1.50
Ладонко Н.: УКРАЇНА, Трагедія в 6-х карт.	—	2.00
Онацький і Жданович: ТВОРЧЕ ЖИТТЯ І		
ГЕРОЙСЬКА СМЕРТЬ О. ТЕЛІГИ		1.50
Онацький Є.: НАШЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ІМ'Я	—	
НАШ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРБ	—	2.50
Онацький Є.: СПРАГА СПРАВЕДЛИВОСТІ	—	6.00
Приходько М.: Я ПРОШУ СЛОВА	— — —	5.00
Рань О.: ЗАПОРОЖЕЦЬ	— — —	1.50
Сацюк О.: СМЕРТОНОСЦІ	— — —	6.50
Сенько Г.: ШТАНИ ЛАТАНІ У КЛІТКУ	—	
ВИКОНУЄМ П'ЯТИЛІТКУ	— —	2.50
Сенько Г.: НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ-ЧАСТІВКИ		3.50
Славутич Яр: ДОНЬКА БЕЗ ІМЕНІ. Поема		
про УПА на Поліссі.	— —	2.50
Кобилявська О.: У НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ		
КОПАЛА, Вступ. стат. Филиповича.		20.00
(в полотняній оправі)	— —	30.00
МОЛИТОВНИК ДЛЯ ПРАВОСЛАВНИХ	— —	1.50
(в полотняній оправі)	— —	5.00

ЖАДАЙТЕ КАТАЛОГІВ КНИГАРНІ «ПЕРЕМОГА»

Для книгарень і перепродавців даємо 30% опушту

Se terminó la impresión de este libro el día
23 de Diciembre de 1954 en los Talleres
Gráficos "Champion", J. V. González 2375,
Buenos Aires.

PG
394B
0334V3

Odraoh, Fedir
V dorozl

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
